

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

Кузьмінов Микола Вікторович

УДК 339.1(4)+631.11

ДИСЕРТАЦІЯ

**РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
АГРАРНИХ КОМПАНІЙ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело _____ М.В. Кузьмінов

Науковий керівник – Панченко Євген Григорович, доктор економічних
наук, професор

Київ-2018

АНОТАЦІЯ

Кузьмінов М.В. Розвиток системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (29 – міжнародні економічні відносини), Київ, 2018.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню розвитку системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній в умовах трансформації глобальної економічної системи та обґрунтуванню пріоритетних напрямів її модернізації в інституційному середовищі України на основі адаптації успішного зарубіжного досвіду.

Узагальнено теоретичні основи формування багаторівневої системи підтримки експорту, досліджено відповідні мотивації і політики в умовах регіональної та глобальної регулятивної уніфікації, проаналізовано взаємодію форм та інструментів підтримки експорту аграрних компаній, визначено особливості мегарегіонального аграрного протекціонізму в глобальній торговельній системі.

Здійснено компаративний міжкраїновий аналіз аграрного експорту, розглянуто моделі його підтримки в країнах з різним рівнем розвитку; проведено оцінку ефективності інструментів експортної підтримки аграрних компаній.

Визначено галузеві і геостратегічні пріоритети розвитку аграрного експорту України, проаналізовано експортну діяльність українських аграрних компаній на світовому ринку, охарактеризовано євроінтеграційний потенціал підтримки експорту сільськогосподарської продукції України, обґрунтовано напрями модернізації системи державної підтримки експорту аграрних компаній України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у виявленні передумов, факторів і особливостей розвитку систем підтримки аграрного експорту в умовах становлення глобальної економіки. Нові наукові результати, які одержані особисто автором, що характеризують новизну проведеного дослідження, полягають у такому:

вперше:

– у межах сучасної глобалізаційної парадигми обґрунтовано концепцію підтримки експорту аграрних компаній, яка базується на принципах ефективності, емерджентності, конкурентності, недискримінаційності, інтегрованості, збалансованості та диференціації залежно від рівня розвитку економіки; реалізація її функцій (регулюючої, стимулюючої, захисної) забезпечує синергію взаємодії форм та інструментів у стійких багаторівневих нелінійних торгово-економічних відносинах, її організаційно-інституційні засади охоплюють всі рівні (корпоративний, локальний, регіональний, субрегіональний, національний, міждержавний, наднаціональний та глобальний) і реалізуються у взаємодії суб'єктів (органи державної влади та міжнародні організації) та об'єктів (агротрейдери, сільськогосподарські компанії різних організаційно-правових форм, інфраструктура) за участю громадянською суспільства (асоціації агротрейдерів-експортерів, аграрних виробників-експортерів тощо); створення платформи для взаємного діалогу між ними забезпечує ефективні взаємозв'язки між стейкхолдерами та уникнення конфлікту інтересів у прийнятті рішень і визначенні заходів з їх реалізації шляхом впровадження: багаторівневої ієрархічної моделі стимулювання аграрного експорту з використанням комерційної адвокації, рекурсивності державно-приватного партнерства; ідентифікації зовнішніх загроз та несприятливої кон'юнктури світового аграрного ринку; страхування ризиків експортної діяльності аграрних компаній; забезпечення конкурентного фінансування, стимулювання розробки і впровадження інформаційно-інноваційних технологій у діяльності експорто-орієнтованих аграрних компаній;

інформаційна підтримка експортної діяльності зарубіжними, загальнонаціональними, регіональними та локальними інституціями (торгові дома, торговельно-економічні місії, логістичні центри); дотриманням стандартів якості в агровиробничих та логістичних мережах;

удосконалено:

– методику оцінки ефективності системи підтримки експортної діяльності аграрної компанії в країнах з різним рівнем економічного розвитку за рахунок включення системних індикаторів ефективності заходів та інструментів із моніторингом дотримання міжнародних зобов'язань у рамках колективних угод та інваріантності імперативу сталого розвитку засобами статистичного, економетричного та сценарного аналізу; це дало змогу розвинути методологічні підходи до модернізації системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній на національному рівні з урахуванням мегатрендів глобального економічного розвитку (транснаціоналізація, регіоналізація, мережевізація, технологізація, екологізація), дуалізму просування національних товарів і захисту від дискримінаційних або недружніх заходів з боку іноземних партнерів, білатеральності побудови зовнішньоекономічних відносин, пріоритетності національних стратегій розвитку аграрного сектору та сільських територій;

– інституційно-регулятивні, економічні, соціальні, інформаційні інструменти підтримки експортної діяльності аграрних компаній шляхом їх розмежування для розвинених країн та країн з ринками, що формуються за критеріями, які відображають: по-перше, рівень структурної залежності їх економік від сільського господарства; по-друге, роль аграрного експорту як стимулу економічного зростання та джерела доходів населення; по-третє, вразливість аграрного експорту від кон'юнктури на зовнішніх товарних ринках; по-четверте, залежність від стану виробничої, транспортної та торговельної інфраструктури; по-п'яте, ймовірність

настання комерційних та політичних ризиків, у тому числі виникнення криз і воєнних конфліктів;

– обґрунтування пріоритетних євроінтеграційних напрямів модернізації системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній України з адаптацією успішного зарубіжного досвіду формування таких систем на основі підтримки аграрного експорту через відповідний інституційно-регулятивний механізм використання переваг виходу на ринок ЄС аграрних компаній: імплементацію норм Угоди про асоціацію із впровадженням європейських директив і регламентів у сфері вантажних перевезень, інформатизації транспорту, інформування споживачів про харчові продукти та їхню безпечність, безпеку та гігієну кормів тощо; гармонізацію митного регулювання (спрощення й автоматизація митного оформлення та прозорості діяльності митниці); впровадження комплексної підтримки захисту довкілля; акцентовано увагу на необхідності, з одного боку, розвитку взаємовигідного державно-приватного партнерства та створення платформи для взаємного діалогу між експортерами та іншими стейкхолдерами, а з другого – приєднання не тільки до європейських, а й до глобальних конвенцій, які сприяють аграрному експорту;

набули подальшого розвитку:

– визначення глобальних детермінант активізації міжкраїнової взаємодії на світовому аграрному ринку: невирішеність проблем голоду і продовольчої безпеки; флуктуація кон'юнктурних параметрів внаслідок змін клімату; науково-технологічний прогрес та інноватизація аграрного виробництва, транспортування та зберігання аграрної продукції; розвиток багатосторонньої (СОТ) та регіонально-інтеграційної торговельної взаємодії країн світу (зони преференційної та вільної торгівлі, митні та економічні союзи); безпрецедентна диджиталізація міжнародної торгівлі та функціонування товарних і фінансових ринків; політична турбулентність;

– характеристика національних стратегій розвитку аграрного експорту для країн з ринками, що формуються (наступальні,

експансіоністські захисні; локальні, регіональні, глобальні) за ключовою якісною ознакою: а) які підвищують добробут та якість життя населення (зростання обсягів агровиробництва, доходів вітчизняних агропідприємств та агротрейдерів, стандартів якості аграрної продукції на всіх стадіях виробничо-логістичного циклу, валютних надходжень та економічного зростання країни); б) які знижують доходи національних агровиробників, поглиблюють структурні дисбаланси в економічній системі у разі погіршення кон'юнктури на світовому аграрному ринку, провокують валютні та боргові кризи;

– оцінка ключових чинників розвитку аграрного експорту для країн з різним рівнем розвитку завдяки побудові економетричної моделі на основі вибіркової сукупності 100 спостережень за загальносвітовими показниками 2004–2015 рр. у межах групи методів непрямой підтримки експорту аграрних компаній, що, зокрема, демонструє відмінності кореляційного взаємозв'язку частки агропродовольчого експорту в товарному експорті країн із високим, середнім і низьким рівнями розвитку з індексами продуктивності тваринництва, врожайності зернових, що дає змогу поглибити перспективний аналіз секторальної диспозиції груп країн на світовому аграрному ринку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання наукових розробок і практичних рекомендацій для удосконалення системи підтримки експорту аграрних компаній та агротрейдерів на світовому ринку органами державного та регіонального управління зовнішньоекономічною діяльністю, професійними та громадськими організаціями.

Узагальнення зарубіжного досвіду підтримки експорту у разі виходу аграрних підприємств на ринок ЄС з рекомендаціями щодо розвитку державно-приватного партнерства використано Уманською районною державною адміністрацією Черкаської області (довідка № 01-9/927 від 02.01.2017). Окремі результати дослідження та пропозиції автора знайшли

застосування в практичній діяльності приватно-орендного сільськогосподарського підприємства «Уманський тепличний комбінат» у процесі розробки та обґрунтування стратегії виходу на міжнародний ринок сільськогосподарської продукції (довідка № 663 від 15.07.2016). Аналітичні оцінки з визначення і обґрунтування географічних пріоритетів розвитку експорту сільськогосподарської продукції та потенціалу використання засобів його державної підтримки використано ТОВ «Прометей» у формуванні планів виробництва та збуту сільськогосподарської продукції (довідка № 147 від 12.09.2016). Науково обґрунтовані положення і рекомендації стосовно застосування тарифних і нетарифних інструментів у форматі вимог Світової організації торгівлі використовуються у діяльності Приватного акціонерного товариства Уманський «Агрошляхбуд» (довідка № 217 від 02.09.2016).

Основні положення дисертації використано у навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» під час викладання курсів «Глобальна економіка», «Міжнародна економічна діяльність України» (довідка від 29.09.2017).

Ключові слова: глобальна торговельна система, аграрні компанії, аграрний бізнес, аграрний експорт, система підтримки експорту, спільна аграрна політика ЄС, аграрний протекціонізм.

ABSTRACT

Kuzminov M.V. Development of Agriculture Companies Export Activities Support System. – Manuscript.

Thesis for a Candidate Degree in Economics, specialty 08.00.02 – World Economy and International Economic Relations. –Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, 2018.

The thesis research is devoted to the comprehensive research of development of agriculture companies export activities support system under transformation of the global economic system and substantiation of the priority

directions of its modernization in the institutional environment of Ukraine on the basis of adaptation of successful foreign experience.

The theoretical bases of the export support system formation, the interaction of forms and instruments supporting export of agriculture companies in the conditions of regional and global regulatory unification is characterized, the features of megaregional agricultural protectionism in the global trading system are determined.

The comparative cross-country analysis of agricultural exports was conducted, the forms of its support in countries with different levels of development were considered; the evaluation of effectiveness of the agriculture companies export support instruments.

The branch and geostrategic priorities of development of agricultural exports of Ukraine are determined, the export activities of Ukrainian agriculture companies in the world market is analyzed. The European integration directions of modernization of the Ukrainian agriculture companies export activities support system was substantiated.

The scientific novelty of the results obtained consists in identifying preconditions, factors and peculiarities of development of the agricultural export support systems against the background of formation of the global economy. The new scientific results obtained by the author personally, which characterize the novelty of the research conducted, are as follows:

for the first time:

- within the framework of the modern globalization paradigm, the concept of agriculture companies export support is substantiated, based on the principles of efficiency, emergence, competitiveness, non-discrimination, integration, balance and differentiation depending on the economy development level; implementation of its functions (regulatory, stimulating, protective) ensures the synergy of interaction of forms and instruments in stable multilevel non-linear trade and economic relations, its organizational and institutional principles cover all levels (corporate, local, regional, subregional, national, interstate,

supranational and global) and are implemented in the interaction of subjects (state authorities and international organizations) and objects (agricultural traders, agricultural companies of various organizational and legal forms, infrastructure) with participation of civil society (associations agricultural trade exporters, agricultural producers exporters, etc.); creation of the platform for mutual dialogue between them ensures effective interconnections between stakeholders and avoidance of conflict of interest in decision-making and determination of measures for their implementation through introduction: multilevel hierarchical model of agricultural exports stimulation using commercial advocacy, recursiveness of public-private partnership; identification of external threats and unfavorable conditions of the world agricultural market; insurance of export business risks of agriculture companies; provision of competitive financing, stimulation of development and introduction of information and innovation technologies in the activities of export-oriented agriculture companies; information support for export activities by foreign, national, regional and local institutions (trading houses, trade and economic missions, logistics centers); compliance with quality standards in agro-industrial and logistic networks;

improved:

- the methodology for assessing effectiveness of the agriculture company export activity support system in the countries with different levels of economic development by incorporating system indicators of measures and instruments effectiveness through monitoring of compliance with international obligations under collective agreements and invariance of the sustainable development imperative by means of statistical, econometric and scenario analysis; it enabled to develop methodological approaches to modernizing the agriculture companies export activity support system at the national level, taking into account the megatrends of global economic development (transnationalization, regionalization, networking, technologicalization, ecologization), dualism of national products promotion and protection against discriminatory or hostile

measures on the part of foreign partners, bilaterality of building foreign economic relations, priority of the agricultural sector and rural areas national development strategies;

- institutional and regulatory, economic, social, informational instruments for supporting export activities of agriculture companies through their differentiation for developed countries and countries with markets under formation according to the criteria reflecting: firstly, the level of structural dependence of their economies on agriculture; secondly, the role of agricultural exports as the incentive for economic growth and the source of income of the population; thirdly, the vulnerability of agricultural exports from the conjuncture in the foreign commodity markets; fourthly, dependence on the state of production, transport and trade infrastructure; fifthly, the probability of commercial and political risks, including emergence of crises and military conflicts;

- substantiation of the priority European integration directions of modernization of the Ukrainian agriculture companies export activity support system with adaptation of successful foreign experience of forming such systems on the basis of agricultural exports support through the appropriate institutional and regulatory mechanism of using the advantages of entering the EU market by the agriculture companies: implementation of the Association Agreement standards with introduction of European directives and regulations in the field of cargo transportation, transport informatization, informing consumers about food products and their safety, security and hygiene of feed, etc.; harmonization of customs regulation (simplification and automation of customs clearance and transparency of customs activities); implementation of integrated environmental protection support; emphasizing the need, on the one hand, of developing mutually beneficial public-private partnerships and creating the platform for mutual dialogue between exporters and other stakeholders, and, on the other hand, joining not only European, but also global conventions promoting agricultural exports;

contributed to further development:

- definition of global determinants of inter-country interaction intensification in the world agricultural market: pendency of hunger and food security issues; fluctuation of market conditions due to climate change; scientific and technological progress and innovation of agricultural production, transportation and storage of agricultural products; development of multilateral (WTO) and regional integration trade cooperation of countries worldwide (preferential and free trade zones, customs and economic unions); unprecedented digitization of international trade and functioning of commodity and financial markets; political turbulence;

- description of national agricultural export development strategies for emerging markets (offensive, expansionary defense, local, regional, global) according to the key qualitative feature: (a) improving welfare and quality of life of the population (increase in agricultural production, incomes of domestic agricultural enterprises and agricultural traders, agricultural products quality standards at all stages of production and logistic cycle, foreign exchange earnings and economic growth of the country); b) reducing the incomes of national agricultural producers, deepening structural imbalances in the economic system in case of deterioration of the situation in the world agricultural market, provoke currency and debt crises;

- assessment of key factors for development of agricultural exports for countries with different levels of development through construction of econometric model based on selective entirety of 100 observations according to global indicators for 2004-2015 using the indirect agriculture companies export support methods, which, in particular, demonstrates the differences of correlation interaction of the share of agricultural goods exports in commodity exports of countries with high, medium and low levels of development with livestock productivity indices, grain crop yields indices enabling to deepen the prospective analysis of sectoral disposition of country groups in the global agricultural market.

The practical value of the results obtained consists in the possibility of using scientific developments and practical recommendations for improving the agriculture companies and agricultural traders export support system in the world market by state and regional foreign economic activity management agencies, professional and non-governmental organizations.

The generalization of the export support foreign experience in case of entry of agriculture enterprises in the EU market with recommendations for development of public-private partnership was used by the Uman District State Administration of Cherkasy region (Certificate No. 01-9/927 dated January 2, 2017). Separate results of the research and suggestions of the author were used in the practical activity of the private and leasehold agricultural enterprise "Uman Greenhouse Plant" during development and substantiation of the agricultural products international market entering strategy (Certificate No. 663 dated July 15, 2016). Analytical assessments on determination and substantiation of geographical priorities for the development of agricultural exports and potential for using its state support were used by Prometey LLC in generation of production plans and marketing of agricultural products (Certificate No. 147 dated September 12, 2016). The scientifically substantiated provisions and recommendations regarding application of tariff and non-tariff instruments in terms of requirements of the World Trade Organization are used in the activities of Private Joint-Stock Company Umanskyi "Agroshlyakhbud" (Certificate No. 217 dated September 02, 2016).

The main theses of the dissertation are used in the academic process of the SHEE "Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman" during lecturing of the courses "Global Economy", "International Economic Activity of Ukraine" (Certificate dated September 29, 2017).

Key words: global trading system, agriculture companies, agricultural business, agriculture exports, export support system, EU common agricultural policy, agricultural protectionism.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Парадигма креативного менеджменту в глобальній економіці: Монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2016. – 231 с. (0,6 д.а., особисто автору належить 0,2 д.а.: підрозділ 2.1. «Еволюція концепції менеджменту міжнародних компаній» / М.В. Кузьмінов, О.М. Сидоренко, О.С. Тітова. – С. 112-121).

У наукових фахових виданнях України:

2. Кузьмінов М. В. Розвиток системи підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економіки / М. В. Кузьмінов // Ринок цінних паперів. – 2016. – №. 11/12. – С. 12-18 (0,5 д.а.).

3. Кузьмінов М. В. Розвиток системи підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економіки / М. В. Кузьмінов // Стратегія розвитку України. – 2017. – №. 2. – С.141-146 (0,5 д.а.).

4. Кузьмінов М. В. Розвиток системи підтримки експортної діяльності сільськогосподарських компаній / М. В. Кузьмінов // Економіка та підприємництво: зб. наукових праць. – Київ : КНЕУ, 2016. – Вип. 36–37. – С. 239–247 (0,5 д.а.).

5. Кузьмінов М. В. Євроінтеграційний потенціал реструктуризації експорту сільськогосподарської продукції України / М. В. Кузьмінов // Стратегія розвитку України. – 2017. – №. 1. – С. 88–92 (0,5 д.а.).

У зарубіжному виданні та науковому фаховому виданні України, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах:

6. Кузьмінов М. В. Експортний потенціал сільськогосподарської продукції України в ЄС / М. В. Кузьмінов // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – 2017. – №5(1). – С. 76–78 (0,4 д.а.)

7. Kuzminov M. Determination of agricultural export features in developing countries / M. Kuzminov // Технологічний аудит та резерви виробництва (Index Copernicus, DOAJ, EBSCO, Google Scholar, ICI Journals Master List, Ulrich's periodicals). – 2017. – № 5/5(37). – С. 49–54 (0,5 д.а.).

В інших наукових виданнях:

8. Кузьмінов М. В. Потенціал експорту сільськогосподарської продукції Китаю / М. В. Кузьмінов // Вчені записки: зб. наукових праць. – Спецвипуск. – К.: КНЕУ, 2016. – С. 53-60 (0,5 д.а.).

9. Кузьмінов М. В. Розвиток експорту сільськогосподарської продукції Китаю / М. В. Кузьмінов // Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в ХХІ столітті: Зб. матеріалів Х Міжнародної наукової конференції «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» (м. Київ, 22 вересня 2016 р.). – Режим доступу: <http://chinal.com.ua> (0,2 д.а.).

10. Кузьмінов М. В. Компліментарність торгівлі сільськогосподарською продукцією між Україною та ЄС / М. В. Кузьмінов // «Суспільство, економіка та економічна наука в ХХІ столітті»: Зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21-22 квітня 2017 р.). – С.232–234 (0,1 д.а.).

11. Кузьмінов М. В. Розвиток підтримки експортної діяльності аграрних компаній Китаю / М. В. Кузьмінов // Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в ХХІ столітті: Зб. анотацій виступів XI наукової конференції «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» (м. Київ, 26 вересня 2017 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chinal.com.ua> (0,1 д.а.).

12. Кузьмінов М. В. Розвиток стратегій аграрного експорту в країнах, що розвиваються / М. В. Кузьмінов // «Менеджмент ХХІ століття: проблеми та перспективи»: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 19-20 жовтня 2017 р.). – 2017. – Умань: ВПЦ «Візаві». – С. 78-81 (0,2 д.а.).

13. Кузьмінов М. В. Мотивація і політика підтримки експорту / М. В. Кузьмінов // «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України»: Зб. матеріалів Міжнародної конференції молодих науковців аспірантів, здобувачів та студентів (м. Луцьк, 2 листопада 2017 р.). – С. 215-217 (0,2 д.а.).

14. Глобальна економіка: навч. посібник / за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2017. – 164 с. (особисто автору належить 0,3 д.а., підрозділ «Глобалізація ринків товарів і послуг» / М. В. Кузьмінов. – С. 57-59).

ЗМІСТ

Вступ	18
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТУ	29
1.1. Мотивація і політика підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економічної системи	29
1.2. Взаємодія форм та інструментів в системі підтримки експорту аграрних компаній	49
1.3. Мегарегіональний аграрний протекціонізм в глобальній торговельній системі	64
Висновки до розділу 1	84
РОЗДІЛ 2. ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ КОМПАНІЙ	87
2.1 Міжкраїнова аналітична характеристика розвитку аграрного експорту	87
2.2 Моделі підтримки аграрного експорту в країнах з різним рівнем розвитку	100
2.3 Оцінка ефективності інструментів експортної підтримки аграрних компаній	112
Висновки до розділу 2	124
РОЗДІЛ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТУ АГРАРНИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ	127
3.1 Галузеві і геостратегічні пріоритети розвитку аграрного експорту України	127
3.2 Експортна діяльність українських аграрних компаній на світовому ринку	137
3.3 Євроінтеграційний потенціал підтримки експорту сільськогосподарської продукції України	149

	17
Висновки до розділу 3	164
ВИСНОВКИ	168
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	173
ДОДАТКИ	201

ВСТУП

Актуальність теми. Мотивація і масштаби експортної діяльності аграрних компаній та агротрейдерів зумовлені, з одного боку, особливостями національних стратегій економічного розвитку загалом та їх аграрних секторів зокрема, а з другого – тенденціями зростання світового аграрного ринку та міжнародними дво- і багатосторонніми зобов'язаннями насамперед у межах СОТ. Стрімка динаміка зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією, задовольняючи інтереси як держав нетто-експортерів та імпортерів аграрної продукції, дає можливість досягти глобальні цілі сталого розвитку у частині подолання бідності, голоду, забезпечення продовольчої безпеки та вільного доступу до біоенергоресурсів та ін. Отже, дослідження систем підтримки експортної діяльності аграрних компаній у країнах з різним рівнем розвитку в умовах постійного удосконалення колективних угод і правил на світовому та регіональних аграрних ринках є актуальним у теоретичному і практичному сенсах.

Розробка теорії глобальної кон'юнктури товарних ринків, напрями політики підтримки зовнішньої торгівлі висвітлені у наукових працях таких відомих зарубіжних учених, як І. Ансофф, У. Дж. Баумоль, Г. Беккер, О. Вільямсон, Б. Карлоф, М. Кремер, П. Кругман, В. Нордхауз, М. Портер, А. Стрікленд, А. Томпсон, Е. Хелпман, Р. Коуз, Дж. Робінсон, Дж. Стіглер, М. Уотерсон та інші. Серед вітчизняних науковців слід назвати таких як Л. Антонюк, Я. Базилюк, В. Вергун, В. Геєць, Т. Кальченко, Д. Лук'яненко, Є. Панченко, Ю. Полякова, А. Поручник, А. Румянцев, В. Сіденко, Я. Столярчук, Т. Мельник, А. Філіпенко, В. Чужиков, О. Швиданенко, О. Шнирков та інших. Фундаментальні проблеми розвитку міжнародних торговельно-економічних зв'язків,

удосконалення інституційно-регулятивних засад системи підтримки експорту знайшли відображення в численних дослідженнях іноземних та українських учених, зокрема, С. Андерсона, О. Бородіної, Н. Вдовенко, Ф. Вірленута, О. Гальцової, А. Діброви, К. Зурека, С. Кваши, С. Крамера, Д. Кріка, М. Крістіана, Д. Крисанова, А. Мазаракі, Л. Молдован, Е. Олунда, Т. Осташко, О. Попової, Р. Раду, П. Саблука, М. Стойсавлійєвіса, Й. Танкосісата, Т. Орехової, Т. Циганкової, О. Школьного, О. Шубравської, В. Юрчишина, О. Яценко.

Однак стрімкі якісні технологічні і регуляторні зміни на світовому аграрному ринку, зростаючий протекціонізм країн і регіонів, а також підвищена чутливість внутрішнього соціально-економічного середовища країн-експортерів до кон'юнктури глобальних товарних ринків обумовлює актуальність поглибленого дослідження мікромотивацій та ефективної експортної діяльності аграрних компаній, моделей та інструментів їхньої підтримки, що зумовило вибір теми, предметно-об'єктної сфери, мети та завдань дисертаційної роботи.

Зв'язок дисертаційної роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до плану науково-дослідницьких міжкафедральних робіт факультету міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»: «Ресурси і моделі глобального економічного розвитку» (номер державної реєстрації 0106U004357) – визначено мотивацію і політику підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економічної системи; «Стратегії національного розвитку в парадигмі глобальної економічної політики» (номер державної реєстрації 0111U007630) – обґрунтовано галузеві і геостратегічні пріоритети державної підтримки експорту аграрних компаній в країнах з різним рівнем економічного розвитку, виокремлено напрями вдосконалення форм

та інструментів у багаторівневій системі підтримки експорту аграрних компаній України.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є узагальнення теоретико-методологічних засад підтримки експорту в умовах глобальної трансформації регулятивних практик та обґрунтування на основі адаптації успішного зарубіжного досвіду пріоритетних напрямів і засобів модернізації системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній України.

Для досягнення зазначеної мети та згідно з логікою дослідження (рис. 1) у роботі поставлено і виконано такі завдання:

- визначити макромотивацію політики підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економічної системи;
- проаналізувати сукупність взаємодіючих форм та інструментів багаторівневої системи підтримки експорту аграрних компаній;
- дослідити мегарегіональний аграрний протекціонізм у глобальній торговельній системі;
- удосконалити методику оцінки ефективності системи підтримки експортної діяльності аграрної компанії;
- охарактеризувати глобальні тенденції розвитку системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній;
- виявити та оцінити системи підтримки експорту аграрних компаній в країнах з різним рівнем розвитку;
- здійснити оцінку ефективності систем підтримки експортної діяльності компаній аграрного комплексу на світовому ринку;
- обґрунтувати галузеві і геостратегічні пріоритети розвитку аграрного експорту України;
- оцінити потенціал підтримки експорту сільськогосподарської продукції України в євроінтеграційному контексті.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку світового аграрного експорту та системи його регулювання.

Предметом дослідження є сучасні умови, засоби та інструменти розвитку системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній у глобальній економічній системі.

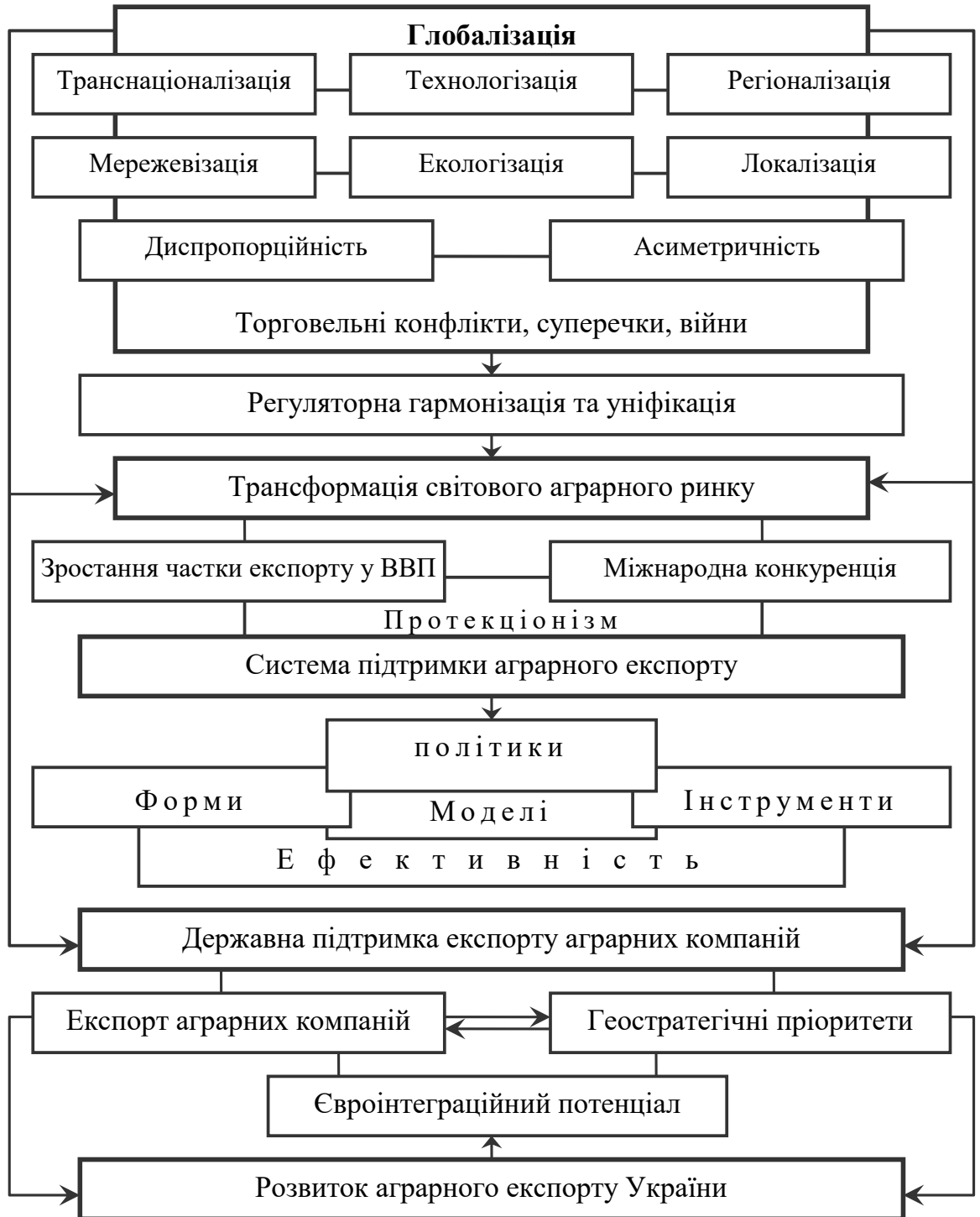

Рис. 1. Логіка дисертаційного дослідження

Методи дослідження. Для досягнення мети і виконання завдань дисертаційної роботи на основі системного підходу були використані такі методи наукового дослідження: логічного узагальнення (у п. 1.1 для ідентифікації детермінант мотивації і політики підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економічної системи); морфологічного аналізу (у п. 1.2 для дослідження взаємодії форм та інструментів у багаторівневій системі підтримки експорту аграрних компаній на основі структурних взаємозв'язків множини економічних явищ на світовому аграрному ринку); аналізу і синтезу (у п. 1.3 для дослідження мегарегіонального протекціонізму); системно-структурного аналізу (у п. 2.1 в процесі виявлення міжкраїнової характеристики глобальних тенденцій розвитку аграрного експорту); компаративний аналіз (у пп. 2.2, 2.3 для характеристики і виокремлення особливостей моделей підтримки експорту аграрних компаній в країнах з різним рівнем розвитку); кореляційного аналізу (у пп. 2.1, 2.2 для виявлення щільності зв'язку між показниками аграрного та загального експорту країн та груп країн світу); економетричного аналізу (у п. 2.3 для виявлення щільності зв'язку та кількісної оцінки при визначенні галузевих і геостратегічних пріоритетів розвитку аграрного експорту); структурно-функціональний (у пп. 3.1, 3.2, 3.3 для виявлення синергетичного ефекту та євро інтеграційного потенціалу підтримки експорту компанії аграрного комплексу).

Інформаційною базою роботи слугувало широке коло джерел, зокрема: закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, матеріали Міністерства економічного розвитку та торгівлі України, Міністерства аграрної політики та продовольства України, Державної служби статистики України, офіційні публікації МВФ, ОЕСР, Світового банку, Всесвітнього економічного форуму, СОТ, Конференції ООН з торгівлі та розвитку (ЮНКТАД); ФАО, Статистичної агенції Європейської Комісії, аналітичні матеріали консалтингових

компаній та звітність зарубіжних та українських аграрних компаній та агротрейдерів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у виявленні передумов, факторів і особливостей розвитку систем підтримки аграрного експорту в умовах становлення глобальної економіки. Нові наукові результати, які одержані особисто автором, що характеризують новизну проведеного дослідження, полягають у такому:

вперше:

– у межах сучасної глобалізаційної парадигми обґрунтовано концепцію підтримки експорту аграрних компаній, яка базується на принципах ефективності, емерджентності, конкурентності, недискримінаційності, інтегрованості, збалансованості та диференціації залежно від рівня розвитку економіки; реалізація її функцій (регулюючої, стимулюючої, захисної) забезпечує синергію взаємодії форм та інструментів у стійких багаторівневих нелінійних торгово-економічних відносинах, її організаційно-інституційні засади охоплюють всі рівні (корпоративний, локальний, регіональний, субрегіональний, національний, міждержавний, наднаціональний та глобальний) і реалізуються у взаємодії суб'єктів (органи державної влади та міжнародні організації) та об'єктів (агротрейдери, сільськогосподарські компанії різних організаційно-правових форм, інфраструктура) за участю громадянською суспільства (асоціації агротрейдерів-експортерів, аграрних виробників-експортерів тощо); створення платформи для взаємного діалогу між ними забезпечує ефективні взаємозв'язки між стейкхолдерами та уникнення конфлікту інтересів у прийнятті рішень і визначенні заходів з їх реалізації шляхом впровадження: багаторівневої ієрархічної моделі стимулювання аграрного експорту з використанням комерційної адвокації, рекурсивності державно-приватного партнерства; ідентифікації зовнішніх загроз та несприятливої кон'юнктури світового аграрного ринку; страхування ризиків експортної діяльності аграрних компаній; забезпечення конкурентного фінансування, стимулювання розробки і впровадження інформаційно-інноваційних

технологій у діяльності експорто-орієнтованих аграрних компаній; інформаційна підтримка експортної діяльності зарубіжними, загальнонаціональними, регіональними та локальними інституціями (торгові дома, торговельно-економічні місії, логістичні центри); дотриманням стандартів якості в агровиробничих та логістичних мережах;

удосконалено:

– методику оцінки ефективності системи підтримки експортної діяльності аграрної компанії в країнах з різним рівнем економічного розвитку за рахунок включення системних індикаторів ефективності заходів та інструментів із моніторингом дотримання міжнародних зобов'язань у рамках колективних угод та інваріантності імперативу сталого розвитку засобами статистичного, економетричного та сценарного аналізу; це дало змогу розвинути методологічні підходи до модернізації системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній на національному рівні з урахуванням мегатрендів глобального економічного розвитку (транснаціоналізація, регіоналізація, мережевізація, технологізація, екологізація), дуалізму просування національних товарів і захисту від дискримінаційних або недружніх заходів з боку іноземних партнерів, білатеральності побудови зовнішньоекономічних відносин, пріоритетності національних стратегій розвитку аграрного сектору та сільських територій;

– інституційно-регулятивні, економічні, соціальні, інформаційні інструменти підтримки експортної діяльності аграрних компаній шляхом їх розмежування для розвинених країн та країн з ринками, що формуються за критеріями, які відображають: по-перше, рівень структурної залежності їх економік від сільського господарства; по-друге, роль аграрного експорту як стимулу економічного зростання та джерела доходів населення; по-третє, вразливість аграрного експорту від кон'юнктури на зовнішніх товарних ринках; по-четверте, залежність від стану виробничої, транспортної та торговельної інфраструктури; по-п'яте, ймовірність

настання комерційних та політичних ризиків, у тому числі виникнення криз і воєнних конфліктів;

– обґрунтування пріоритетних євроінтеграційних напрямів модернізації системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній України з адаптацією успішного зарубіжного досвіду формування таких систем на основі підтримки аграрного експорту через відповідний інституційно-регулятивний механізм використання переваг виходу на ринок ЄС аграрних компаній: імплементацію норм Угоди про асоціацію із впровадженням європейських директив і регламентів у сфері вантажних перевезень, інформатизації транспорту, інформування споживачів про харчові продукти та їхню безпечність, безпеку та гігієну кормів тощо; гармонізацію митного регулювання (спрощення й автоматизація митного оформлення та прозорості діяльності митниці); впровадження комплексної підтримки захисту довкілля; акцентовано увагу на необхідності, з одного боку, розвитку взаємовигідного державно-приватного партнерства та створення платформи для взаємного діалогу між експортерами та іншими стейкхолдерами, а з другого – приєднання не тільки до європейських, а й до глобальних конвенцій, які сприяють аграрному експорту;

набули подальшого розвитку:

– визначення глобальних детермінант активізації міжкраїнової взаємодії на світовому аграрному ринку: невирішеність проблем голоду і продовольчої безпеки; флуктуація кон'юнктурних параметрів внаслідок змін клімату; науково-технологічний прогрес та інноватизація аграрного виробництва, транспортування та зберігання аграрної продукції; розвиток багатосторонньої (СОТ) та регіонально-інтеграційної торговельної взаємодії країн світу (зони преференційної та вільної торгівлі, митні та економічні союзи); безпрецедентна диджиталізація міжнародної торгівлі та функціонування товарних і фінансових ринків; політична турбулентність;

– характеристика національних стратегій розвитку аграрного експорту для країн з ринками, що формуються (наступальні,

експансіоністські захисні; локальні, регіональні, глобальні) за ключовою якісною ознакою: а) які підвищують добробут та якість життя населення (зростання обсягів агровиробництва, доходів вітчизняних агропідприємств та агротрейдерів, стандартів якості аграрної продукції на всіх стадіях виробничо-логістичного циклу, валютних надходжень та економічного зростання країни); б) які знижують доходи національних агровиробників, поглиблюють структурні дисбаланси в економічній системі у разі погіршення кон'юнктури на світовому аграрному ринку, провокують валютні та боргові кризи;

– оцінка ключових чинників розвитку аграрного експорту для країн з різним рівнем розвитку завдяки побудові економетричної моделі на основі вибіркової сукупності 100 спостережень за загальносвітовими показниками 2004–2015 рр. у межах групи методів непрямой підтримки експорту аграрних компаній, що, зокрема, демонструє відмінності кореляційного взаємозв'язку частки агропродовольчого експорту в товарному експорті країн із високим, середнім і низьким рівнями розвитку з індексами продуктивності тваринництва, врожайності зернових, що дає змогу поглибити перспективний аналіз секторальної диспозиції груп країн на світовому аграрному ринку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання наукових розробок і практичних рекомендацій для удосконалення системи підтримки експорту аграрних компаній та агротрейдерів на світовому ринку органами державного та регіонального управління зовнішньоекономічною діяльністю, професійними та громадськими організаціями.

Узагальнення зарубіжного досвіду підтримки експорту у разі виходу аграрних підприємств на ринок ЄС з рекомендаціями щодо розвитку державно-приватного партнерства використано Уманською районною державною адміністрацією Черкаської області (довідка № 01-9/927 від 02.01.2017). Окремі результати дослідження та пропозиції автора знайшли

застосування в практичній діяльності приватно-орендного сільськогосподарського підприємства «Уманський тепличний комбінат» у процесі розробки та обґрунтування стратегії виходу на міжнародний ринок сільськогосподарської продукції (довідка № 663 від 15.07.2016). Аналітичні оцінки з визначення і обґрунтування географічних пріоритетів розвитку експорту сільськогосподарської продукції та потенціалу використання засобів його державної підтримки використано ТОВ «Прометей» у формуванні планів виробництва та збуту сільськогосподарської продукції (довідка № 147 від 12.09.2016). Науково обґрунтовані положення і рекомендації стосовно застосування тарифних і нетарифних інструментів у форматі вимог Світової організації торгівлі використовуються у діяльності Приватного акціонерного товариства Уманський «Агрошляхбуд» (довідка № 217 від 02.09.2016).

Основні положення дисертації використано у навчальному процесі ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» під час викладання курсів «Глобальна економіка», «Міжнародна економічна діяльність України» (довідка від 29.09.2017).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, які викладено в дисертаційному дослідженні та виносяться на захист, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження представлені автором на міжнародних наукових та науково-практичних конференціях: Міжнародна науково-практична конференція до 150-річчя з дня народження М. І. Туган-Барановського «М. І. Туган-Барановський та сучасна економічна наука» (м. Харків, 15–16 жовтня 2015 р.); X Міжнародна наукова конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті» (м. Київ, 22 вересня 2016 р.); II Міжнародна науково-практична конференція «Суспільство, економіка та економічна наука в XXI столітті»

(м. Київ, 21–22 квітня 2017 р.); XI Міжнародна наукова конференція «Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в ХХІ столітті» (м. Київ, 26 вересня 2017 р.); VII Всеукраїнська науково-практична конференція «Менеджмент ХХІ століття: проблеми та перспективи» (м. Умань, 19–20 жовтня 2017 р.); Міжнародна конференція молодих науковців аспірантів, здобувачів та студентів «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України» (м. Луцьк, 2 листопада 2017 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано самостійно та у співавторстві 14 наукових праць, з них: 1 – колективна монографія; 4 – у наукових фахових видіннях України; 1 – у науковому фаховому виданні, що зареєстроване у міжнародних наукометричних базах; 1 – у зарубіжному виданні; 7 – в інших виданнях. Загальний обсяг опублікованих робіт, що належить особисто дисертантові, становить 4,7 д.а.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТУ

1.1 Мотивація і політика підтримки експорту

Трансформація соціально-економічних відносин внаслідок переходу до постіндустріального суспільства змінює умови та мотивацію зовнішньоекономічної діяльності. Активізація експортної діяльності є засобом забезпечення сталого розвитку національних економік та підвищення їх міжнародної конкурентоспроможності. Однак за певних обставин, експорт може спричинити розбалансування економічного розвитку (прикладом є голландська хвороба, моновиробництво, консервація застарілих технологій). Вочевидь проблеми для прогресу економічних систем виникають внаслідок експортної орієнтації на сировинних та низькотехнологічних товарах та послугах з низькою наукомісткістю. Відтак «країни повинні докладати зусиль для формування власних вигідних позицій у міжнародному поділі праці» [49], що передбачає зростання обсягів експорту наукоємних інноваційних товарів [50].

Глобалізаційні процеси, ознаками яких є транснаціоналізація, регіоналізація, інституціоналізація, будучи диспропорційними та асиметричними, розвиваються на тлі загальних, глобальних тенденцій, коли, з одного боку прискорюються темпи зростання обсягів зовнішньої торгівлі, а з другого – загострюється міжнародна конкуренція на ринках товарів та послуг. Глобальні асиметрії та дисбаланси уособлюють собою поляризацію світу, де на одному полюсі перебувають високорозвинені, а на протилежному – найменш розвинені країни (НРК). В рамках концепції світ-системного аналізу така поляризація характеризується відносинами між «Центром» (Ядром), який складає Тріада США-ЄС-Японія та

«Периферією», яка є неоднорідною і включає як потужні економіки «Напівпериферії», наприклад країни БРІКС, Малайзія, так і НРК (наприклад, Чад, Нігер, Мозамбік та ін).

Поляризація, дисбаланси та асиметрії розвитку країн та регіонів притаманні глобальному розвитку, але в умовах інформатизації спостерігаються протилежні за напрямком процеси. З одного боку, відбувається уніфікація стандартів виробництва, споживання та способів життя, що сприяє конвергенції економічного розвитку, а з іншого, зростає, інформаційно-технологічний розрив між країнами «Центру» та «Периферії». Оскільки країни, що складають так званий «Центр» є не лише постачальниками технологій та високотехнологічних продуктів, але одночасно потужними експортерами низько- та середньотехнологічних товарів, у тому числі аграрної продукції. Це призводить не лише до поглиблення технологічного розриву, але й до зростання конкуренції на всіх світових товарних ринках. При цьому поглиблюється дисбаланс у міжнародній торгівлі. Питання скорочення розриву у економічному та технологічному розвитку між полюсами глобалізованої економічної системи вирішується завдяки взаємодії міжнародних організацій, громадянського суспільства та державного регулювання.

Поглиблення трансформації глобальної економічної системи характеризується такими явищами як мережевізація та диджиталізація, соціалізація та екологізація суспільного буття. Глобальні торговельні та виробничі мережі функціонують в умовах безпрецедентної диджиталізації міжнародної торгівлі, що суттєво скоротило трансакційні витрати експортерів та час реалізації угод.

Одночасно із зростанням частки експорту у ВВП країн та світу у цілому відбуваються діаметрально протилежні процеси посилення взаємодії країн в процесі здійснення та регулювання експортної діяльності, з одного боку, та збільшення чисельності та загострення торговельних конфліктів, суперечок, дискримінації, з іншого боку, які обумовлені

глобальними диспропорціями та асиметріям. Система підтримки експорту об'єднує наддержавний, державний і недержавний сектори і забезпечує синергію взаємодії форм та інструментів в стійких багаторівневих нелінійних відносинах основних стейкхолдерів (бізнесу, громадянського суспільства, держави, регіональних міждержавних об'єднань та наднаціональних інституцій) в умовах трансформації глобальної економічної системи. Разом з тим, в системі інституційно-регулятивних механізмів розвитку експорту окремої уваги потребує система підтримки суб'єктів господарювання (рис. 1.1).

Рис. 1.1. Глобальні чинники розвитку системи підтримки експорту

Джерело: побудовано автором

Оскільки експортери зазнають не лише комерційних, але й політичних ризиків, виникає нагальна потреба модернізації системи

підтримки експорту в переважній більшості країн світу. Разом з тим, в рамках колективних угод щодо зовнішньої торгівлі визначено межі застосування регулювання та державної підтримки експорту. Зокрема члени СОТ мають виконувати зобов'язання, які встановлені багатосторонніми правилами міжнародної торгівлі та спрямовані на забезпечення принципу недискримінації, створення вільних і справедливих умов для конкуренції. Важливе значення в системі правових норм СОТ мають норми щодо застосування державної підтримки та субсидій.

Однією з форм підтримки експорту є субсидування, яке надає окремим сферам діяльності більш сприятливі умови, ніж іншим, що порушує ринкову конкуренцію, спотворює умови алокації ресурсів та міжнародної торгівлі. За таркутванням І.М. Іванової «субсидія – це будь-яка державна підтримка у вигляді фінансових засобів, товарів та послуг, що надаються державою на пільгових умовах» [40], на думку авторки «всі види підтримки доходу чи ціни» варто відносити до субсидії у широкому сенсі, якщо це «прямо чи опосередковано призводить до зростання експорту будь-якого товару з території країни або до зменшення імпорту товару на її територію» [40].

Детермінантою розвитку системи підтримки експорту виступають загальні правила для всіх членів СОТ щодо надання субсидій для виробництва промислових товарів та захист тих країн-членів, які зазнали негативного впливу від субсидій, уведених іншими країнами, згідно Угоди про субсидії та компенсаційні заходи 1994 р. [132]. Цією Угодою обмежується використання адресних субсидій, які спотворюють вільну конкуренцію. Згідно з вимогами СОТ країнам-членам заборонено використовувати експортні субсидії, які надаються урядом або органами місцевої влади з метою сприяння експорту або з метою використання вітчизняних товарів замість імпортованих (імпортозаміщення), тому, що вони завдають шкоди інтересам інших членів СОТ [132].

Тривала історія застосування інструментарію СОТ для лібералізації зовнішньої торгівлі сприяла виробленню деталізованої ідентифікації забороненого експортного субсидування завдяки врахуванню специфіки застосування податкових пільг для експортоорієнтованих підприємств. Зокрема, таким критерієм є порівняння з митно-податковим навантаженням на товар, що призначений до споживання на внутрішньому ринку.

До субсидій згідно умов СОТ відносяться податкові пільгові режими оскільки вони призводять до недоотримання бюджетних надходжень при одночасній вигоді для вибіркового підприємства порівняно з іншими, які не отримують таких пільг. Відмітимо, що надання податкових пільг суб'єктам господарювання із певними застереженнями дозволяється СОТ, зокрема дозволеним є пільгове оподаткування інвестиційних проектів якщо така пільга не спрямована на покриття поточних витрат підприємств.

Окремим аспектом системи підтримки експорту в умовах зростаючої взаємозалежності виробників, поглиблення міжнародної спеціалізації та кооперації є врегулювання умов оподаткування імпорту товарів та послуг, які використовуються при виробництві експортних товарів. Розмір пільг при оподаткуванні імпортних товарів та послуг не повинен у підсумку звільняти підприємство-експортера від сплати в бюджет в обсязі, що співставний з величиною податків, що справляються в разі виробництва та реалізації подібних товарів на внутрішньому ринку [40].

У цілому заборонено надання податкових пільг чи преференцій, що мають адресну спрямованість, і інші члени СОТ можуть вимагати скасування таких пільг, а до відповідної країни застосовують захисні заходи.

Разом з тим, в рамках заходів підтримки експорту, які не суперечать вимогам СОТ, дозволено застосовувати :

- повернення непрямих податків на експортний товар;

- повернення непрямих податків на виробничі ресурси й комплектуючі, які використовуються у виробництві експортних товарів;
- надання пільг щодо підтримки інвестиційних проектів;
- надання пільг з використання імпортованих матеріалів, сировини та інших виробничих ресурсів й комплектуючих, які використовуються у виробництві експортних товарів, якщо це не спотворює конкурентні умови на внутрішньому ринку;
- надання експортних кредитів;
- гарантування експорту;
- страхування експортних кредитів тощо [40; 132].

Як доводить досвід розвинених країн, політика підтримки експорту повинна включати в себе страхування комерційних та політичних ризиків. Масштабність завдань, які охоплює страхування експортних кредитів та інвестування, виводить їх поза межі комерційного сектору світового фінансового ринку. Тому, з метою поліпшення умов міжнародної торгівлі товарами, послугами та транскордонного руху капіталів, розширення кредитування та координації дій при страхуванні експортних кредитів різної тривалості, створення майданчика для професійного обміну досвідом тощо, в розвинених країнах ще в першій половині двадцятого століття виникли спеціалізовані уповноважені установи – експортно-кредитні агентства (ЕКА), які у 1934 р. утворили НГО Міжнародний союз страховиків кредитів та інвестицій (Berne Union). Наразі Міжнародний союз страховиків кредитів та інвестицій нараховує 84 члени, серед них урядові експортні кредитні агентства, приватні страховики та багатосторонні установи з усього світу, які надають страхові продукти, гарантії та, у деяких випадках, безпосередньо фінансують та інвестують транскордонну торгівлю. В рамках цієї організації полегшується налагодження співпраці між членами, здійснюються спільні проекти з іншими зацікавленими сторонами фінансування транскордонної торгівлі

та підготовка статистичної та аналітичної інформації. Члени Міжнародного союзу страховиків кредитів та інвестицій пропонують захист експортних компаній, інвесторів та фінансових установ від збитків унаслідок комерційних кредитних ризиків (невиконання покупцем) та політичних ризиків (не конвертованість валюти, політичне насильство, конфіскація або експропріація іноземних активів). Спільно члени забезпечують захист платіжного ризику приблизно на 11% річного обороту світової транскордонної торгівлі товарами та послугами [147]. Україна створює ЕКА у відповідності до Закону України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» від 20.12.2016 № 1792-VIII [35].

Програми розвитку експорту країн, що створили ЕКА, мають на меті обмеження ризиків для експортерів, поліпшення умов їх кредитування, що у сукупності збільшує обсяги експорту. Також ці програми сприяють мінімізації ризиків комерційних банків, збільшенню обсягів та кількості кредитів у тих нішах, де банки не можуть самостійно або не зацікавлені брати участь, тим самим створюючи умови для стабілізації й розвитку банківської системи загалом. Крім того, державні програми дають змогу створювати лояльні, більш вигідні умови для реальної та потенційної вартості експортних кредитів, гарантій та страхування експорту [40].

В глобальній економіці система підтримки експорту має базуватись на принципах ефективності, емерджентності, конкурентності, недискримінаційності, інтегрованості (сумісності елементів), збалансованості, диференціації в залежності від рівня розвитку економіки; реалізовується інституційно-регулятивними, економічними, соціальними та інформаційними інструментами та охоплює всі рівні управління – від корпоративного, локального, регіонального, субрегіонального до наднаціонального. Як свідчить зарубіжний досвід та вітчизняна практика

основною проблемою досягнення ефективності підтримки експортної діяльності компаній є неузгодженість дій держави та інтересів бізнесу, що має прояв у секторальному, макрорегіональному, технологічному та інших аспектах. На окремих макрорегіональних напрямках можуть виникати специфічні питання, які без втручання держави не можливо вирішити (зокрема це стосується Близького Сходу, зон військових конфліктів тощо). Однією з мотивацій удосконалити систему підтримки експорту є національний, регіональний та мегарегіональний протекціонізм. Захист внутрішнього ринку в системі тарифних і нетарифних заходів відрізняється на регіональному рівні та в розрізі груп країн за рівнем розвитку.

Як видно з табл. 1.1 рівень протекціонізму розвинених країн в межах своєї групи зменшився протягом 2008–2014 рр. на 0,3% та становив у 2014 р. у середньому 1,8%. По відношенню до експортерів з африканських країн діють невисокі тарифи, оскільки африканські вироби, з одного боку, не становлять конкуренцію товарам з розвинених країн, а з другого боку, експортери з Африки постачають на ринки розвинених країн тропічні фрукти та напої, екзотичні товари. Найвищий рівень захисту в розвинених країнах встановлено для експортерів Східної та Південної Азії (2,7 та 2,9% відповідно). У середньому в цій групі країн рівень тарифного захисту нижче порівняно з іншими групами країн.

Південна Азія демонструвала виский рівень економічного зростання в світі протягом останніх трьох років, та за темпами приросту посіла друге місце після Східної Азії та Тихогоокеанського регіону внаслідок слабкості ринкових інститутів, вразливості до фінансових шоків та криз, та потребам у довгостроковій стратегії реформ. За даними Світового Банку економічне зростання Південної Азії у 2017 р. перевищить показник 2016 р. до 7,5 %, але в 2018 р. внаслідок політичних потрясінь може знизитись до 7,1 % [238]. У свою чергу порівняно з іншими регіонами країни Південної Азії (передусім, Бутан, Індія, Шрі-Ланка, Пакистан, Бангладеш) демонструють

найвищий рівень захисту. По відношенню до експортерів з Східної Азії рівень тарифів сягав 13,2%, з розвинених країн – 10,6%, з Латинської Америки – 10,2%, до країн в межах свого регіону – 7,1%. Знову ж таки, по відношенню до африканських експортерів та Західної Азії тарифний індекс нижчий (в межах 4,5-5,2%), зазначимо що це найвищий рівень протекціонізму відносно країн Африки, що розташовані на південь від Сахари. Особливістю політики протекціонізму країн Південної Азії є стрімке зниження тарифів за період з 2008 по 2014 рр. відносно товарів з Латинської Америки (-3,7%).

Таблиця 1.1

**Середній рівень тарифів (тарифний індекс) між мегарегіонами в
2014 р. та їх зміна протягом 2008-2014 рр., %**

Група імпортерів	Група експортерів						
	Східна Азія	Латинська Америка	Південна Азія	Африка на південь від Сахари	Перехідні економіки	Західна Азія і Північна Африка	Розвинені країни
Східна Азія	2,6	4,5	3,2	1,9	2,6	1,6	5,2
	(-0,7)	(-0,2)	(-0,9)	(0,1)	(0,0)	(-0,2)	(-0,6)
Латинська Америка	9,2	1,1	9,7	1,5	2,1	2,9	3,8
	(-0,4)	(-0,6)	(-0,5)	(-0,3)	(0,5)	(-0,2)	(-0,3)
Південна Азія	13,2	10,2	7,1	4,5	7,4	5,2	10,6
	(0,8)	(-3,7)	(-0,7)	(-2,0)	(0,4)	(-2,9)	(0,8)
Африка на південь від Сахари	11,4	9,1	8,1	3,9	6,9	5,1	7,5
	(-0,2)	(0,0)	(0,3)	(-0,7)	(-0,4)	(-0,3)	(-0,7)
Перехідні економіки	6,7	9,0	6,7	1,7	0,4	6,2	4,6
	(-2,4)	(-2,7)	(-2,5)	(-1,2)	(0,3)	(-1,4)	(-2,0)
Західна Азія і Північна Африка	5,6	5,4	4,0	3,5	6,9	1,6	3,7
	(-0,3)	(-1,3)	(0,1)	(-0,4)	(3,0)	(-0,3)	(-0,7)
Розвинені країни	2,7	1,1	2,9	0,3	1,1	0,4	1,8
	(0,3)	(0,3)	(0,0)	(-0,2)	(0,2)	(-0,1)	(-0,3)

Джерело: [94].

На другому місці за рівнем протекціонізму знаходяться країни Африки на південь від Сахари, які мають невисокий тарифний індекс тільки в межах свого регіону (3,9%). Тоді як відносно інших регіонів тарифний захист коливається від 6,9% для перехідних економік, 7,5% для розвинених країн, до 13,2% для країн Східної Азії.

Високий рівень протекціонізму відносно країн поза межами регіону демонструють країни Латинської Америки. Так, для країн Південної та Східної Азії рівень тарифів був 9,7 та 9,1% відповідно. Тоді як для країн свого регіону тарифний індекс становив 1,1%.

Розглянемо перехідні економіки, які застосовували найвищий рівень захисту відносно експорту з країн Латинської Америки (9%), а найнижчий (0,4%) – для країн в межах своєї групи. Країни з перехідними економіками вставляють середній рівень тарифного захисту біля 6,7% для експортерів з країн Східної та Південної Азії, для країн Західної Азії та Північної Азії – 6,2%, для розвинених країн – 4,6%.

З огляду на політичні потрясіння та наступним економічним спадом в країнах Північної Африки, тривали ембарго до окремих країн Західної Азії (Іран) ці країни демонструють відносно помірний рівень протекціонізму в межах 3,5% для експортерів з країн Африки на південь від Сахари до 6,9% для експортерів з перехідних економік.

Країни регіону Східної Азії мають не високий рівень тарифного захисту у цілому (від 1,6% відносно експортерів з країн Західної Азії та Північної Африки до 5,2% – для розвинених країн), та відносно невисокий рівень захисту в межах свого регіону (2,6%).

В рамках глобалізаційної парадигми реалізація організаційно-інституційних засад системи підтримки експортної діяльності компаній (у тому числі, аграрних) охоплює всі рівні управління – від корпоративного, локального, регіонального, субрегіонального, національного, міждержавного до наднаціональної, що дає змогу найкраще реалізувати

функції (регулюючої, стимулюючої, захисної) завдяки синергетичного ефекту від взаємодії форм та інструментів в стійких багаторівневих нелінійних відносинах [68]. Така система складається з підсистем (суб'єктів управління – органи державної влади та міжнародні організації); об'єктів управління: сільськогосподарські компанії різних організаційно-правових форм; інфраструктура; громадянського суспільства (асоціації агротрейдерів-експортерів, аграрних виробників-експортерів); створення платформи для взаємного діалогу між підсистемами із забезпеченням внутрішнього та макрорегіонального балансу забезпечує взаємозв'язки між всіма стейкхолдерами та уникнення конфлікту інтересів суб'єктів управління при прийнятті рішень та визначення заходів з їх реалізації.

Прикладом негативних наслідків для економічної системи є значна питома вага в експорті сировинних товарів, що отримало назву «ресурсне прокляття» («голландська хвороба»). На думку В. Котлубай негативними наслідками існування феномену «ресурсне прокляття» є: розвиток корупції; низький рівень конкурентоспроможності інших секторів економіки; нестабільність бюджетних надходжень від експорту сировини тощо [62]. Зазначимо, що причиною корупції є не стільки бажання розпоряджатись сировиною, скільки бажання привласнити ренту з природних ресурсів, які є національним багатством. Це явище притаманне передусім державам з екстрактивними елітами (наприклад, Нігерія, Російська Федерація, Таджикистан та ін.) (за визначенням Д. Аджемоглу [1]). Специфіка країн, що розвиваються, полягає у слабкості державних інститутів та наявності численних прогалів в регулятивній системі. Тоді як для розвинених країн, які мають значні доходи від експорту сировини (наприклад, Норвегія, Канада та ін.) цей феномен має інші прояви.

При цьому важливо не лише забезпечити взаємозв'язок між бізнесом та публічним сектором, а й збалансоване представництво (галузево-

технологічне, організаційно-правове, регіональне та за розмірами). Так, відрізняються інтереси малого, середнього та великого бізнесу, експортерів низько-, середньо- та високотехнологічної продукції, взнаки дає внутрішньо- та макрорегіональна специфіка. Наприклад, великі експортери мають більші професійні можливості управління ризиками, можуть дозволити виділити значні кошти на отримання знань щодо комерційних та політичних ризиків для обрання адекватних ризикам страхових продуктів, на здійснення широкомасштабних маркетингових досліджень та розробки відповідної умовам кожного зовнішнього ринку міжнародної стратегії, інвестувати в інфраструктурні об'єкти, здійснити перехід бізнес-моделі на засадах диджитал управління тощо. У той час як для малого та середнього бізнесу проблематично навіть залучити кредитні кошти.

Тому з метою ідентифікації, сегментування та лобіювання інтересів національних експортерів до системи підтримки обов'язково має долучитись бізнес-спільнота (ТПП, асоціації експортерів, асоціації виробників) та громадянське суспільство. Бізнес в процесі експортної діяльності формує власні інтереси, які можуть бути спрямовані як на внутрішній, так і на зовнішні та глобальний ринки. Глобалізація економічних відносин відбувається з високою динамічністю, тому зростає роль інституційно-регулятивних систем підтримки експорту, якісною характеристикою яких стає здатність адекватно реагувати на стрімкі зміни зовнішнього середовища (рис.1.2).

Таким чином, дієва система підтримки експортної діяльності компанії передбачає формування стійких взаємозв'язків між усіма стейкхолдерами, що реалізується завдяки створенню мережі платформ для діалогу та взаємодії між ними.

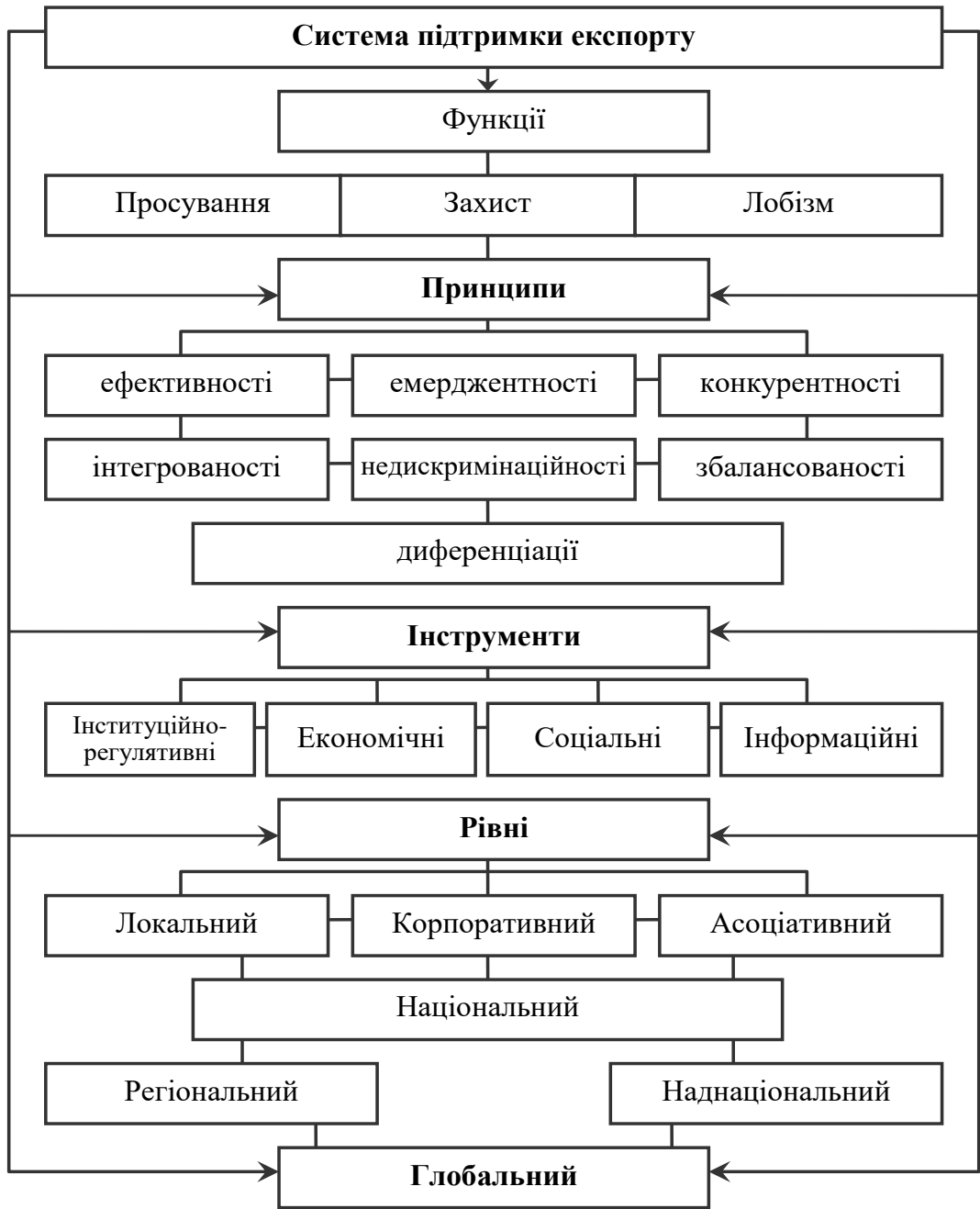

Рис. 1.2. Розвиток системи підтримки експорту в глобальній економіці

Джерело: побудовано автором.

Держава має підтримувати експорт своїми органами всіх рівнів (загально-національний, регіональний, локальний) (рис. 1.3).

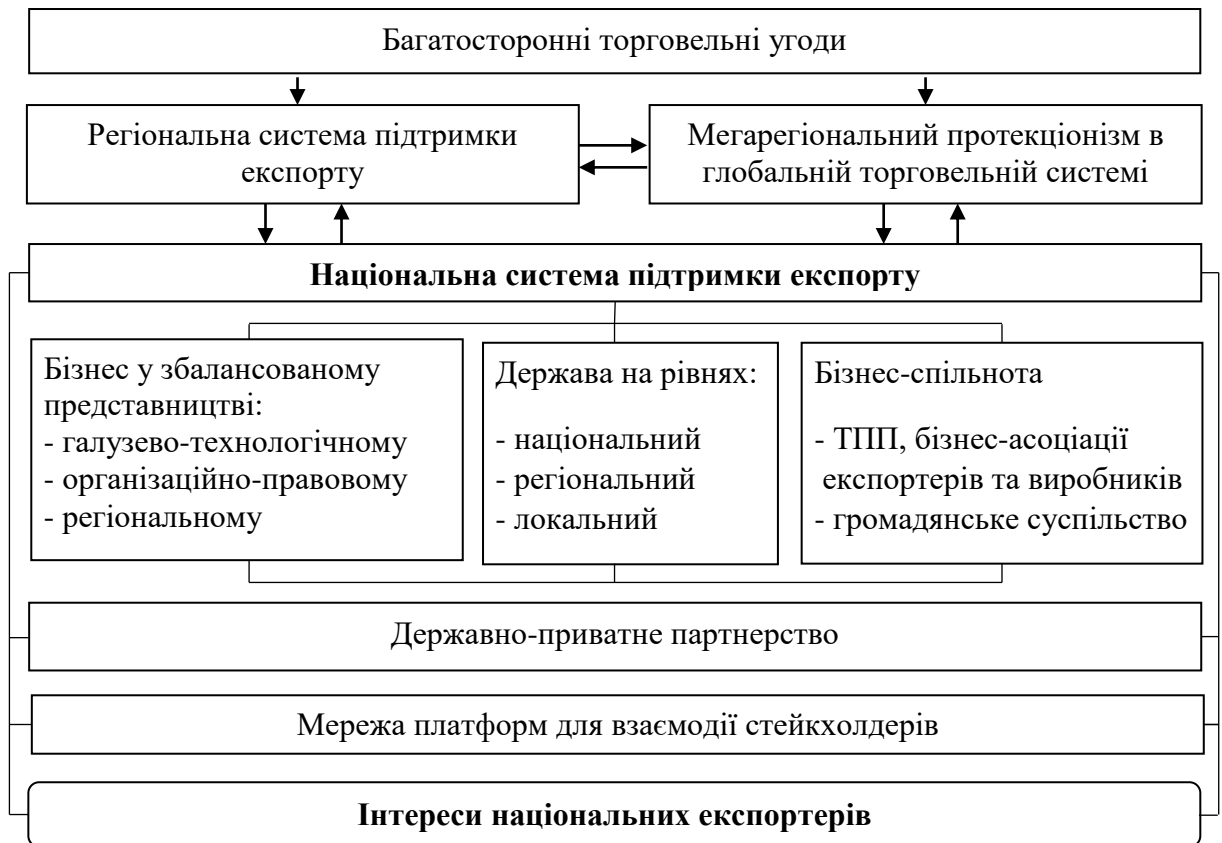

Рис. 1.3. Національна система підтримки експортної діяльності компанії

Джерело: складено автором.

Особливістю розвитку системи підтримки експорту є подвійна функція просування та захисту національних товарів та послуг на зовнішні ринки, яку допомагає реалізувати внутрішньонаціональний, зовнішній та міжнародний лобізм. Але лобізм в умовах слабких ринкових інститутів в країнах з ринками, що формуються, може перетворитись на важель спотворення ринкової конкуренції та перерозподілу національного багатства в інтересах окремих компаній чи галузей.

Мотивація країн збільшити експортні доходи має інституційні, природні та структурні обмеження. Методи реалізації інтересів національних експортерів передбачають застосування інструментів підтримки національних виробників та трейдерів, які не протирічать

міжнародним зобов'язанням та не спотворюють ринкову конкуренцію на внутрішньому ринку.

Огляд літератури [1; 62; 79; 80; 86; 91; 102; 103; 107; 118; 147; 151; 156] змогу виокремити такі детермінанти розвитку системи підтримки експорту:

- загальний рівень розвитку країни (стан фінансово-кредитної системи та інфраструктури, рівень захисту конкуренції, стабільність валютно-фінансової політики, верховенство права);
- рівень розвитку та ефективність інституційно-регулятивних інструментів;
- рівень залежності економіки від зовнішнього сектору;
- стабільність;
- координація інституційних механізмів на всіх рівнях регулювання (в рамках колективних угод глобальних організацій, регіонально- та субрегіонально-інтеграційних об'єднань);
- створення та розвиток глобальних інноваційних, виробничих та торгівельних мереж;
- флуктуація кон'юнктурних параметрів світових ринків товарів, послуг та капіталів;
- природно-ресурсні та екологічні обмеження;
- секторально-галузева специфіка;
- ймовірність настання глобальних ризиків та загроз;
- рівень розвитку технологій.

Проблема фінансування аграрного експорту вирішується аграрними компаніями шляхом інвестування власних та залучених коштів. Одним з шляхів отримання значних фінансових ресурсів є первинне публічне розміщення акцій, інших емісійних цінних паперів, зокрема облігацій, депозитарних розписок, паїв (англ. Initial Public Offering – IPO). Зазвичай IPO застосовують здебільшого щодо публічного розміщення акцій, а також

щодо випуску приватними компаніями нових акцій з метою перетворення їх на публічні (за визначенням Нью-Йоркської фондової біржі (NYSE) [234]). У цілому залучення фінансових ресурсів через IPO сприяє зростанню статусу, кредитного рейтингу і престижу компанії-емітента, забезпечує підвищену ліквідність її акцій, перетворюючи їх на ліквідний засіб платежу [95, с.408; 48]. Відмітимо, що такий спосіб фінансування аграрного експорту, як правило, не доступний для середніх та дрібних аграрних компаній, тому постає проблема удосконалення організаційно-інституційних засад фінансування експорту аграрних компаній в системі підтримки їх експортної діяльності.

Державна політика підтримки експорту має внутрішнє та зовнішнє спрямування, але головним при цьому є дотримання балансу конкуренції та безпеки, а також впровадження механізму державно-приватного партнерства. До зовнішньої політики підтримки експорту відноситься митна, валютна, зовнішньо-боргова, зовнішньо-торгівельна та макрофінансова, до внутрішньої – галузево-секторальна, облікова, податкова, інвестиційна, фінансово-кредитна, науково-освітня та регіональна політики. Актуальним з огляду на євроінтеграцію України та розвитку аграрного експорту України до ЄС є імплементація європейських норм щодо фітосанітарного контролю та контролю дотримання в процесі агровиробництва, збирання, транспортування та зберігання сільськогосподарської продукції технологій та стандартів якості та безпеки. На експортну політику з боку зовнішнього сектору впливають митна, валютна, зовнішньо-боргова, зовнішньо-торговельна та макрорегіональна політики, а з боку внутрішнього – галузево-секторальна, облікова, податкова, інвестиційна, фінансово-кредитна, науково-освітня, регіональна політики. Разом з тим, ефективність експортної політики залежить від конкурентної та безпекової політик. Тому експортна політика

фактично виконує інтегративну функцію, поєднуючи зовнішню, внутрішню, конкурентну та безпекові політики (рис. 1.4).

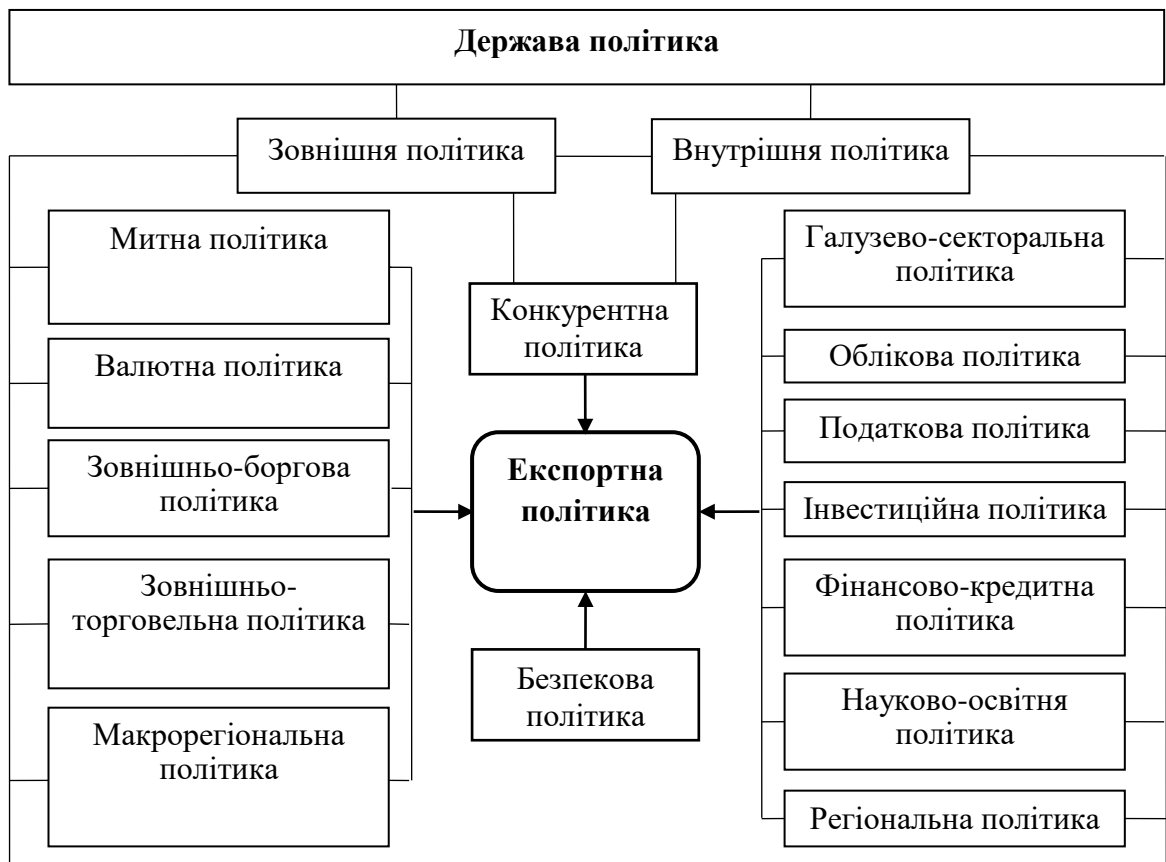

Рис. 1.4. Політики підтримки експортної діяльності компанії

Джерело: складено автором.

Зазначимо, що різні види політик в процесі реалізації взаємодоповнюють одна одну та можуть бути складовими однієї стратегії. Так, гео економічна стратегія держави має прояв у макрорегіональній, зовнішньо-борговій, зовнішньо-торговельній та валютній політиках.

Мотивація інтенсифікувати експортну діяльність супроводжується у період після світової фінансово-економічної кризи заходами протекціонізму та активізацією впровадження різноманітних механізмів та інструментів просування продукції на зовнішні ринки. Серед таких інструментів відмітимо державно-приватне партнерство, як найбільш

ефективну форму взаємодії між публічним сектором та бізнесом, яка дає можливість підвищення результативності та якості управління, розподілу ризиків здійснення суспільно-значимої діяльності [56]. Основними принципами управління у сфері державно-приватного партнерства у контексті ефективного функціонування інноваційної моделі економіки О. Попело визначено: прозорості; підзвітності; справедливості; ефективності; контролю [109]. Особливість експортної діяльності вимагає врахування при державно-приватному партнерстві рекурсивності, оскільки функціональні засади підтримки експорту індуктивно визначені через завдання публічного та комерційного секторів. В сучасному глобалізованому світі якість ринкових та публічних інститутів визначає ефективність зовнішньополітичних відомств та інших державних відомств, які долучені до підтримки експорту, однак співпраця з комерційним сектором та громадськістю створює умови для цього. Важливим аспектом підтримки експорту, є безпековий, коли захист національних експортерів можна забезпечити лише силами спецслужб, але бізнес визначає напрямки такого захисту.

Таку складову як дослідження зовнішніх ринків та зовнішньої політики інших держав світу можуть забезпечити і державний, і комерційний, і громадський сектори, які доповнюють один одного. З огляду на масштабність завдань фінансування експортно орієнтованої інфраструктури та експортно орієнтованих інновацій засобами державно-приватного партнерства надає синергетичного ефекту.

Держава в системі заходів підтримки експорту повинна керуватись принципом ефективності у діяльності національних зовнішньополітичних відомств, торговельних місій тощо. Однак проблема полягає у складності визначити кількісні та якісні критерії ефективності для публічних послуг у сфері підтримки експорту. Наприклад, одним з актуальних напрямів державної підтримки експортерів, який недоступний приватному бізнесу, є

супровід силовими відомствами. Це стосується і промислового шпигунства, і особистого захисту експортерів від недружніх дій з боку конкурентів, і застосування спеціальних засобів тощо.

Разом з тим, надання державних послуг з підтримки експорту обмежене затвердженими бюджетними витратами, тому долучення бізнесу до виконання завдань публічного сектору дає змогу розширити джерела фінансування, підвищити віддачу вкладених коштів, що у сукупності сприятиме успіху національних експортерів. Наприклад, дослідження зовнішніх ринків та зовнішньої політики інших держав світу, фінансування експортно орієнтованої інфраструктури та експортно орієнтованих інновацій.

Основні напрямки державно-приватного партнерства при здійсненні експортної діяльності представлено на рис. 1.5.

Рис.1.5. Державно-приватне партнерство в системі підтримки експорту

Джерело: складено автором

Таким чином, мотивація підтримки експорту полягає у економічних, соціальних, зовнішньополітичних та технологічних перевагах, які виникають внаслідок державного впливу на просування національних товарів та послуг за кордоном:

– до економічних переваг відносяться: зростання надходжень іноземної валюти, що сприяє врівноваженню платіжного балансу та забезпечення стабільності на національному валютному ринку; зростання доходів експортерів та трейдерів, що у тому числі збільшує внутрішній попит, та у цілому сприяє економічному зростанню;

– до соціальних переваг відносяться: підтримка та зростання рівня зайнятості; підвищення кваліфікації та рівня знань щодо міжнародної діяльності, міжнародних вимог до виробництва та якості продукції (робіт, послуг), підвищення якості товарів (робіт, послуг) на внутрішньому ринку;

– до зовнішньо політичних переваг відносяться: економічне лідерство в інтеграційних об'єднаннях;

– до технологічних переваг відносяться: впровадження нових технологій виготовлення продукції (надання послуг) та ведення бізнесу, впровадження інфраструктурних об'єктів та мереж.

Методологічні підходи щодо модернізації системи підтримки експортної діяльності компаній на національному рівні мають враховувати мегатренди глобального економічного розвитку (глобальні диспропорції, транснаціоналізацію, регіоналізацію, мережевізацію, екологізацію та гуманізацію); дуалізм просування національних товарів та захист від дискримінаційних або недружніх заходів з боку іноземних партнерів; білатеральність побудови зовнішньоекономічних відносин; пріоритети національних стратегій розвитку; шляхом впровадження рекурсивного державно-приватного партнерства та створенням платформи для взаємного діалогу між стейкхолдерами.

1.2 Взаємодія форм та інструментів в системі підтримки експорту аграрних компаній

В системі підтримки аграрних компаній застосовують різні форми та інструменти, проте їх результативність залежить від якісних і кількісних характеристик всієї системи. Система підтримки експортної діяльності аграрних компаній є багаторівневою і складається з підсистем нижчого рівня

- суб'єктів управління;
- об'єктів управління;
- громадянського суспільства.

Підсистема суб'єктів управління – включає органи державної влади всіх рівнів; підсистема об'єктів управління: сільськогосподарські компанії різних організаційно-правових форм та власності, інфраструктурні об'єкти; підсистема громадянського суспільства – асоціації агротрейдерів-експортерів, аграрних виробників-експортерів).

У колі науковців та практиків існують різні трактування сутності підтримки експортної діяльності аграрних компаній. Зокрема П. В. Пивовар розглядає в даному контексті дефініцію «державна регуляторна зовнішньоторговельна політика у сфері АПК». Зазначимо, що трактування П.В. Пивовар лише опосередковано охоплює питання як зовнішньоторговельної політики, так і, зокрема, експортної діяльності аграрних компаній. У визначенні «система дій урядів, що спрямовані на формування передумов для ефективного здійснення господарської діяльності у сфері АПК» формування передумов, на наш погляд, не охоплює всі аспекти зовнішньоторговельної політики, ефективність діяльності компаній АПК може не передбачати зовнішню діяльність. Авторка виокремлює «засади факторної гнучкості, легальності, рівності,

прозорості та збалансованості інтересів держави і суспільства» [105], тут, на наш погляд, варто зазначити «і бізнесу», оскільки інтереси держави, включно з державними підприємствами, інтереси суспільства та інтереси бізнесу не тотожні. З іншого боку, у трактуванні слушно наголошується на «гармонізації національних пріоритетів розвитку аграрної сфери з нормами та правилами міжнародних регуляторних інституцій, поточним станом і очікуваними змінами кон'юнктури світового агропродовольчого ринку, основними тенденціями міжнародної торгівлі» [105], однак поза увагою залишаються принципи, функції, форми та інструменти.

Базована на принципах ефективності, емерджентності, конкурентності, недискримінаційності, інтегрованості, збалансованості, диференціації форм, інструментів і методів в рамках глобалізаційної парадигми підтримка експортної діяльності аграрних компаній має системний характер, оскільки її елементи та компоненти структуровані на всіх рівнях управління (корпоративному, локальному, регіональному, субрегіональному, національному, міждержавному та наднаціональному) і складається з підсистем суб'єктів управління (органи державної влади та міжнародні організації), об'єктів управління (агротрейдери, сільськогосподарські компанії різних організаційно-правових форм, транспортно-логістична та безпекова інфраструктура); бізнес-спільноти (асоціації агротрейдерів-експортерів, аграрних виробників-експортерів) та громадянського суспільства.

Основними функціями системи підтримки експорту загалом та аграрного експорту, зокрема, є регулююча, стимулююча та захисна. Функції регулювання та стимулювання охоплюють як внутрішньонаціональний рівень, так і рівень зовнішньо-економічних зв'язків. До внутрішньонаціонального рівня реалізації регулюючої та стимулюючої функцій відноситься передусім сфера аграрного виробництва (ідентифікація макрорегіонального становища та

кон'юнктури світового аграрного ринку, впровадження державних галузевих програм, державно-приватного партнерства), розвитку інфраструктури (транспортної, складської, інформаційно-комунікаційної, фінансової, контрольної). До зовнішньо-економічного рівня підтримки експорту аграрних компаній відноситься діяльність контрольних служб – державних служб, що здійснюють прикордонний контроль, митний контроль, санітарно-епідеміологічний контроль, ветеринарний, фітосанітарний, радіологічний, екологічний контроль). У той час як захисна функція реалізовується стосовно здійснення зовнішньо-економічних операцій (державний супровід, комерційна адвокація, система національних представництв за кордоном, страхування ризиків експортної та зовнішньоінвестиційної діяльності аграрних компаній, ідентифікація зовнішніх загроз та за потреби, – захист експортерів з боку вітчизняних силових структур тощо) та на наднаціональному рівні шляхом відстоювання інтересів вітчизняних аграрних виробників та трейдерів в міжнародних організаціях та установах (в СОТ, інтеграційних об'єднаннях, арбітражних органах тощо). Ефективність реалізації всіх функцій свідчить про дієвість системи підтримки експорту.

Мотивацією для урядової підтримки та захисту національних аграрних компаній, навіть якщо це спотворює сільськогосподарську торгівлю, зазвичай називають три причини:

- 1) забезпечити достатню кількість продовольства для задоволення потреб населення (тобто забезпечити продовольчу безпеку);
- 2) захистити аграрні компанії від наслідків несприятливих погодних умов та коливань цін на світовому аграрному ринку;
- 3) зберегти сільську спільноту та розвинути сільські території [149].

Ефективність підтримки аграрних компаній відрізнялась залежно від розвиненості ринкових інститутів та публічного сектору, в одних країнах вона була низькою і багатовитратною, а в інших спричинила

надвиробництво, що призвело до експортних субсидій. Відтак відбулось спотворення ринкових умов торгівлі внаслідок диференціації країн за можливостями фінансувати експортні субсидії. Тому на подальших переговорах уряди намагаються знайти інструменти та форми підтримки, які не будуть спотворювати торгівлю.

Значення сільського господарства суттєве навіть в країнах, де на сільськогосподарське виробництво, чисельність зайнятих в цій сфері припадає мала питома вага. Разом з тим, цей сектор економіки порівняно з іншими більш вразливий до погодних умов та кон'юнктури світового аграрного ринку, проте ринкові механізми не завжди можуть забезпечити адекватне балансування негативних впливів з погляду продовольчої безпеки та макроекономічної рівноваги. З метою підвищення добробуту населення, забезпечення рівноваги на валютному ринку, нівелювання деструктивних наслідків несприятливих погодно-кліматичних умов та зовнішньої кон'юнктури на аграрних ринках уряди застосовують різні інституційно-регулятивні інструменти, методи і форми, серед яких важливе місце займає підтримка експортної діяльності аграрних компаній. Як зазначає О. Школьній «при дослідженні кон'юнктури світового ринку агропродовольчої продукції важливо дотримуватися інституціонального, функціонального та системного підходів, а також принципу галузевої структури» [142].

Зазначимо, що результативність такої підтримки залежить від збалансованості та узгодженості інституційно-регулятивного інструментарію таких видів політик:

– митної (спрощення митних процедур, впровадження інноваційно-інформаційних технологій, наприклад «єдиного вікна» для митного режиму «експорт», удосконалення роботи контрольних служб);

– валютної (стабільність та лібералізація валютного законодавства), зовнішньо-боргової (збалансованість зовнішнього боргу, впровадження сучасних реструктуризаційних механізмів);

– імпортової (географічна диверсифікація постачання імпортової аграрної продукції, баланс між конкуренцією та протекціонізмом на внутрішньому аграрному ринку) та гео економічної, у тому числі макрорегіональної (просування геополітичних та гео економічних національних інтересів на макрорегіональних та світовому аграрних ринках);

– галузево-секторальної (підтримка продуктової диверсифікації, традиційних та інноваційних видів агровиробництва);

– облікової (впровадження міжнародних та удосконалення національних стандартів обліку та фінансової звітності);

– податкової (стимулювання експортної діяльності, удосконалення справляння податків);

– інвестиційної (державне інвестування в пріоритетні напрями експортно-орієнтованого агровиробництва та стимулювання приватних інвестицій, створення сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату);

– фінансово-кредитної (розвиненість фінансової інфраструктури, доступність кредитів для аграрних компаній всіх організаційно-правових форм, створення державних спеціалізованих фондів, розширення портфелю роздрібного кредитування, державне страхування агрокредитів, удосконалення інституційного забезпечення страхування аграрної діяльності);

– науково-освітньої (підготовка середньо- та висококваліфікованих кадрів, проведення сучасних НДДКР в аграрній сфері та їх впровадження їх результатів в агровиробництво, інтеграція до глобальних інноваційних мереж в агробізнесі);

- регіональної (створення точок експортної активності, удосконалення регіональних механізмів стимулювання агроекспорту);
- конкурентної (забезпечення ринкової конкуренції в усіх галузях та регіонах країни, підвищення конкурентних позицій національних аграрних компаній на зовнішніх ринках);
- безпекової (забезпечення продовольчої безпеки, захист національних агроекспортерів на зовнішніх ринках). Таким чином, з метою досягнення найбільшого синергетичного ефекту в реалізації експортної діяльності аграрними компаніями необхідно поєднувати і узгоджувати різні види державної політики.

Система підтримки експортної діяльності аграрних компаній складається з державної і недержавної підсистем. Розглянемо структуру державної підтримки експортної діяльності аграрних компаній з точки зору видів, методів і форм. Відмітимо, що серед вітчизняних науковців не має одностайної позиції щодо класифікації форм, методів та інструментів державного регулювання економіки, складовою якого є державна підтримка експортної діяльності. Зокрема, низка авторів класифікує методи за формою впливу на прямі та непрямі [85], окремі дослідники називають ці форми групами методів [140], інші називають видами [79].

Державна підтримка загалом поділяється на «два основних види: пряму і непрямую, а пряма підтримка саме відповідає поняттю державної допомоги» [79, с. 129]. Окремі автори виділяють перехресний вид такої підтримки, який базується на підтримці державою «галузей, здешевлення та покращення якості продуктів яких позитивно вплине на розвиток сільського господарства (енергетика, машинобудування, транспорт, фінансово-банківський сектор)» ([105, с. 96]). Це вірно і стосовно аграрного експорту. Ми погоджуємося з включенням перехресного виду державної підтримки, однак вважаємо, що цьому виду підтримки

притаманний весь спектр інструментарію (правові, адміністративні, економічні) (рис. 1.6).

Рис. 1.6. Форми, види та методи державної підтримки аграрного експорту національної економіки

Джерело: адаптовано [79; 85; 105, с.97, 140].

Пряма державна підтримка здійснюється правовими, адміністративними та економічними інструментами. Непряма державна підтримка передбачає застосування економічних та інформаційних інструментів мотивації та стимулювання діяльності суб'єктів господарювання у визначених державою напрямках. Правові методи підтримки регламентують взаємовідносини аграрних підприємств в процесі здійснення експортної діяльності (а в ширшому сенсі включно з агровиробництвом експортної продукції) шляхом створення та удосконалення законодавства та підзаконної нормативно-правової бази. Адміністративні методи у широкому розумінні включають правові, а у

вузькому розумінні реалізуються виконавчою вертикаллю влади нормативними, розпорядчими, дозвільними, заборонними та примусовими інструментами. Якщо адміністративні та правові види методів регламентують експортну діяльність, то економічні та інформаційні впливають на експортну діяльність аграрних компаній опосередковано. Економічні методи, які держава застосовує з метою підтримки експортної діяльності аграрних компаній поділяють на фінансові та не фінансові [120]. Фінансові методи реалізуються за допомогою таких інструментів: субсидії, субвенції та дотації; податкове регулювання у т.ч. податкові пільги; витрати на державне управління, підготовку кваліфікованих кадрів, НДДКР, служби контролю (ветеринарного, фітосанітарного, екологічного) та сертифікації; державне замовлення; витрати на об'єкти інфраструктури; експортне кредитування та страхування; державні гарантії. До нефінансових інструментів економічної підтримки експорту аграрних компаній відносяться: поліпшення інвестиційного клімату; геоелекономічні та геополітичні інструменти поліпшення умов експорту; економічна безпека; зовнішньоторговельний захист; врегулювання зовнішньоторговельних суперечок. Інформаційні методи набувають все більшого значення в системі підтримки експортної діяльності аграрних компаній. До них відносяться: інформаційно-консультаційна підтримка експортерів; урядові програми маркетингової підтримки; узгодження дій стосовно підтримки аграрного експорту між різними державними інституціями; послуги з організації експорту; зарубіжні представництва офісів з організації та підтримки експорту; проведення заходів з розширення бізнес-можливостей експортерів.

При здійсненні політики підтримки аграрного експорту кожна країна, що є членом СОТ (Україна стала повноправним членом СОТ 16 травня 2008 р.) має враховувати вимоги зафіксовані в Угоді СОТ про сільське господарство (The WTO's Agreement on Agriculture (AoA)), яка

класифікує підтримку сільського господарства на три групи: тарифи (відкритість ринку), внутрішня державна підтримка та експортні субсидії [149].

Міжнародні зобов'язання в рамках Генеральної угоди про тарифи та торгівлю 1994 р., що застосовувались до торгівлі сільськогосподарською продукцією містили прогалини, які країни використовували застосовуючи деякі нетарифні заходи, такі як квоти на імпорт, та субсидування. Сільськогосподарська торгівля була сильно спотворена, особливо завдяки використанню експортних субсидій, які, як правило, були заборонені для промислової продукції. Першою багатосторонньою угодою, яка сприяла впорядкуванню інструментів та форм підтримки аграрного сектора, встановленню умов чесної конкуренції та зменшення спотворюючих механізмів стало прийняття Угоди про сільське господарство в рамках Уругвайського раунду, яка містить зобов'язання щодо тарифів, тарифних квот, внутрішньої підтримки, експортних субсидій: у графіках, доданих до Марракеського протоколу до Загальної угоди про тарифи та торгівлі 1994 р.

Критерієм видів внутрішньої підтримки відповідно до Угоди про сільське господарство СОТ є характер впливу на торгівлю: спотворюючий або не спотворюючий. Застосування інструментів державної підтримки, які потенційно можуть призвести до спотворення ринкових умов внутрішньої та зовнішньої торгівлі Угодою передбачені обов'язкові для виконання застереження [149].

Основною метою Угоди про сільське господарство є реформування принципів зовнішньої торгівлі та переведення державної підтримки сільського господарства та зовнішньої торгівлі аграрною продукцією на ринкові засади. Це покращить передбачуваність та безпеку як для країн-імпортерів, так і для країн-експортерів. Правила та зобов'язання згідно Угоди про сільське господарство застосовуються щодо:

- доступу до внутрішнього ринку (послаблення та/або усунення обмежень імпорту);
- підтримки агровиробників (субсидії та інші інструменти підвищення доходів);
- підтримки експорту (експортні субсидії та інші методи, які є втручанням в ринкову конкуренцію).

Ця угода, з одного боку, дозволяє урядам підтримувати аграрні компанії, а з іншого, сприяє зменшенню викривлень у зовнішній та внутрішній ринковій кон'юнктурі. Важливо, що завдяки СОТ впроваджено диференційований підхід у виконанні зобов'язань для країн з різним рівнем розвитку. Від прийняття Угоди і по теперішній час передбачено більш м'які вимоги щодо застосування вимог СОТ у країнах, що розвиваються, порівняно з розвиненими країнами. Угодою передбачено певний часовий лаг для впровадження обмежувальних заходів щодо використання спотворюючих вільну торгівлю інструментів. Особлива увага приділена продовольчій безпеці та проблемам зовнішній торгівлі аграрною продукцією НРК, сталий розвиток яких обумовлений аграрним сектором. Рішення про заходи щодо можливих негативних наслідків програми реформ для НРК та чистих імпортерів продуктів харчування країн, що розвиваються (див. «Можливості встановлення спеціальних обов'язкових зобов'язань за програмою реформ» [149]).

Торгівля спотворюється, якщо ціни, а також обсяги виробленої, експортної та імпортованої продукції суттєво відрізняються від тих, які формуються у конкурентних умовах. Наприклад, імпортовані бар'єри та внутрішні субсидії можуть призвести до подорожчання сільськогосподарської продукції на внутрішньому ринку країни. Зростання цін може стимулювати надвиробництво. Якщо надлишок буде продаватися на світових ринках, де ціни нижчі, то уряди застосовували експортні

субсидії. Тому, країни, що застосовують субсидії, можуть виробляти та експортувати значно більше, ніж за звичайних умов.

На імпорт, що підпадає під тарифну квоту (до 1000 т), зазвичай нараховувалось 10%. З імпорту, що перевищував тарифної квоти, стягувалось 80%. У рамках Уругвайського раунду відповідний розрахунок базувався на фактичному імпорті в базовому періоді або на узгодженій формулі «мінімальний доступ». В рамках угоди було зменшено ймовірність виникнення суперечок щодо сільськогосподарських субсидій. Було запроваджено нове правило для доступу на ринки сільськогосподарської продукції, яке передбачало використання тільки тарифів. До Уругвайського раунду деякий імпорт сільськогосподарської продукції був обмежений квотами та іншими нетарифними заходами. Під час Уругвайського раунду було досягнуто домовленості щодо заміни нетарифних протекціоністських заходів тарифами, які забезпечують більш еквівалентний рівень захисту – якщо попередня політика означала, що ціни на внутрішньому ринку на 75% перевищували світові ціни, то новий тариф може становити близько 75% [149]. Перетворення квот та інших видів заходів державної підтримки зовнішньої торгівлі аграрною продукцією на тарифи отримало назву «тарифікація».

Найбільш важливою та дискусійною є група внутрішньої державної підтримки, яка в більшості випадків реалізуються через внутрішні сільськогосподарські субсидії, які можуть спричиняти спотворення міжнародної торгівлі. Основні типи внутрішньої підтримки сільського господарства за класифікацією СОР в рамках Угоди про сільське господарство представлені у табл. 1.2. За результатами Уругвайської конференції СОР виокремлено такі типи спотворюючої внутрішньої підтримки сільського господарства: Бурштинова скринька або Сукупний вимір підтримки (Aggregate Measurement of Support (AMS) or Amber (Amber box)); Мінімальний рівень підтримки, що спричиняє

спотворюючий вплив на торгівлю (De minimis support); Лікувальна скринька (Special and differential treatment box, S & DT).

Таблиця 1.2

Внутрішня підтримка сільського господарства в рамках Угоди про сільське господарство СОТ

Типи внутрішньої підтримки сільського господарства				
Неспотворююча	Умовно спотворююча	Спотворююча		
Зелена скринька	Блакитна скринька	Бурштинова скринька	Критерій de minimis	Лікувальна скринька
<ul style="list-style-type: none"> – фінансування науково-освітніх послуг в сфері сільського господарства, охорони довкілля – фінансування консалтинг, маркетингу, контролю якості продукції та стандартів виробництва та транспортування – створення державних резервів для забезпечення продовольчої безпеки – внутрішня продовольча допомога – підтримка доходів, яка не пов'язана з виробництвом – страхування та гарантування доходів – виплати на відшкодування збитків від стихійних лих – сприяння структурній перебудові сільськогосподарського виробництва – виплати за програмами охорони довкілля – виплати за регіональними програмами – інші прями виплати виробникам 	<ul style="list-style-type: none"> – виплати, які базуються на фіксованих площах і врожаях; – виплати на фіксоване поголів'я худоби – виплати, лімітовані питомою вагою у 85% від рівня виробництва 	<p>Продуктово-специфічна</p> <ul style="list-style-type: none"> – субсидії на виробництво сільськогосподарської продукції – субсидії на матеріально-виробничі ресурси: комбікорми, компенсація частини витрат на мінеральні добрива та засоби захисту, енергоресурси – надання виробнику товарів і послуг за цінами, нижчими за ринкові; – цінова підтримка: компенсація різниці між закупівельною і ринковою ціною – закупівля у виробника товарів (послуг) за цінами, що перевищують ринкові; <p>Продуктово-неспецифічна</p> <ul style="list-style-type: none"> – пільгове кредитування сільгоспвиробників за рахунок бюджету, списання боргів – пільги на транспортування сільгосппродукції – субсидування інвестицій, лізингового фонду та інші 	<ul style="list-style-type: none"> – Ліміт розміру сувільної підтримки від вартості сільськогосподарської продукції країни не вище 5% для розвинених країн (не вище 10% для країн, що розвиваються); – орієнтована на конкретний продукт; – не орієнтована на конкретний продукт 	<ul style="list-style-type: none"> – інвестиційні субсидії агровиробників – субсидування сфери обслуговуючої аграрний сектор

Джерело: адаптовано [7; 149].

Неспотворюючим типом внутрішньої підтримки сільського господарства Угодою визнано Зелену скриньку (Green box support), умовно-спотворюючим типом – Блакитну скриньку (Blue box). Бурштинова скринька (AMS) включає заходи, які не можна віднести до зеленої та блакитної скриньок, були дозволені до застосування в рамках Уругвайського раунду в певних обмежених обсягах (визначених для кожної нової країни-члена СОТ в процесі переговорів на основі фактичної підтримки за останні три роки, що передували вступу) і наперед передбаченим скороченням їх застосування диференційовано для різних груп країн. Серед заходів Бурштинової скриньки виокремлюють дві категорії підтримки: продуктово-специфічну і неспецифічну.

Інший тип спотворюючої підтримки (Мінімальний рівень підтримки, *de minimis support*) в Угоді відображений як ліміт застосування заходів Бурштинової скриньки з кількісними критеріями застосування залежно від рівня розвитку країни: від 5% і менше вартості всієї виробленої сільськогосподарської продукції для розвинених країн; від 10% і менше вартості всієї виробленої сільськогосподарської продукції для країн, що розвиваються.

Спотворюючим типом підтримки є інвестиційне та перехресне субсидування в рамках Лікувальної скриньки, яку СОТ дозволяє застосовувати тільки в країнах, що розвиваються, і тільки для сільськогосподарських виробників з низьким рівнем доходів.

Зелена скринька передбачає бюджетне субсидування без цінової підтримки та обтяжень споживачів аграрної продукції. Оскільки такі заходи не чинять спотворюючий вплив на торгівлю, то Угодою про сільське господарство не передбачено їх обмеження.

Блакитна скринька включає заходи, які стимулюють самообмеження сільськогосподарськими виробниками величини площ угідь, ріллі, обсягів виробництва тощо (див. табл. 1.2). Члени СОТ продовжують вести

переговори щодо реформування сільськогосподарської торгівлі щодо доступу до ринків, експортної конкуренції та внутрішньої підтримки після виконання зобов'язань протягом періоду 1995–2000 р. (для розвинутих країн) та 1995–2004 р. (для країн, що розвиваються).

Ці переговори розпочалися на початку 2000 р. за початковим мандатом Аграрної угоди та стали частиною Дохійського раунду на рівні Конференції міністрів 2001 р. в Досі. Згодом де було прийнято правила та зобов'язаннями Дохійської програми розвитку (Doha Development Agenda (DDA) of the WTO), угоди, що відповідає проекту модальностей, отриманих у 2008 р., так звана Rev.4.

До грудня 2008 р. секретаріатом СОТ була підготовлена низка так званих «проектів модальностей» у сільському господарстві формулами для скорочення тарифів та субсидій, які спотворюють торгівлю та пов'язані з ними положення, і що вони є «рішенням голови, яким члени можуть погодитися», на основі того, що було запропоновано та обговорено шляхом переговорів [230]. Відтак після впровадження рішень 2008 р., відбулись суттєві зміни як на міжнародних сільськогосподарських ринках, так і щодо сільськогосподарських та торговельних політик країн. Однак виникла потреба перегляду кожної з трьох основоположних засад Угоди про сільське господарство 1994 р. та Дохійської програми розвитку 2008 р.: доступ до ринків, експортна конкуренція та внутрішня підтримка.

Окремі питання, які не розглядались в Угоді про сільське господарство СОТ (1994 р.) або проекті модальностей Дохійської програми розвитку, але увійшли на перший план часу міністерської конференції СОТ на Балі в Індонезії у 2013 р., зокрема щодо придбання запасу продовольства за регульованими цінами. На конференції міністрів на Балі 2013 р. прийнято Угоду щодо спрощення процедур торгівлі СОТ (УСПТ) (англійською Trade Facilitation Agreement, TFA), яка опосередковано стосується підтримки аграрного експорту. Тому що,

знижує митні бар'єри, скорочує витрати часу на зовнішньо-торговельні операції. УСПТ також сприятиме імплементації переглянутих стандартів Кіотської конвенції Всесвітньої митної організації. Зокрема, міністри прийняли рішення щодо сільського господарства з чотирьох питань: загальні послуги, державні запаси для цілей продовольчої безпеки, адміністрування тарифної квоти та експортної конкуренції.

Рішення Генеральної ради СОТ у листопаді 2014 р. висвітлив додаткову точність та сутність рішення Балі щодо державних запасів. Ці рішення поряд з рядом інших рішень, які виходять за межі власне сільського господарства.

У розвиток рішень Конференції міністрів в Досі (2001 р.) та на Балі (2013 р.) на нараді в Найробі на міністерській конференції 2015 р., члени СОТ погодились на історичне рішення про усунення сільськогосподарських експортних субсидій, що стало найбільш важливою реформою правил міжнародної торгівлі в сільському господарстві після створення СОТ [230].

На основі розробки загальних показників конкурентоспроможності експорту [138] виокремлено ті, які відображають специфіку аграрного експорту, за такими критеріями: усталеність; ефективність; адаптивність; добросовісність конкуренції; екологічність; відомість бренду; високотехнологічність. Які у свою чергу поділяють на специфічні (екологічність та відомість бренду) та універсальні (високотехнологічність) [138] (див. Додаток А).

Дієвість підтримки експортної діяльності аграрних компаній залежить від структурних взаємозв'язків між всіма стейкхолдерами та уникнення конфлікту інтересів суб'єктів управління при прийнятті рішень та визначення заходів з їх реалізації; зокрема шляхом впровадження багаторівневої ієрархічної моделі стимулювання аграрного експорту з використанням комерційної адвокації, рекурсивності державно-приватного

партнерства; страхування ризиків експортної діяльності аграрних компаній; конкурентного забезпечення фінансування; стимулювання розробки та впровадження інформаційно-інноваційних технологій в діяльності експортоорієнтованих аграрних компаній; забезпечення експортної діяльності необхідною зарубіжною (торгові дома, торговельно-економічні місії, логістичні центри), загальнонаціональною, регіональною та локальною інфраструктурою; фітосанітарний контроль та контроль дотримання в процесі агровиробництва, збирання, транспортування та зберігання сільськогосподарської продукції технологій та стандартів якості та безпеки.

Таким чином, взаємодія форм, методів та інструментів в системі підтримки експорту аграрних компаній впливає на результативність підтримки експортної діяльності аграрних компаній, яка має прояв у співвідношенні між бюджетними витратами та вартістю експорту, між вартістю експорту та кількістю зайнятих у сільському господарстві, у глибині переробки експортованої продукції, у продуктивній та географічній диверсифікації аграрного експорту тощо.

1.3. Мегарегіональний аграрний протекціонізм в глобальній торговельній системі

Мегарегіональний протекціонізм розглядається як інституціолізована система тарифних і нетарифних заходів захисту внутрішніх товаровиробників. Проблематика мегарегіонального аграрного протекціонізму в глобальній торговельній системі безпосередньо пов'язана з розвитком систем підтримки аграрного експорту. У відповідь на лібералізацію умов міжнародної торгівлі економічно розвинені країни

вдаються до посилення протекціоністської політики щодо захисту внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, передусім, правовими та адміністративними методами впроваджують жорсткі стандарти якості продукції АПК та нові юридичні вимоги (норми ідентифікації товарів, забезпечення захисту прав інтелектуальної власності на спосіб чи місце виробництва), що ускладнюють доступ зарубіжних виробників на національні ринки. На думку П. В. Пивовар до тенденцій агропродовольчого ринку та міжнародної торгівлі, «зокрема, належать: посилення протекціонізму розвинених країн за одночасної лібералізації доступу до аграрних ринків країн, що розвиваються, та країн з перехідною економікою» [105].

Політика протекціонізму може включати заходи інших політик, які складно ідентифікувати як сільськогосподарську чи зовнішньо-торгівельну політики. Наприклад, застосування правових та адміністративних інструментів правил, які регулюються Угодою про сільське господарство СОТ і новою угодою в рамках міністерських конференцій в Досі та Найробі, яка включає специфіку проекту модальностей. «У деяких країнах державні фінансові вкладення в сільське господарство в 1,5–2 рази перевищують ринкову вартість його продукції» [115, с. 62–70]. Проте загальна сума витрат на агропродовольчу політику в національному бюджеті не може слугувати кількісною характеристикою рівня підтримки сектора. Зокрема, щодо досягнення оптимального балансу між національними пріоритетами і загальним благом в контексті досягнення продовольчої безпеки у світі, присвячено аналітичний звіт експертів ФАО [129]. У світовій практиці, зокрема в ОЕСР, використовуються показники, які дозволяють оцінювати рівень державного регулювання сільського господарства та результативність державної підтримки аграріїв, особливу увагу приділено підтримці аграрного експорту. Фахівці ОЕСР розглянули відповідність національних інституційно-регулятивних інструментів

основним параметрам спільних зобов'язань щодо сільського господарства та міжнародної торгівлі аграрною продукцією [196].

Моделі протекціонізму щодо внутрішніх продовольчих ринків апробовані як на рівні регіональних інтеграційних об'єднань (НАФТА, ЄС, МЕРКОСУР, АСЕАН, Транс-Тихоокеанське партнерство, регіональні та субрегіональні інтеграційні об'єднання Африки), які за рівнем економічного потенціалу можна вважати мегарегіонами, так на рівні світових аграрних лідерів, які виходячи з ряду економічних, соціальних, політичних та природно-географічних умов визначають механізми, необхідні для забезпечення паритету інтересів всіх учасників аграрного експорту (див. Додаток Б). Політика протекціонізму тісно пов'язана з політикою підтримки аграрного експорту в країнах.

Заходи та інструменти протекціоністської політики розглянуто нами в рамках регіональних інтеграційних об'єднань (НАФТА, ЄС, МЕРКОСУР, АСЕАН, регіональні економічні спільноти) та 20 окремих їх країн-учасниць згідно звіту ОЕСР [196], (Аргентина, Бразилія, Канада, Китай, ЄС, Індія, Індонезія, Японія, Корея, Мексика, Нігерія, Норвегія, Філіппіни, Російська Федерація, Південна Африка, Швейцарія, Таїланд, Туреччина, США та В'єтнам), на які припадало 83% валової продукції у світовому сільському господарстві (за даними ФАО 2015 р. [129]). Оскільки після підписання представниками 12 країн Угоди про Транс-Тихоокеанське партнерство у лютому 2016 р. вже в листопаді 2016 р. США вийшли з цього проекту, нами не розглядається окремо цей один з найбільших мегарегіонів.

Особливістю протекціонізму на ринку сільськогосподарської продукції в рамках найбільшої в світі за розмірами та економічним внеском Північноамериканської угоди про вільну торгівлю (НАФТА), яка забезпечує третину світового ВВП, є «різні методи захисту торгівлі (антидемпінгові дії, компенсаційне мито, гарантії) проти інших країн;

управління сільськогосподарськими поставками, що дозволяло виключити певні продукти із зобов'язань щодо лібералізації» (цитовано по [59], також чіткі екологічні, ветеринарні та фітосанітарні вимоги, спільні для всіх країн угруповання. Відмітимо, що до утворення НАФТА, тарифні та нетарифні бар'єри на імпорту аграрної продукції в країнах-членах об'єднання були вищі, ніж в утвореній зоні вільної торгівлі. Зокрема, в Мексиці діяли офіційні імпорту ціни, під ліцензування потрапляло майже 60% американського аграрного імпорту, а митна вартість визначалась довільно. З утворенням НАФТА відбулось скасування багатьох нетарифних та зниження тарифних бар'єрів в сільськогосподарській торгівлі як в середні об'єднання, так і з іншими країнами. Після набуття угодою чинності зменшилась до 25% від загальної вартості ліцензування сільськогосподарської продукції з США. Середньозважена імпорту митна ставка на сільськогосподарську продукцію в Мексиці становила близько 7%, а у США – 11% [60]. Зазначимо, що попри особливу увагу, яку уряди приділяють захисту внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції, статистика свідчить, що у взаємній торгівлі країн-членів сільськогосподарська продукція не має суттєвих позицій [238].

Зниження митних тарифів відбувалось поетапно згідно з двосторонніми угодами про транскордонну торгівлю сільськогосподарською продукцією (Мексика-США, Мексика-Канада, США-Канада). Наприклад, найдовший період стосувався взаємної ліквідації мита в транскордонній торгівлі цукром і кукурудзою, який тривав п'ятнадцять років.

В табл. 1.3 продемонстровано, що всі країни НАФТА є членами ОЕСР, хоча Мексика залишається, країною, що розвивається. Це пояснює відмінність у питомій вазі спеціальних захисних заходів (СЗЗ, англ. SSG) від тарифних ліній/ позицій, коли показник Мексики (29%) майже втричі перевищує показник США (9%) та Канади (10%).

**Рівень протекціонізму та підтримки аграрного експорту в країнах
НАФТА**

Країна	ОЕСР		СОТ		Зв'язаний всього	de minimis, %	Зобов'язання щодо субсидії на експорт	Кількість TRQs	СЗЗ в % від тарифних ліній/лозисій	Згідно Дохійської програми розвитку
	Член	Спостерігач	Країни, що розвиваються	Термін приєднання						
США	+	+	-		+	5	+	54	9%	PS AMS, PS блакитн.
Канада	+	+	-		+	5	+	21	10%	6%, а не 4%, як чутливі продукти
Мексика	+	+	+		+	10	+	11	29%	

Джерело: [196].

Як видно з табл. 1.3, кількість тарифних квот (Tariff Rate Quotas, TRQs) (дворівневих тарифів) в Мексиці вдвічі менше ніж в Канаді (відповідно 11 та 21), тоді як в США 54 тарифні лінії. від 5% і менше вартості всієї виробленої сільськогосподарської продукції для розвинених країн; від 10% і менше вартості всієї виробленої сільськогосподарської продукції для країн, що розвиваються. Мінімальний рівень підтримки що спричиняє спотворюючий вплив на торгівлю (De minimus support) застосовується в межах 5% для США та Канади, як розвинених країн, та 10% – для Мексики, як країни, що розвивається.

Лідером об'єднання НАФТА є США, для якої характерна ліберальна політика захисту внутрішнього сільськогосподарського ринку. Міністерство сільського господарства США розраховує та оприлюднює баланс по основних видах сільськогосподарської продукції, Уряд застосовує тарифні квоти, контролює безпеку продукції. В рамках Угоди про сільське господарство СОТ США застосовують продуктово-специфічну підтримку в рамках Бурштинової та Блакитної скриньок.

Середньоарифметична ставка тарифу на сільськогосподарську продукцію становила 5%.

Захист внутрішнього аграрного ринку та підтримка сільського господарства в Канаді здійснювалась в рамках Угоди про сільське господарство СОТ. Згідно «кольоровим» скринькам до Дохійського раунду 2000 р. у співвідношенні 47% – Бурштинова та 53% – Зелена скринька. Якщо раніше середньоарифметична ставка тарифу на сільськогосподарську продукцію становила 18%, то згідно рішень Дохійської програми розвитку рівень захисту знизився, але Уряд Канади застосовував 6%, а не 4%, на чутливі продукти.

Участь в НАФТА дала змогу Мексиці «трансформуватися з однієї з найбільш протекціоністських економік у світі в одну з найбільш відкритих» [236, с. 6–18], всім країнам учасникам Північноамериканської зони вільної торгівлі – активізувати транскордонну торгівлю сільськогосподарською продукцією, лібералізувати умови торгівлі, покращити законодавство у сфері довкілля та якості продовольства.

Країни Латинської Америки відносяться до групи країн, що розвиваються, які намагаються інтегруватись з метою поживлення економічного розвитку та сприяння взаємній торгівлі. Починаючи з 1960 р. тільки в регіоні Латинської Америки було утворено 26 міждержавних об'єднань. Разом з тим, для регіону у цілому характерні сильні протекціоністські настрої, що пов'язано з тривалими періодами політик автаркії та імпортозаміщення в багатьох країнах [235, с.24]. Зокрема, тільки у 1990-х рр. в регіоні намітився тренд лібералізації зовнішньої торгівлі, що стосувалось і торгівлі сільськогосподарською сировиною, який вже з часу світової кризи 2001-2002 рр. змінився посиленням ролі держави в економіці країн та поверненням до протекціонізму.

Серед інтеграційних об'єднань регіону відмітимо створення у 1986 р. Зони вільної торгівлі між Аргентиною та Бразилією, яка у 1991 р.

розширилась за рахунок Парагваю та Уругваю, що призвело до утворення митного союзу та субрегіонального спільного ринку країн Південної Америки «Об'єднаний ринок країн Південного конуса» (МЕРКОСУР). На час написання роботи до складу МЕРКОСУР входили чотири країни-засновниці (Аргентина, Бразилія, Парагвай та Уругвай), з 2012 по 2017 рр. членом була Венесуела, а з 2015 р. Болівія знаходиться в процесі приєднання. Також до складу інтеграційного об'єднання входять асоційовані члени (Чилі, Колумбія, Еквадор та Перу, в процесі інституціоналізації статусу знаходиться Болівія) та держави з якими МЕРКОСУР має договори – це Гайана та Суринам, країни спостерігачі – Мексика та Нова Зеландія. Такий склад учасників виводить МЕРКОСУР за економічним потенціалом, чисельністю населення та територією в першу трійку інтеграційних організацій світу. На політику доступу до аграрного ринку впливає той факт, що МЕРКОСУР об'єднує країни, для яких сільське господарство відіграє надзвичайно важливу роль в економічному зростанні та товарному експорті. Зазначимо, що серед країн цього мегарегіону є найбільші світові нетто-експортери сільськогосподарської продукції. Країни Латинської Америки і Карибського басейну широко представлені в Кернській коаліції з 19 сільськогосподарських країн-експортерів, учасники якої сумарно здійснюють 25% світового сільськогосподарського експорту. Міністри Кернської групи вважають, що «серед найбільш спірних і потребуючих подальших узгоджених питань експерти виділяли доступ до сільськогосподарських ринків країн-учасниць; регулювання державних закупівель та інвестицій» [239].

Зокрема, до складу Кернської групи входять такі країни-члени МЕРКОСУР як Аргентина, Бразилія, Парагвай, Уругвай та країни-асоційовані члени Перу, Чилі, а також інші країни регіону (Колумбія, Коста-Ріка, Гватемала).

В рамках МЕРКОСУР створено робочу групу з аграрної політики, аграрний експорт складає значну частку експорту і сектором, який забезпечує додатній торговельний баланс. Для розгляду політики протекціонізму зазначимо, що внутрішньорегіональна торгівля становила лише 16% загальної торгівлі товарами у чотирьох країнах-засновницях, на ЄС припадає 21,8%, на КНР 14% та на США близько 11% [209].

Хоча всі країни-члени МЕРКОСУР відносяться до країн, що розвиваються, однак спостерігається асиметрія у розвитку їх економік, також чітко виражена диспропорція внутрішньої торгівлі у бік Бразилії. Відтак в угрупованні, яке від зони вільної торгівлі вже має багаторічний період формування митного союзу досі залишаються незгодженими питання спільної зовнішньоторгівельної політики, а також існує практика встановлення тарифних та нетарифних бар'єрів (наприклад, гарантій або односторонніх інструментів) у взаємній (двосторонній) торгівлі, у тому числі сільськогосподарською продукцією.

Тільки у 2012 р. були підписані документи про скасування подвійного справляння єдиного зовнішнього митного тарифу і вироблення механізму розподілу митних надходжень у рамках МЕРКОСУР. Досі відсутня однаковість у визнанні примату того чи іншого законодавства (національного, нормативних правових актів МЕРКОСУР або міжнародного) [128].

Найбільшим експортом МЕРКОСУР (чотирьох країн-засновників, які ведуть переговори з ЄС) до ЄС у 2016 р. були сільськогосподарські продукти, такі як продукти харчування, напої та тютюн (24%), продукти рослинного походження, включаючи сою та каву (18%), м'ясо та інші продукти тваринництва (6%) [209].

Особливості застосування правил Угоди про сільське господарство СОТ в Бразилії полягають у відмінних пропорціях державної підтримки та протекціоністських заходів порівняно з розвиненими країнами. Так, 27%

припадає на заходи Бурштинової скриньки, 47% – на заходи Зеленої скриньки, 26% – на заходи розвитку [209].

Як видно з табл. 1.4 хоча обидві найбільші країни Латинської Америки не є членами ОЕСР, Бразилія, на відміну від Аргентини має статус спостерігача ОЕСР. Оскільки і Бразилія, і Аргентина відносяться до країн, з ринками, що формуються, мінімальний рівень підтримки що спричиняє спотворюючий вплив на торгівлю (*De minimis support*) застосовується в межах 10%. За результатами Дохійського раунду Бразилія має зобов'язання щодо застосування експортних субсидій та дві лінії тарифних квот.

Таблиця 1.4

Рівень протекціонізму та підтримки аграрного експорту в країнах найбільших експортерах аграрної продукції МЕКРОСУР

Країна	ОЕСР		СОТ		Зв'язаний всього	de minimis, %	Зобов'язання щодо субсидій на експорт	Кількість ТРОs	СЗЗ в % від тарифних ліній/позицій	Згідно Дохійської програми розвитку
	Член	Спостерігач	Країни, що розвиваються	Термін приєднання						
Аргентина	-	-	+		+	10				
Бразилія	-	+	+		+	10	+	2		

Джерело: [196].

Інші інтеграційні об'єднання Латинської та Південної Америки, які за масштабами відносяться до мегарегіонів, – це, передусім, Андська спільнота націй (Andean Community of Nations, ACN), Союз південноамериканських націй (Unión de las Naciones del Sur, UNASUR) та створений під егідою УНАСУР Боліваріанський альянс для народів нашої Америки (Alianza Bolivariana para los pueblos de Nuestra América, ALBA) мають не тільки торговельно-економічне, але і політичне спрямування. На даному етапі для країн регіону характерно зближення законодавства та

стандартів щодо здійснення протекціоністської політики та регулювання сільського господарства [144].

Спільна аграрна політика ЄС демонструє еволюцію соціально економічних пріоритетів цього інтеграційного об'єднання. На момент її формування основним її принципом було захист внутрішнього аграрного виробництва шляхом митно-тарифоного захисту, закупівлі надлишків продукції, надання підтримки внутрішнім виробникам для їх конкуренції з імпортерами та балансування імпорту продовольчої продукції з метою забезпечення попиту з боку населення ЄС. Однак з 80-х рр. у реалізації Спільної аграрної політики ЄС відбулись зміни у бік стимулювання аграрного експорту. Відтепер конкурентоспроможність агровиробників і регулювалось не обмеженням виробництва та штучним впливом на ціни, а наданням експортних субсидій. Наступний етап модернізації Спільної аграрної політики ЄС проголошений на 2014-2020 рр. позначився зміною акцентів з надання виплат фермерам на розвиток сільських територій, аграрної інфраструктури та забезпечення доступною, екологічною та якісною продукцією населення ЄС.

Таким чином, відбулась зміна основних принципів та інструментів реалізації Спільної аграрної політики ЄС від акценту на захисті внутрішнього європейського ринку шляхом високих ставок мита на аграрний імпорт та централізованих закупівель надлишків фермерської продукції до переважання серед протекціоністських інструментів ветеринарного, санітарного і фітосанітарного контролю, посилення системи заходів з підтримки експорту аграрних компаній країн – членів ЄС, розвитку сільських територій, аграрної інфраструктури, забезпечення населення доступними та якісними продуктами харчування.

В табл. 1.5 продемонстровано, що всі країни ЄС, а також Норвегія та Швейцарія є членами ОЕСР, при цьому кількість тарифних квот суттєво відрізняється в країнах-членах (більше 87), в Норвегії (28) та Швейцарії

(232). Також існує відмінність у питомій вазі СЗЗ від тарифних ліній/позицій, коли показник Норвегії (59%) майже вдвічі перевищує показник ЄС (31%) та на 10 позицій – Швейцарії (49%), а також високі значення тарифів, які в окремих випадках перевищують 100%. Згідно Дохійської угоди в ЄС від 85% до 90% віднесено для спрощення тарифів. У ЄС, Норвегії та Швейцарії визначено середній зв'язаний тариф на продукти сільського господарства, наприклад, в ЄС він складає 15,9% [101, с.8].

Таблиця 1.5

**Рівень протекціонізму та підтримки аграрного експорту в країнах ЄС,
Норвегії та Швейцарії**

Країна	ОЕСР		СОТ		Зв'язаний всього	de minimis, %	Зобов'язання щодо субсидії на експорт	Кількість TRQs	СЗЗ в % від тарифних ліній/позицій	Згідно Дохійської програми розвитку
	Член	Спостерігач	Країни, що розвиваються	Термін приднання						
ЄС	+	+			+	5	+	87+	31%	85% (до 90%) як значення для спрощення тарифів
Швейцарія	+	+			+	5	+	28	59%	Деякі тарифи вище 100%
Норвегія	+	+			+	5	+	23 2	49%	

Джерело: [196].

В рамках ЄС сформовані сильні протекціоністські механізми щодо аграрного сектору. Інституцією, яка відповідає за міжнародну торгівлю та продовольчу безпеку, є Європейська Комісія. Для виконання цієї функції Європейська комісія складає точні баланси по основним видам сільськогосподарської продукції, застосовує заходи захисту аграрного ринку та експортної підтримки (квоти, ліцензування, державні закупівлі (формування інтервенційного фонду щодо окремих видів продукції)).

Серед країн Азії відмітимо такі мегарегіони як АСЕАН (Бруней, В'єтнам, Індонезія, Камбоджа, Лаос, Малайзія, М'янма, Сінгапур, Таїланд, Філіппіни), яка існує більше ніж півстоліття. На внутрішньорегіональну торгівлю в АСЕАН припадає майже 26%, що суттєво менше ніж в ЄС, НАФТА, але перевищує показник МЕРКОСУР [209].

Політика протекціонізму в рамках АСЕАН визначається низкою документів, серед яких відмітимо Угоду про спільну схему ефективного преференційного тарифу (СЕПТ) для зони вільної торгівлі (АФТА) в Сінгапурі 28.01.1992 р., яку в разі приєднання має підписати та ратифікувати кожен новий член. Згодом було підписано Угоду про створення зони вільної торгівлі АСЕАН-Австралія-Нова Зеландія в Таїланді 27.02.2009 р. [152]. З огляду на суттєву роль сільського господарства у розвитку країн-членів було підписано Меморандум про взаєморозуміння щодо співпраці АСЕАН в галузі стимулювання розвитку сільського господарства та лісових продуктів (М'янма, 24.09.2014 р.).

З табл. 1.5 видно, що Індонезія, Філіппіни, Тайланд, В'єтнам, які входять до складу АСЕАН, відносяться до групи країн, що розвиваються, та не є членами ОЕСР (Індонезія та В'єтнам – спостерігачі). Тому застосування заходів Бурштинової скриньки обмежено 10% і менше вартості всієї виробленої сільськогосподарської продукції.

Між країнами існує відмінність у рівні захисту внутрішнього аграрного ринку, так серед чотирьох країн, представлених у табл.1.6 найбільш лібералізований доступ до ринку в Індонезії, де рівень питомої ваги СЗЗ від тарифних ліній/ позицій – 1%, 2 лінії тарифних квот та є прийнято зобов'язання щодо експортних субсидій. В той час, як у Філіппінах до 13%, де 14 тарифних квот. В Таїланді також високі значення тарифів, кількість тарифних квот 23, рівень питомої ваги СЗЗ від тарифних ліній/ позицій становить 11% [152]. Серед інших країн Азії розглянемо рівень захисту аграрних ринків в Японії та Південній Кореї.

Оскільки Японія відноситься до розвинених країн, а Республіка Корея до країн з ринками, що формуються, тому застосування заходів Бурштинової скриньки обмежено відповідно 5 та 10% вартості всієї виробленої сільськогосподарської продукції.

Таблиця 1.6

Рівень протекціонізму та підтримки аграрного експорту в країнах Азії

Країна	ОЕСР		СОТ		Зв'язаний всього	de minimis, %	Зобов'язання щодо субсидії на експорт	Кількість TRQs	СЗЗ в % від тарифних ліній/позицій	Згідно Дохідської програми розвитку
	Член	Спостерігач	Країни, що позиваються	Термін приєднання						
<i>Країни-члени АСЕАН</i>										
Індонезія	-	+	+	-		10	+	2	1%	
Філіппіни	-	-	+	-		10	-	14	13%	
Тайланд	-	-	+	-	+	10	-	23	11%	
В'єтнам	-	+	+	Зовсім недавно	+	10		?	?	Без зниження: OTDS, TAMS, de minimis, зв'язані тарифи, квотні тарифи
<i>Країни Азії з ринками, що формуються, які не входять до АСЕАН</i>										
Китай	-	+	+	RAM		?		?		
Індія			+			10				
Туреччина	+	+	+			10	+			
<i>Інші країни Азії</i>										
Японія	+	+			+	5		20	12%	8%, а не 4%, як чутливі продукти
Корея	+	+	+		+	10		67	8%	

Джерело: [196].

За кількістю тарифних ліній Корея більше ніж у тричі перевищує показник Японії. Середньоарифметична ставка тарифу на

сільськогосподарську продукцію становила за умовами Угоди про сільське господарство СОТ в Японії 23,3%, а в Південній Кореї – 48,6%. Рівень питомої ваги СЗЗ від тарифних ліній/позицій становить 12 та 8% відповідно. Обидві країни встановили зв'язаний тариф при вступі до СОТ.

В країнах з ринками, що формуються, які недостатньо забезпечені ресурсами для розвитку сільського господарства, відбувається спрямування сільськогосподарської та зовнішньоторговельної політик на імпортозаміщенні. Тобто з метою продовольчої безпеки, країни, що потребують імпортованих продуктів харчування та сільськогосподарської сировини, з одного боку, є прихильниками лібералізації доступу до внутрішнього аграрного ринку, що забезпечує диверсифікацію імпортерів, а з іншого, намагаються стимулювати імпортозаміщення. Прикладом такої країни є Китайська Народна Республіка (КНР). Підтримка Китаю в галузі сільського господарства зараз велика і широкомасштабна. У 2012 р. бюджетні витрати на сільськогосподарське виробництво зросли до 75 млрд дол. США та становить 127 дол. США за метричну тонну виробленого зерна [196; 230].

Інші основні видатки складають 9,8 млрд дол. США для субсидованих позик та зберігання товарних резервів; 17,3 млрд дол. США для іригаційних та водних проектів та витрат на інфраструктуру аграрних компаній; а також ініціатив, спрямованих на перетворення майже всіх аспектів сільськогосподарського виробництва, включаючи систему землекористування, фінансові послуги в сільській місцевості, фермерські кооперативи, агробізнес, дослідження рослин і тварин, системи розведення, контроль забруднення навколишнього середовища, продовольчий ринок, транспорт та логістика (за оцінками ОЕСР [196]).

Серед заходів протекціонізму та підтримки національного виробника на аграрному ринку Китаю відмітимо щорічне підвищення цін (наприклад ціна на підтримку пшениці з 2007 по 2012 рр. зросла на 70%, в цей період

також здійснювалась підтримка ціни рису), використання товарних резервів та торговельні заходів для стабілізації цін. Зазначимо, що на ціни вплинула девальвація юаню по відношенню до долара США. Китай також впровадив підтримку цінових програм для кукурудзи, сої, рапсу та бавовни. У 2009 р. Китай запровадив програму стабілізації цін на свинину, здійснюючи закупівлю запасів свинини, з розрахунку співвідношення цін свинини та кукурудзи [182]. Непряма підтримка фермерів за рахунок збільшення внутрішніх цін у порівнянні з світовими цінами також зростає.

Однак Китай чітко дотримується вимог Угоди про сільське господарство СОТ, утримуючи бюджетні витрати на рівні частки продукції сільського господарства у ВВП, яка визначена Угодою про вступ Китаю до СОТ. Після тривалих переговорів мінімальний рівень Китаю був встановлений на рівні 8,5 % від вартості продукції для спотворюючих торгівлю заходів підтримки, що стало компромісом між граничним значенням для розвинутих країн (5%) та 10%, як зазвичай встановлюється для країн, що розвиваються. Якщо продуктово-специфічна підтримка становить менше 8,5 % від вартості продукту, то не включається в розрахунки Бурштинової скриньки. Сума продуктово-неспецифічної підтримки, якщо вона становить менше 8,5% від загальної вартості сільськогосподарської продукції. Угода про вступ КНР до СОТ визначає базовий період для зовнішніх контрольних цін Китаю ціни імпорту та експорту періоду 1996-1998 рр.

Обмеження торгівлі СОТ, що спотворюють торгівлю, заходи внутрішньої підтримки Бурштинової скриньки вплинули на типи програм підтримки, що пропонуються шляхом стимулюючих заходів. У повідомленнях СОТ впродовж 2004-2008 рр. зазначалось, що в Китаї заходи підтримки в рамках Бурштинової скриньки були значно нижчими встановленої межі. Цей факт адаптації китайської аграрної, структурної та зовнішньоторговельної політики до зобов'язань в рамках СОТ слугував

ініціативі з боку китайського уряду до збільшення рівня захисту внутрішнього ринку та підтримки аграрних виробників. Аналітики відзначають активізацію урядовців КНР щодо закликів до зростання рівня підтримки до рівня мінімальної межі [170; 175], зокрема віце-міністр сільського господарства Китаю пояснив, що Китай повністю використовує правила СОТ для підтримки сільського господарства шляхом збільшення підтримки Зеленої скриньки та адаптації методів підтримки, щоб вони залишалися в межах підтримки Бурштинової скриньки.

Аналіз повідомлень СОТ 2005–2008 рр. дає змогу виокремити основні стратегії КНР, які дозволяють здійснювати підтримку аграрних компаній та сільського господарства у цілому, залишаючись в межах власних зобов'язань членства в СОТ:

- найбільша підтримка здійснювалась в рамках Зеленої скриньки, включаючи витрати на інфраструктуру, пом'якшення наслідків стихійних лих та відновлення, надання допомоги регіонам з низькими доходами, відокремлені прямі виплати виробникам зерна та класифіковані витрати на резервні запаси для забезпечення продовольчої безпеки в якості «зеленої скриньки». Загальний обсяг зеленої скриньки у загальній сумі 85 млрд дол. США за 2008 р. становив 11,2 % від вартості сільськогосподарської продукції;

- загальний обсяг субсидій відображався як продуктово-неспецифічна підтримка, у 2008 р. загальна сума підтримки Китаю становила менше, ніж 1,5 % вартості всієї сільськогосподарської продукції;

- субсидії на покращення насінневих штамів та субсидій на свиноматки були єдиними виплатами фермерам, які були представлені як продуктово-специфічна підтримка, але ці витрати становили менше 1 % від вартості продукції для кожного товару;

– продуктово-специфічна підтримка включала великі негативні показники підтримки ринкової ціни на рис та ринки пшениці, оскільки підтримка цін була нижчою від зовнішніх довідкових цін;

– загальна сума субсидії поєднується із виробництвом, кваліфікується як непрямі податки, субсидії не прив'язані до певних культур де-юре на національному рівні [170; 175; 231].

Китай послідовно дотримувався заходів Зеленої скриньки та мінімізував підтримку конкретної продукції, щоб залишатися в межах СОТ. Високі зовнішні довідкові ціни мінімізували розрахункову вартість підтримки ринкової ціни.

Класифікація прямих платежів, як базуються на площі, де вирощували зерно та продавали зерно у багатьох регіонах, не обчислювалась як прямі виплати в рамках Бурштинової скриньки, оскільки їх кваліфікували як продуктово-неспецифічну підтримку та з урахуванням, того, що витрати не перевищували 0,3% від вартості сільськогосподарської продукції.

Сумарна субсидія є найбільшим виплатою фермерам, тому її врахування є важливою складовою розрахунку підтримки. Як пряма оплата, так і загальна сума субсидії базуються на зерновому виробництві – фактичні товари, що покриваються, коливаються від місця до місця, а в деяких районах провінцій, які вирощують декілька видів зернових культурах, визначається сума платежів.

Значення підтримки ринкової ціни, про яку повідомлялося протягом 2008 р., була негативною для рису та пшениці – лише двох товарів, щодо яких була сповіщена цінова підтримка (див. «Оцінка підтримки ринкової ціни», с. 26). У ці роки контрольні ціни перевищили китайські ціни на сільськогосподарську продукцію приблизно на 50% для рису та 22% для пшениці (через збільшену додану вартість товарів, що продаються, порівняно з цінами фермерських господарств, і практика Китаю

встановлювати ціни на зерно нижче світових цін на той час). Підтримка цін на пшеницю та рис у 2008 р. була нижчою від їхніх зовнішніх контрольних значень у 1996 р. Таким чином, Китай міг повідомити про негативні значення для підтримки ринкової ціни, яка компенсувала іншу підтримку продуктів, зокрема пшениці та рису [231]. Тобто підтримка Китаєм сільського господарства та аграрного експорту є широкомасштабною і має тенденцію до зростання, здійснюється з дотриманням вимог СОТ, але застосовується гнучко з певним маніпулюванням звітності та в поєднанні регіональних та загальнонаціональних механізмів.

На африканському континенті тривають процеси регіоналізації, які спрямовані на зниження внутрішньоконтинентальних бар'єрів в торгівлі. Особливість процесів регіоналізації в Африці полягає в тому, що країни одночасно беруть участь у різних інтеграційних об'єднаннях та регіональних економічних співтовариствах, які передбачають різні за ступенем зобов'язань вимоги щодо митно-тарифної, грошово-валютної політики членів. Зокрема, 39 з 54 країн є членами більш ніж одного з восьми регіональних економічних співтовариств. Так, Кенія входить одночасно до чотирьох, Бурунді, Демократична Республіка Конго, Джибуті, Еритрея, Лівія, Уганда і Судан є членами трьох інтеграційних об'єднань [235].

Зазначимо, що за оцінками експертів ЮНКТАД біля 80 % усіх внутрішньоафриканських торговельних потоків відбувається в регіональних економічних співтовариствах (англ. Regional Economic Communities (RECs) і 20 % виходять за межі торговельних угод [235, с. 9]. Серед країн континенту найбільше в світі найбільш бідніших країн, країн, які складають перелік НРК. Це має ознаки при застосуванні протекціоністських заходів в Африці щодо національних, регіональних та субрегіональних аграрних ринків, які здійснюються з урахуванням особливих, пільгових умов, передбачених Угодою про сільське

господарство СОТ та в рамках міжнародної допомоги численних міжнародних організацій.

За результатами аналізу участі африканських країн в світовій та регіональній торгівлі аграрною продукцією через проблеми, таких як відсутність інфраструктури та торгівельні бар'єри, що призводить до високої вартості одиниці продукції та зниження конкурентоспроможності, наприклад, свіже м'ясо птиці з птахофабрики в Мозамбіці не може конкурувати з замороженою птицею імпортованою з Бразилії [235].

Рівень протекціонізму та підтримки аграрного експорту в Нігерії та Південній Африці продемонстровано в табл. 1.7.

Таблиця 1.7

Рівень протекціонізму та підтримки аграрного експорту в Нігерії та Південній Африці

Країна	ОЕСР		СОТ		Зв'язаний всього	de minimis, %	Зобов'язання щодо субсидій на експорт	Кількість TRQs	СЗЗ в % від тарифних ліній/позицій	Згідно Дохійської програми розвитку
	Член	Спостерігач	Країни, що розвиваються	Термін приєднання						
Нігерія			+			10				
Південна Африка		+	+		+	10	+	53	39%	

Джерело: [196].

Південна Африка відіграє особливу роль в зниженні протекціоністських заходів щодо аграрних ринків африканських країн. На Південно-Африканську Республіку припадає 45% внутрішньоафриканського експорту, ця країна має торговельні зв'язки з 96% країн Африканського Союзу, входить до Кернської групи країн сільськогосподарських експортерів. Саме Південно-Африканська Республіка є активним прихильником створення панафриканської зони

вільної торгівлі. Як видно з табл. 1.7 Південно-Африканська Республіка має статус спостерігача ОЕСР, кількість тарифних квот сягає 53, країна дотримується зобов'язань не застосовувати експортні субсидії, а СЗЗ становлять 39%. Обидві країни мають змогу застосовувати заходи Бурштинової скриньки (AMS) на рівні 10% від загальної вартості виробленої сільськогосподарської продукції.

Членство країн Африки одночасно в декількох інтеграційних об'єднаннях та торговельних угодах призводить до виникнення перехресних митно-тарифних та нетарифних бар'єрів. Наприклад, участь Ботсвани, Лесото, Намібії, Південної Африки та Свазіленду в Південноафриканському митному союзі (Southern African Customs Union, SACU), який зареєстрований в СОТ 25.06.2007 р., не тільки забезпечує 48,5% внутрішньоконтинентальної торгівлі, але й надає цим країни можливість здійснювати торгівлю з Європейською асоціацією вільної торгівлі в рамках угоди про вільну торгівлю 01.07.2006 р. та обговорювати економічні інтереси щодо захисту внутрішнього аграрного ринку та продовольчої безпеки на Спеціальному підкомітеті з сільського господарства, який проводиться тричі на рік. У свою чергу, Південноафриканський митний союз входить до більш широкої за кількістю членів зони вільної торгівлі Співтовариства розвитку Південної Африки (англ. Southern African Development Community (SADC), а також до Східноафриканської спільноти (East African Community, EAC) та забезпечує 6,8% внутрішноконтинентальної торгівлі завдяки участі у зоні вільної торгівлі з 19 державами-членами – Спільного ринку східної та південної частини Африки (Common Market for Eastern and Southern Africa, COMESA), що простягаються від Лівії до Свазіленду. У свою чергу всі названі регіональні економічні співтовариства є частиною Африканського економічного співтовариства (African Economic Community).

Виникає потреба створення механізму врегулювання суперечок. Наразі мова йде про створення панафриканської зони вільної торгівлі African Continental Free Trade Area (CFTA), яка об'єднає ринки 54 країн Африканського Союзу та сприятиме створенню Континентального митного союзу та африканського митного союзу.

Таким чином, особливості мегарегіонального аграрного протекціонізму в глобальній торговельній системі визначаються рівнем розвитку учасників інтеграційних об'єднань, питомою вагою внутрішньорегіональної торгівлі аграрною продукцією, значенням сільського господарства для розвитку мегарегіону, глибиною інтеграції, залученістю країн регіону до інтеграційних об'єднань.

Висновки до розділу 1

1. Аграрний ринок є стратегічно важливою сферою глобальної економіки і бізнесу, який акумулює природні, матеріальні, фінансові і технологічні ресурси розвитку необхідних умов людської життєдіяльності за критеріями, що постійно підвищуються. Його масштаби за показниками зовнішньої торгівлі оцінюються у 3,5 трлн дол. США щорічно за високої динаміки, широкої видової і географічної структурної диверсифікації експорту, підтримка якого стає обов'язковою складовою економічних політик держав і регіональних інтеграційних об'єднань.

2. Концепція системи підтримки експорту в рамках глобалізаційної парадигми має базуватись на принципах ефективності, емерджентності, конкурентності, недискримінаційності, інтегрованості, збалансованості, а також за обов'язкової диференціації залежно від рівня розвитку економіки. При цьому інституційно-регулятивні, економічні, соціальні та

інформаційні інструменти підтримки експорту у різній мірі застосовуються на локальному, корпоративному, асоціативному, національному, регіональному, наднаціональному і глобальному рівнях.

3. Методологічні підходи до модернізації системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній на національному рівні мають враховувати, по-перше, об'єктивні умови і фактори формування стратегій економічного розвитку країн, їх аграрних секторів та сільських територій; по-друге, глобальні тренди і кон'юнктурні коливання товарних і фінансових ринків; по-третє, можливості міжнародної інфраструктури і логістики; по-четверте, дуалістичну специфіку просування національних товарів, зокрема захист від дискримінаційних або недружніх заходів з боку іноземних партнерів.

4. З метою ідентифікації, сегментування та лобіювання інтересів національних експортерів до системи підтримки обов'язково має долучитись бізнес-спільнота (торгово-промислові палати, асоціації експортерів, асоціації виробників) та громадянське суспільство. Загалом дієва система підтримки експортної діяльності аграрних компаній передбачає формування стійких взаємозв'язків між усіма стейкхолдерами, що реалізується завдяки створенню мережі діалогових платформ. У широкому колі досліджених автором інструментів стимулювання аграрного експорту актуалізовано інструменти комерційної адвокації, рекурсивності державно-приватного партнерства, ідентифікації зовнішніх загроз і несприятливої кон'юнктури світового аграрного ринку, страхування ризиків експортної діяльності аграрних компаній, забезпечення конкурентного фінансування, розробки і впровадження інноваційних технологій, розвитку зарубіжної, загальнонаціональної, регіональної та локальної інфраструктури, контролю за дотриманням стандартів якості та безпеки.

5. Обмеження безпосередньо державної підтримки аграрного експорту з боку СОТ диференціюють вимоги до країн-членів з різним рівнем розвитку. Одночасно посилюється мегарегіональний протекціонізм як інституціоналізована система тарифних і нетарифних заходів захисту внутрішніх товаровиробників. У спільній аграрній політиці ЄС змінюються основні принципи та інструменти її реалізації від акценту на захисті внутрішнього європейського ринку шляхом високих ставок мита на аграрний імпорт та централізованих закупівель надлишків фермерської продукції до переважання серед протекціоністських інструментів ветеринарного, санітарного і фітосанітарного контролю, посилення системи заходів з підтримки експорту аграрних компаній країн – членів ЄС, розвитку сільських територій, аграрної інфраструктури, забезпечення населення доступними та якісними продуктами харчування.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [19; 67; 68; 71; 72; 77].

РОЗДІЛ 2

ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СИСТЕМ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ КОМПАНІЙ

2.1 Міжкраїнова аналітична характеристика розвитку аграрного експорту

Аграрний ринок є стратегічно важливою сферою глобальної економіки і бізнесу, який акумулює природні, матеріальні, фінансові і технологічні ресурси розвитку необхідних умов людської життєдіяльності за критеріями, що постійно підвищуються. Його масштаби за показниками зовнішньої торгівлі оцінюються у 3,5 трлн дол. Потенціал глобального сільськогосподарського ринку зростає із збільшенням населення планети, залежачи від змін клімату у бік потепління, збільшення кількості надзвичайних подій, вилучення сільськогосподарських угідь внаслідок військових конфліктів та екологічних катастроф тощо. Наші розрахунки не підтвердили висновок інших авторів щодо «уповільнення темпів зростання зовнішньої торгівлі продукцією АПК» [105]. На основі аналізу динаміки і структури світового аграрного експорту протягом 1990–2015 рр. можна стверджувати про активізацію світового аграрного експорту, що підтверджує багаторазове зростання його вартості (за даними [150]).

Активізація міжкраїнової взаємодії на світовому аграрному ринку спричинена низкою чинників, зокрема:

- вирішення проблеми продовольчої безпеки для багатьох країн можливе за рахунок зовнішньої торгівлі;
- глобальні зміни клімату призводять до змін на світовому ринку;
- удосконалення багатосторонньої торгівельної взаємодії країн світу (СОТ, ЄС та ін.);

- розширенням техніко-технологічних можливостей виробництва (виращування), транспортування та зберігання аграрної продукції;
- удосконаленням біржової торгівлі та запровадженням нових форм торгівельних та фінансових систем тощо.

Динаміка і структура світового аграрного експорту протягом 1990–2015, млрд дол. США продемонстрована на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Динаміка і структура світового аграрного експорту, 1990–2015, млрд дол. США

Джерело: побудовано за даними Світового банку [150].

Аналіз динаміки і структури аграрного експорту та частки аграрного експорту в світових торговельних потоках протягом 1990–2015 рр. дає змогу виявити два періоди: перший з понижувальною динамікою (з 1990 по 2007 рр.) і другий з зростаючою динамікою (з 2008 по 2015 рр.).

Питома вага сільськогосподарської сировини скоротилась більше ніж удвічі при цьому з 2010 р. спостерігається незначне підвищення сумарного показника (рис. 2.2). Здійснення кількісного та якісного аналізу розвитку експорту агропродукції, його впливу на національні економічні

системи, добробут населення в окремих країнах, продовольчу безпеку та кон'юнктурні параметри світового аграрного ринку передбачає дослідження систем підтримки експортної діяльності аграрних компаній в країнах з різним рівнем розвитку із узагальненням відповідних методологічних засад.

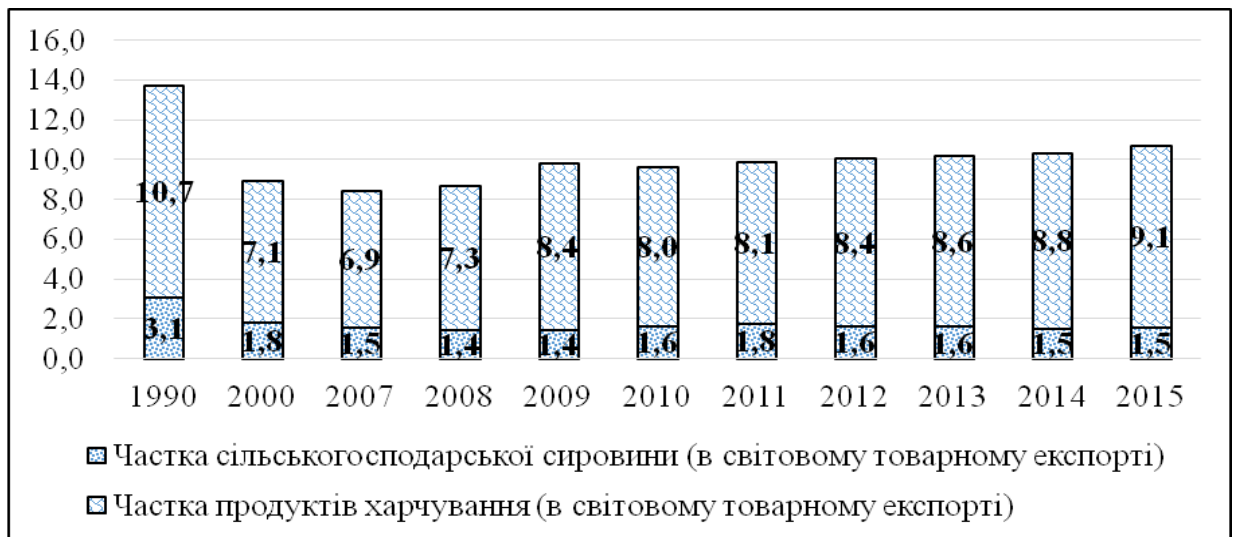

Рис. 2.2. Динаміка і структура частки аграрного експорту в світовому товарному експорті, 1990–2015 рр., %.

Джерело: розраховано і побудовано за даними Світового банку [150].

Нами розглядаються країни з різним рівнем розвитку у відповідності до групування за методологією Світового банку: країни з високим доходом, з середнім та низьким доходом, з доходом вище середнього, з доходом нижче середнього, з середнім доходом та НРК. Використано статистичну інформацію за період 1990–2016 рр. відкритих баз даних Світового банку та ФАО.

За даними Світового банку протягом останніх 25 років відбулось зниження питомої ваги аграрного експорту в світовому товарному експорті з 13,8 до 10,6% [150]. Суттєво відрізняється динаміка аграрного експорту в країнах з різним рівнем розвитку. Зокрема, питома вага аграрного експорту в розвинених країнах протягом 1990-2015 рр. коливалась в межах від

11,3% в 1990 р. до 7,6% в 2007 р. та була нижче, ніж середньосвітовий показник. Натомість в усіх країнах так званої периферії частка аграрного експорту в товарному експорті перевищувала 20% у 1990 р., але впродовж 25 років відбулась значна диференціація. Найвище значення даного показника протягом останньої чверті століття демонструють країни з доходом нижче середнього, в яких це значення вдвічі перевищувало середньосвітові показники. У той час як в країнах з доходом вище середнього питома вага аграрного експорту стрімко і суттєво знизилась протягом 1990–2015 рр. з 20,4% (найвище значення) до 8,6% (найнижче значення) (рис. 2.3).

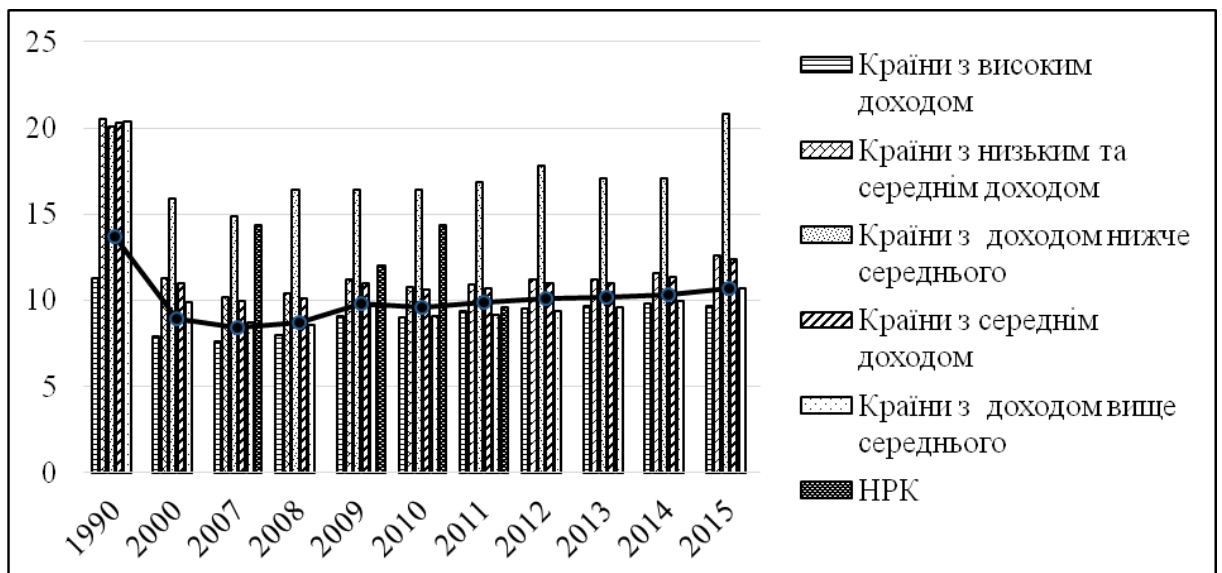

Рис. 2.3. Динаміка аграрного експорту країн з різним рівнем розвитку, 1990–2015 рр., %.

Джерело: побудовано за даними Світового банку [150].

На сучасному етапі частка агропродовольчих товарів у товарному експорті країн світу з різним рівнем розвитку, відрізняється не суттєво. Разом з тим, найнижче значення мають країни з високим доходом, які можуть запропонувати інші конкурентоспроможні товари. На другому місці група НРК, для яких експорт продовольства є важливим джерелом валютних надходжень, але не вирішеність продовольчої безпеки,

низькоінтенсивний характер сільськогосподарського виробництва, слабкий рівень ринкових інститутів та нерозвиненість фінансової, транспортної, складської та експортної інфраструктури зумовлюють помірне значення цього показника. Найвище значення (11,1%) припадає на країни з низьким та середнім доходом, для яких експорт агропродовольчої продукції має суттєве значення для формування ВВП та платіжного балансу (рис. 2.4).

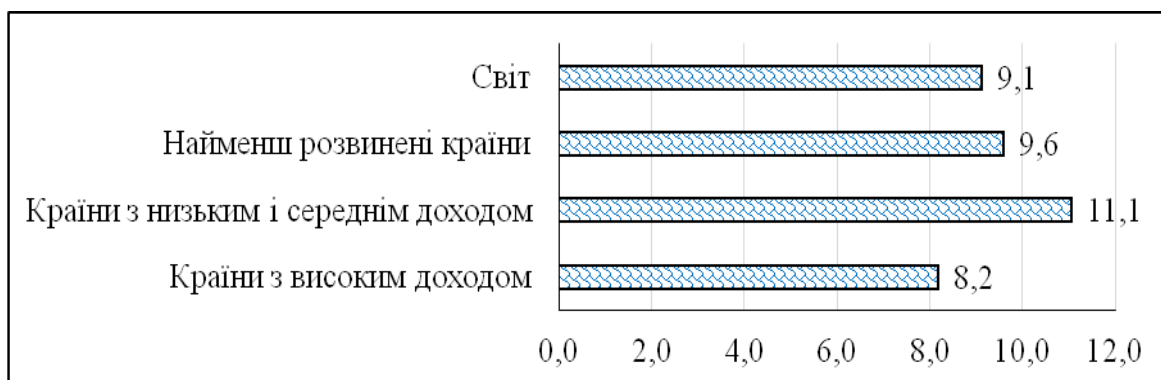

Рис. 2.4. Частка агропродовольчих товарів у товарному експорті країн світу з різним рівнем розвитку, 2015, %.

Джерело: побудовано за даними Світового банку [150].

Однією з тенденцій розвитку світового аграрного ринку є набуття країнами, що розвиваються, першості серед аграрних експортерів. Наприклад, в частка продовольства, напоїв та тютюнових виробів в структурі експорту ЄС зростає в порівнянні показників 2010 та 2015 рр. з 5,6 до 6,3%, але цей показник суттєво нижче ніж в більшості країн, з ринками, що формуються.

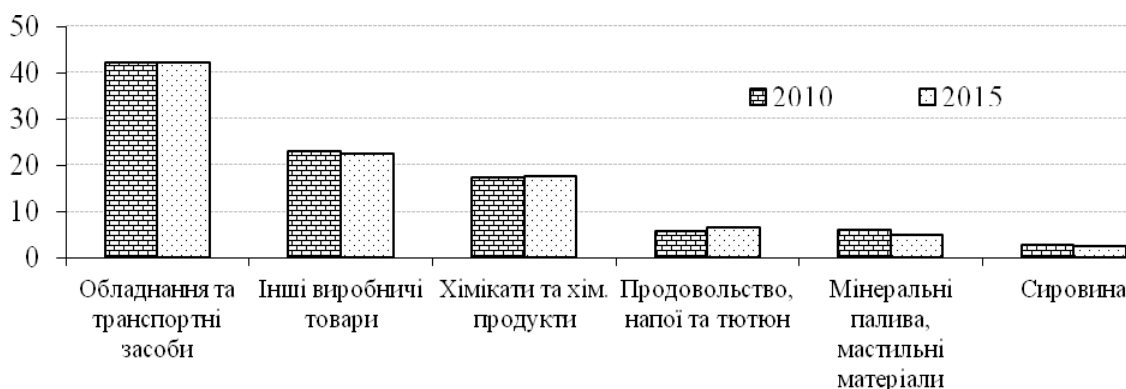

Рис. 2.5. Частка основних товарних груп в експорті ЄС-28, 2010, 2015 рр., %. *Джерело:* Євростат [208].

За даними Євростату аграрний експорт ЄС-28 за межами ЄС спрямований, передусім в розвинені країни, на які припадає більше 61% його загальної вартості [208]. Транзакції аграрного експорту (продовольства, напоїв та тютюнових виробів) між ЄС-28 та усіма країнами за межами ЄС представлені в табл. 2.1. Якщо прийняти весь експорт поза межами ЄС-28 за 100%, то відбулись суттєві зміни в географічній структурі аграрного експорту ЄС-28 з 2006 по 2015 рр. Так, у 2006 р. найбільша питома вага (28%) припадала на країни Америки (у тому числі на країни НАФТА 24%) та країни Європи, які не входять до ЄС, а у 2015 р. їх частка знизилась до 23% (з них 19% - країни НАФТА) та 21% відповідно.

Таблиця 2.1

Експорт до ЄС-28 продуктів харчування, напоїв та тютюнових виробів з усіма країнами за межами ЄС, 2006, 2015 рр.

Партнери ЄС	2006		2015	
	млн євро	%	млн євро	%
Європейська асоціація вільної торгівлі	6 276	11%	11 163	10%
Європейські країни, які не входять до ЄС-28	16 073	28%	23 497	21%
Країни-кандидати	1 046	2%	4 188	4%
Туреччина	784	1%	2 598	2%
Білорусь	378	1%	882	1%
Боснія і Герцеговина	533	1%	738	1%
Росія	5 957	10%	4 475	4%
Україна	840	1%	1 145	1%
Співдружність Незалежних Держав (колишній Радянський Союз крім Балтики)	7 747	14%	7 516	7%
Африка	7 722	13%	17 432	15%
Америка	16 157	28%	26 054	23%
Північноамериканська угода про вільну торгівлю	13 736	24%	21 239	19%
Азія	15 402	27%	42 324	37%
Океанія і південні полярні регіони	1 450	3%	3 358	3%
Австралія	1 119	2%	2 663	2%
Антарктида	0	0%	0	0%
Африканська, Карибська та Тихоокеанська група держав, що підписали Угоду про партнерство	4 991	9%	10 110	9%
Асоціація держав Південно-Східної Азії	2 210	4%	6 330	6%
Організація країн, що експортують нафту (ОПЕК)	6 615	12%	16 735	15%
Динамічні азіатські економіки (DAEs)	3 850	7%	10 550	9%
Екстра-ЄС-28	57 359	100%	113 258	100%

Джерело: складено за даними Додатку В

У 2015 р. найбільша питома вага припадала на країни Азії (37%), що означає приріст у 10% порівняно з 2006 р.

За обрані роки суттєво знизилась частка країн Співдружності Незалежних Держав (СНД) з 14% у 2006 р. до 7% у 2015 р., що пов'язано з санкціями, які встановлені між Російською Федерацією та ЄС. Як видно з даних табл. 2.1 у 2006 р. на Росію припадало 10% аграрного експорту ЄС-28, а в 2015 р. вже 4%.

Хоч загальна вартість експорту з Туреччини незначна, але спостерігається позитивна динаміка. Так, з 2006 по 2015 рр. питома вага більшилась у двічі.

Для багатьох економік, з ринками, що формуються, експорт аграрної продукції має системоутворююче значення, відіграє роль основного чинника економічного зростання, джерела добробуту для більшості населення, основною статтею валютних надходжень.

Як видно з рис. 2.6 питома вага сільського господарства у ВВП світу з 1990 до 2016 рр. неухильно скорочувалась та з 2007 р. коливається на рівні 3,8–4%.

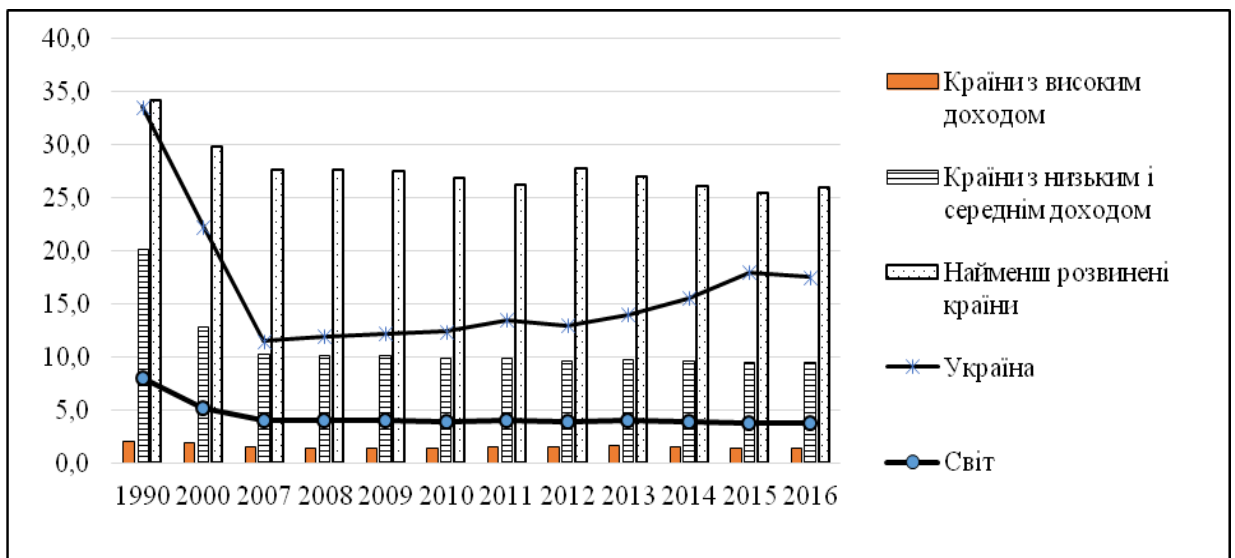

Рис. 2.6. Питома вага сільського господарства у ВВП країн, з різним рівнем розвитку, 1990, 2000, 2007–2016, %.

Джерело: побудовано за даними Світового банку [238].

Але значення аграрного сектору не однакове у різних групах країн. Наприклад найповільніше зменшується питома вага сільського господарства у ВВП НРК (на 24% протягом досліджуваного періоду).

Так, у 2016 р. цей показник у НРК становив 26%, тоді як в групі країн з низьким та середнім доходом – 9,5, а в країнах з високим доходом – менше ніж 1,4%. Відмітимо зростання питомої ваги сільського господарства в Україні з 2008 р., що є відмінною тенденцією від загальносвітової. Значна питома вага в експортних поставках на світовому аграрному ринку країн, що розвиваються, та чутливість внутрішнього соціально-економічного становища самих країн-експортерів обумовлює акцент дослідження на цих країнах.

Зміна структури світового аграрного ринку обумовлена кон'юнктурними параметрами, зокрема попитом, пропозицією та ціною. Відмітимо, що однією з тенденцій останніх років є зниження цін на сільськогосподарські товари, які згідно звіту ЮНКТАД є на найнижчому рівні з 2002 року [235] (табл. 2.2).

Як демонструють дані табл.2.2 у 2008 р. найвищі темпи приросту на світовому аграрному ринку демонстрували зернові (рис – 110%, кукурудза – 34%), тропічні плоди (39,3%), соєві боби (36,1%), рослинні олії та тваринні жири (34%), какао (32%) [235]. Саме цим пояснюється поширення у світі організаційної форми аграрного бізнесу у вигляді агрохолдингів та латифундистів, що обумовлено ефектом масштабу при вирощуванні зернових для компаній, які володіли середнім та великим земельним банком.

Однак вже з 2009 р. внаслідок світової валютно-фінансової кризи ціни на аграрну продукцію загалом та на продукти харчування зокрема почали стрімко знижуватись. Згодом у період відновлення світового господарства тривав період стабілізації цін, але загальна тенденція зниження вартості сировинних товарів та продуктів харчування триває до

тепер. Так, відємні темпи демонстрували світові ціни на рис до -17,8% у 2014 р. з повільною динамікою у 2,2% в 2015 р та 0,0% у 2016 р.

Таблиця 2.2

Темп приросту світових цін на аграрну продукцію, 2008-2017, %

Товарні групи	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Всі товари	33,4	-30,8	24,6	27,8	-3,5	-4,2	-8,0	-34,3	-8,7	14,4
Всі аграрні продукти	32,9	-8,8	10,9	23,1	-6,5	-9,6	-1,1	-13,8	2,5	1,0
Продукти харчування та тропічні напої	32,4	-1,2	10,3	22,8	-9,7	-9,2	2,4	-10,9	0,6	1,0
У т.ч,										
<i>Харчові продукти</i>	36,7	-2,8	8,4	21,4	-5,6	-5,8	-2,8	-12,9	2,6	1,1
<i>Тропічні напої</i>	20,5	4,0	15,9	26,7	-20,4	-19,8	21,1	-5,1	-4,8	0,6
<i>Кава</i>	15,4	-6,9	27,3	42,9	-25,7	-23,6	29,9	-19,7	2,1	3,3
<i>Какао</i>	32,2	11,9	8,5	-4,9	-19,7	2,0	25,6	2,3	-7,7	-29,5
<i>Чай</i>	27,2	16,5	-1,0	11,4	0,8	-23,9	-10,4	43,1	-15,6	28,9
<i>Цукор</i>	26,9	41,8	17,3	22,2	-17,1	-17,9	-3,9	-21,0	34,4	-3,0
<i>Яловичина</i>	2,6	-1,2	27,5	20,0	2,6	-2,3	22,1	-10,5	-11,1	7,6
<i>Кукурудза</i>	34,0	-24,4	13,2	50,1	2,6	-12,1	-22,2	-14,7	-4,1	-2,9
<i>Пшениця</i>	27,5	-31,4	3,3	35,1	-0,1	-1,9	-6,1	-23,1	-15,5	4,8
<i>Рис</i>	110,7	-15,8	-11,5	5,9	5,1	-10,6	-17,8	-10,9	2,2	0,0
<i>Банани</i>	24,6	0,7	3,7	10,8	0,9	-5,9	0,6	2,9	4,8	5,1
<i>Рослинні олії та тваринні жири</i>	34,0	-22,6	12,2	23,8	0,5	-10,3	-8,2	-20,4	7,3	1,1
<i>Соеві боби</i>	36,1	-16,6	3,1	20,2	9,4	-7,9	-9,7	-20,6	3,9	-0,8
<i>Сільськогосподарська сировина</i>	8,7	-16,4	41,7	23,9	-20,3	-9,5	-12,7	-13,3	-0,7	10,0
<i>Шкури та хутро</i>	-11,3	-30,0	60,5	14,0	1,4	13,9	16,5	-20,6	-18,8	3,6
<i>Бавовна</i>	12,8	-12,2	65,3	47,5	-41,8	1,5	-8,8	-14,7	5,4	15,6
<i>Тютюн</i>	8,3	18,0	1,8	3,8	-3,9	6,3	9,1	-1,7	-2,3	0,5
<i>Каучук</i>	16,9	-27,0	90,3	32,0	-30,5	-16,7	-30,0	-20,3	5,3	40,0
<i>Тропічні плоди</i>	39,3	-20,6	1,8	13,5	-7,1	2,6	0,4	-16,5	-0,3	-2,2

Джерело: складено за даними ЮНКТАД [235]

Діаметральна ситуація у ціновому розрізі характеристики світового аграрного ринку у 2017 р. порівняно з попереднім десятиріччям. Так,

середнє значення темпу приросту цін на всі аграрні продукти у 2017 р. у порівнянні з попереднім роком тільки 1%. Найвищий темп приросту демонструють ціни на природній каучук (40%), на другому місці чай (28,9%) на третьому бавовна (15,6%). У цей же час найгірший показник має какао (-29,5%), цукор (-3%), кукурудза (-2,9%), тропічні плоди (-2,2%) (табл. 2.2).

Перспективи подолання бідності та голоду до 2030 р. завдяки удосконаленню агровиробництва та світового агропродовольчого експорту розглянули Р.Ф. Тоунсенд та колектив експертів Світового банку [232]. Популярними є оцінки взаємовідносин в процесі аграрного та агропродовольчого експорту окремих країн – Китаю [167; 170; 226; 231], Індонезії [156], Уганди [163]).

На сьогодні «найбільшим чистим експортером продовольства стала Латинська Америка, де істотне зростання виробництва випереджає споживання. Другим за значимістю чистим експортером є Північна Америка, однак це, скоріше, наслідок стагнації споживання в регіоні, ніж зростання виробництва. Східна Європа та Центральна Азія знаходяться в процесі переходу з чистих імпортерів в чисті експортери» [196, с. 2–3]. Подібна тенденція характерна і для аграрної продукції не продовольчого характеру та агросировинного експорту.

Підкреслимо, що розвиток сільського господарства є одним із найпотужніших інструментів подолання крайньої бідності та досягнення добробуту для середнього класу в країнах з ринками, що формуються. Зростання сільськогосподарського сектору в два-чотири рази (залежно від країни) ефективніше при збільшенні доходів серед найбідніших верств населення, порівняно з іншими секторами. Згідно дослідження колективу авторів під керівництвом Р.Ф. Тоунсенда сільське господарство є чинником економічного зростання в країнах, що розвиваються, де 65%

бідних працюючих дорослих живе за рахунок сільського господарства [232].

Наслідки участі в світовій аграрній торгівлі для країн, що розвиваються, можуть бути не тільки позитивними, але й спричинити кризу не тільки в аграрному секторі, але й на рівні всієї економіки. Країни, з економіками, що розвиваються, мають спільні негативні наслідки від експортної діяльності аграрних компаній, які спричинені прогалинами у ринкових інститутах та системі регулювання. Одним з негативних наслідків експорту аграрної продукції в країнах, що розвиваються, є зменшення пропозиції продовольчих товарів на внутрішньому ринку в умовах середнього чи низького рівня виробництва агропродовольчої продукції.

Зміни частки агропродовольчого експорту у товарному експорті країн з ринками, що формуються, протягом останньої чверті століття свідчить про різноспрямовану динаміку в різних країнах даної групи (див. табл. 2.3).

Такі країни як Аргентина, Бразилія та Україна суттєво збільшили частку агропродовольчих товарів у загальній вартості експорту. У цей же період Китай, Туреччина, В'єтнам, Філіпіни, Таїланд, навпаки, – скоротили. Зазначимо, що зменшення частки агропродовольчих товарів у загальній структурі експорту свідчить про збільшення в експорті цих частки інших товарних позицій. Оцінка цих зрушень залежить від глибини переробки та рівня технологічності товарів, які витіснили продукти харчування з структури експорту у даних країнах.

Як зазначає П. В. Пивовар до тенденцій агропродовольчого ринку та міжнародної торгівлі відноситься збільшення частки технічних культур в експорті країн, що розвиваються, внаслідок зростання попиту виробників енергоресурсів у розвинених країнах [105]. Порушення ринкової рівноваги на національному агропродовольчому ринку призводить до загострення

продовольчої безпеки (а в окремих випадках – до голоду), виникнення незворотних деструктивних процесів у навколишньому природному середовищі, появи структурних дисбалансів в усій економічній системі тощо. Навіть країни, що динамічно розвиваються, і мають можливість інвестувати в розвиток сільського господарства, не можуть забезпечити повноцінне харчування широким верствам населення. Наприклад Китайська Народна Республіка забезпечила зростання обсягів виробництва аграрної продукції та продуктивності праці (динаміка врожайності зернових Китаю у 1962–2016 рр. свідчить про перевершення цим показником у Китаї загальносвітового значення) та здійснює суттєві обсяги експорту бобів, фруктових соків та фруктів, але залишається нетто-імпортером і другим за масштабами імпортером на світовому аграрному ринку (за даними Світового банку [238]).

Таблиця 2.3

**Динаміка частки агропродовольчого експорту у товарному експорті
країн з ринками, що формуються, 1990-2016 рр.**

Назва країни	1990	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Аргентина	56,3	43,8	50,9	53,1	50,5	51,1	53,6	53,7	55,7	55,8	62,4	..
Бразилія	27,7	23,4	26,3	27,6	34,2	31,1	30,5	32,2	34,3	35,4	37,6	37,3
Китай	12,7	5,4	2,7	2,5	2,9	2,8	2,9	2,7	2,7	2,7	2,8	..
Індія	15,6	12,8	9,2	9,9	8,0	8,3	9,0	10,5	11,2	11,4	11,6	11,3
Республіка Корея	3,3	1,5	0,9	0,9	1,1	1,1	1,1	1,2	1,1	1,1	1,2	..
Мексика	11,6	4,8	5,4	5,5	7,0	6,1	6,3	5,9	6,4	6,4	6,9	7,7
Нігерія	..	0,1	1,6	1,3	4,5	3,3	1,8	5,3	5,1	1,9	1,9	..
Філіппіни	18,9	4,8	5,9	7,5	7,7	7,4	10,3	9,0	10,5	10,2	7,8	8,5
Південна Африка	..	8,5	6,6	7,3	10,2	10,0	9,2	9,7	10,5	11,0	11,8	11,9
Тайланд	28,7	14,4	11,6	13,5	15,1	13,2	14,1	13,8	13,0	13,7	13,8	..
Туреччина	22,4	12,8	8,4	8,3	10,8	10,6	10,6	10,8	11,2	11,4	12,1	11,9
В'єтнам	..	25,3	19,5	20,0	21,0	19,3	18,6	17,1	14,4	14,8	14,8	..
Україна	..	9,2	12,6	16,0	23,8	19,2	18,6	25,9	26,8	30,7	38,0	..

Джерело: побудовано за даними Світового банку [238].

Разом з тим, Китай відіграє важливу роль на світовому ринку сільськогосподарської продукції не лише в якості імпортера, але й експортера, тому дослідження потенціалу експорту сільськогосподарської продукції Китаю є актуальною темою.

Загалом ключові вектори розвитку аграрного експорту мають суттєву відмінність в розвинених країнах та країнах, що розвиваються. Аграрний експорт в країнах, що розвиваються, відображає питому вагу аграрного сектору у ВВП, стан, рівень та структуру виробництва сільськогосподарської продукції, довгострокові загальноекономічні плани уряду щодо інфраструктурних проектів, стан фінансової сфери, залежність платіжного балансу від аграрного експорту та можливість нівелювати цінові флуктуації на світовому аграрному ринку тощо. Попри національну, географічну та природно ресурсну специфіку, країни, що розвиваються, мають спільні проблеми, які обумовлюють особливості, притаманні саме цій групі країн.

Позитивними наслідками аграрного експорту для країн, що розвиваються, які у сукупності підвищують добробут та якість життя населення є такі:

- зростання обсягів агровиробництва;
- зростання доходів вітчизняних агропідприємств та агротрейдерів;
- впровадження стандартів якості на всіх стадіях виробництва, зберігання та транспортування;
- зростання валютних надходжень;
- економічне зростання країни.

Основними негативними наслідками аграрного експорту для країн, що розвиваються, які у сукупності призводять до загострення продовольчої безпеки та бідності населення, нами вбачаються такі:

- зменшення пропозиції продовольчих товарів на внутрішньому ринку в умовах середньої чи низької врожайності;

– валютні кризи, зниження доходів агровиробників та структурні дисбаланси в економічній системі при погіршенні кон'юнктури на світовому аграрному ринку.

Таким чином, диференціація в рівні розвитку, якості ринкових інститутів та державного управління позначилась на абсолютних та відносних показниках аграрного сектору в країнах з різним рівнем розвитку. Для розвинених країн характерні значні абсолютні показники при найнижчих відносних показниках питомої ваги у ВВП, переважання в структурі аграрного експорту продуктів харчування з високою доданою вартістю, а в географічній структурі країн призначення – розвинених країн. Особливості аграрного експорту в країнах, що розвиваються, полягають у залежності їх економік від сільського господарства, високої ролі аграрного експорту як стимулу економічного зростання та джерела доходів населення, вразливості аграрного експорту від кон'юнктури на зовнішніх аграрних ринках та стану виробничої, транспортної та торговельної інфраструктури.

2.2 Моделі підтримки аграрного експорту в країнах з різним рівнем розвитку

Стрімкий розвиток світового аграрного ринку дає змогу досягати власної мети як країнам, що виступають нетто-експортерами, так і країнам, що є нетто-імпортерами аграрної продукції. Розвиток експорту аграрної продукції має суттєвий вплив на кон'юнктурні параметри світового аграрного ринку, можливості досягнення глобальних цілей сталого розвитку, які стосуються подолання бідності, голоду та забезпечення продовольчої безпеки та вільного доступу до енергоресурсів тощо.

Удосконалення засад регулювання аграрного сектору та експортної діяльності аграрних компаній потребує розмежування між розвиненими та країнами, з ринками, що формуються.

Зазначимо, що кожна країна-член СОТ, формуючи власну модель, чи адаптуючи успішний зарубіжний досвід підтримки аграрного експорту, повинна дотримуватись Угоди про сільське господарство СОТ. Відтак, зміни правил СОТ (удосконалення загальних вимог до підтримки сільського господарства та аграрного експорту) призводять до змін у національних моделях підтримки. Зокрема, рішення міністерських конференцій на 9-ї Конференції міністрів СОТ на о. Балі (2013) про адміністрування TRQs та Найробі (2015) щодо усунення експортних субсидій сільського господарства та встановлення дисципліни у застосуванні заходів експорту з еквівалентним ефектом у сукупності за визначенням аналітиків є «найважливішою реформою правил міжнародної торгівлі в сільському господарстві з часу створення СОТ» [230, с. 4].

Моделі підтримки аграрного експорту розрізняються не лише за критерієм рівня розвитку економіки. Існуючі моделі відрізняються обсягами бюджетних витрат, методами, спрямуванням на прямі, непрямі та перехресні інструменти реалізації.

У період з 1995-2012 рр. поточний обсяг заходів Бурштинової скриньки в ЄС скоротився майже на 90%, у Японії на 82%, на 48% у Швейцарії, на 60% в США року на (з 16,8 млрд доларів у 2000 р. до 6,9 млрд дол. США у 2012 р.). Також після Уругвайського раунду чотирьом країнам (Японії, Республіці Кореї та Філіппінам на рис, а також в Ізраїлю на сир і баранину) було дозволено застосовувати спеціальні заходи підтримки.

Особливе значення для національних моделей підтримки експорту має десята конференція міністрів у Найробі щодо експортної конкуренції (документ WT / MIN (15) / 45 від 19 грудня 2015 року), на якій було

прийнято історичне рішення скасувати експортні субсидії. Імплементація цього рішення передбачає негайне виконання для розвинених країн і поступове до 2018 р. для більшості субсидій і до 2023 р. для субсидування маркетингових та транспортних витрат на сільськогосподарський експорт. Особливі умови передбачені для найбідніших країн-імпортерів.

Відповідно до нових правил згідно найробської конференції встановлено застереження щодо експортних кредитів, експортних кредитних гарантій, страхування підприємств державної торгівлі сільськогосподарськими експортерами та здійснення міжнародної продовольчої допомоги з метою не допустити маскування експортного субсидування під інші види експортної підтримки.

Специфічною є модель підтримки експорту в КНР. Ця модель поєднує як риси, притаманні розвиненим країнам (злиття та поглинання з метою включення в глобальні ланцюги доданої вартості), так і риси, характерні країнам з ринками, що формуються, для яких аграрний експорт є джерелом валютних надходжень та добробуту населення. У зв'язку з великою чисельністю населення, низьким співвідношенням ріллі та інших ресурсів на одну особу, нерівномірним розміщенням населення по території країни, зміною споживчих уподобань внаслідок зміни соціальної структури китайського суспільства проблема продовольчої безпеки залишається актуальною для Китаю. Особливої актуальності ця тема набуває у зв'язку зі зниженням темпів зростання економіки КНР, а відтак – скороченням доходів населення та сільськогосподарських компаній, що впливає на загальний стан, соціальну напруженість у другій за розміром економіці світу. Проблематика дослідження потенціалу експорту сільськогосподарської продукції та система підтримки сільськогосподарських компаній широко представлена в наукових публікаціях. Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить про значний доробок у даній тематиці Ст. Девадосса, А. Ніланда, Р.

Міттеламмерб та Й. Фолтза та ін. Разом з тим, окреслена тематика потребує актуальних досліджень потенціалу експорту китайської сільськогосподарської продукції та експортної діяльності сільськогосподарських підприємств Китаю.

Зовнішньоекономічна експансія Китаю окрім інших цілей, має на меті забезпечити продовольчу безпеку власного населення. Завдання задовільнити потреби населення у продуктах харчування та подолати масовий голод обумовило початок економічних реформ у Китаї в кінці 70-х рр.. Не лише трагічні 1959–1961 рр. великого штучного голоду внаслідок компанії «Великий стрибок вперед» Мао Цзедуна, проголошеної у 1958 р., але й подальше двадцятиріччя після примусової колективізації, впровадження псевдонаукових методів ведення сільського господарства, «побутової індустріалізації», коли від селян вимагали не лише сільськогосподарську, але й промислову продукцію, демонструвало хибні шляхи розвитку сільського господарства та експортної політики. Фактично продуктивність сільськогосподарського виробництва знизилась, рівень задоволення внутрішніх продовольчих потреб був критично низьким, що позначилось погіршенням здоров'я великого прошарку населення. Однак навіть за цих умов одночасно здійснювався експорт сільськогосподарської продукції з метою отримання валюти (до СРСР) та допомоги іншим соціалістичним режимам (Албанії, КНДР, Північному В'єтнаму). Економічно необґрунтований експорт продовольства загострив проблему голоду. Так у 1958 р. було експортовано 2,7, в 1959 – 4,2, в 1960 – 2,7 млн т зернових. Близька за ідейною позицією радянська влада закуповувала в Китаї зернові та фрукти. Для урізноманітнення харчового раціону та забезпечення населення Сибіру та інших регіонів зі складними погодними умовами та несприятливим кліматом для вирощування теплолюбних рослин з довгим вегетаційним періодом імпортували з КНР рис, чай, прянощі, свіжі, сушені та консервовані фрукти.

Власне сільськогосподарська реформа Ден Сяопіна розпочата у 1978 р. призвела до впровадження ринкових механізмів в економіку Китаю, зокрема сільськогосподарські виробники отримали можливість реалізовувати більшу частину продукції на відкритому ринку, внаслідок ліквідації колективних господарств селян на умовах довгострокової оренди почали впроваджувати більш ефективні технології господарювання, вивільнилась робоча сила, яка мігрувала в міста та стала чинником подальшого індустріального розвитку країни. У 90-х рр. Китай відновив експортні поставки зернових на рівні 3–8 млн т. Відмічаючи успіхи китайського уряду в розвитку сільського господарства зазначимо, що проблема продовольчої безпеки залишається гострою і донині. Попри уповільнення демографічного приросту чисельність населення КНР є великою та за прогнозами фахівців Світового банку досягне у 2028 р. 1,43, а у 2050 р. зменшиться до 1,36 млрд осіб [238]. При цьому сама демографічна структура зазнала змін у бік збільшення питомої ваги населення похилого віку. Спостерігається відмінність у густоті населення по території країни, коли південно-східні прибережні регіони мають надзвичайно високу густоту населення, а внутрішні регіони набагато меншу, гірські території є малонаселеними. Нерівномірне проживання створює значне навантаження на екосистеми та приміські агропродовольчі комплекси. Зростання доходів, підвищення освіченості населення, формування середнього класу призвели до зміни споживчих уподобань та структури попиту на продукти харчування.

Партійні керівники тримають на контролі стан забезпечення населення продовольством. Позиція лідерів країни багато в чому визначає стан справ в галузі та рівень залучення Китаю у міжнародну торгівлю сільськогосподарською продукцією. Оскільки Китай є другим за вартістю імпортером агропродукції, то китайський ринок стає ареною гострої конкурентної боротьби як стосовно продовольства, так і

сільськогосподарських товарів непродовольчого характеру. Разом з тим, Китай є не лише імпортером, але й активним експортером сільськогосподарської продукції.

Для оцінки внутрішніх ресурсів експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва Китаю розглянемо абсолютні та відносні показники. Несприятливі природні умови на великій території, низька родючість більше половини площі ґрунтів та їх стрімка ерозія, забруднення внаслідок викидів в атмосферу та перевищення гранично допустимої концентрації забруднюючих речовин, скорочення площа ріллі внаслідок урбанізації обмежують перспективи розвитку сільського господарства в КНР. За даними Світового банку на співвідношення ріллі на одну особу в Китаї є одним із самих низьких у світі (0,08 га на одного мешканця Піднебесної). Низькі екологічні стандарти мають наслідком забруднення ґрунтів та води, що призводить до зменшення і так низького показника співвідношення ріллі і води на одну особу. На сьогодні зміни клімату не позначились суттєво на врожайності рослинництва та продуктивність сільськогосподарського виробництва в Китаї. Протягом останніх двадцяти років Китай активно працює над пом'якшенням та адаптацією впливів зміни клімату на водні ресурси та сільське господарство. Китай випустив низку законів, спрямованих на покращення сталого використання водних ресурсів, особливо для розвитку сільського господарства [180], впроваджує біотехнології, селекцію, лісонасадження, розвиває водноіригаційну інфраструктуру.

Негативний вплив на розвиток сільського господарства має стан якості води, коли більше половини внутрішніх водойм та ґрунтових вод забруднені промисловими та комунальними відходами, а також внаслідок надмірного використання добрив та засобів боротьби зі шкідниками. Тобто інтенсивний тип господарювання призводить до екологічних проблем, а підвищення продуктивності праці в сільському господарстві КНР завдяки

необґрунтованому використанню хімічних засобів призводить до загрози втрати значної площі сільськогосподарських угідь. Тобто вирішення короткострокових цілей має негативні наслідки в довгостроковій перспективі. Як видно з рис. 2.7 обсяги виробництва сільськогосподарської продукції у Китаї протягом 1970-2016 рр. зросли у шість разів з 121,4 до 733,7 млрд дол. США. При цьому результати розрахунку свідчать, що питома вага сільськогосподарського виробництва Китаю у світовому виробництві сільськогосподарської продукції виросла з 13 до 24% тоді як площа ріллі скоротилась та сягає 9% від загальносвітової.

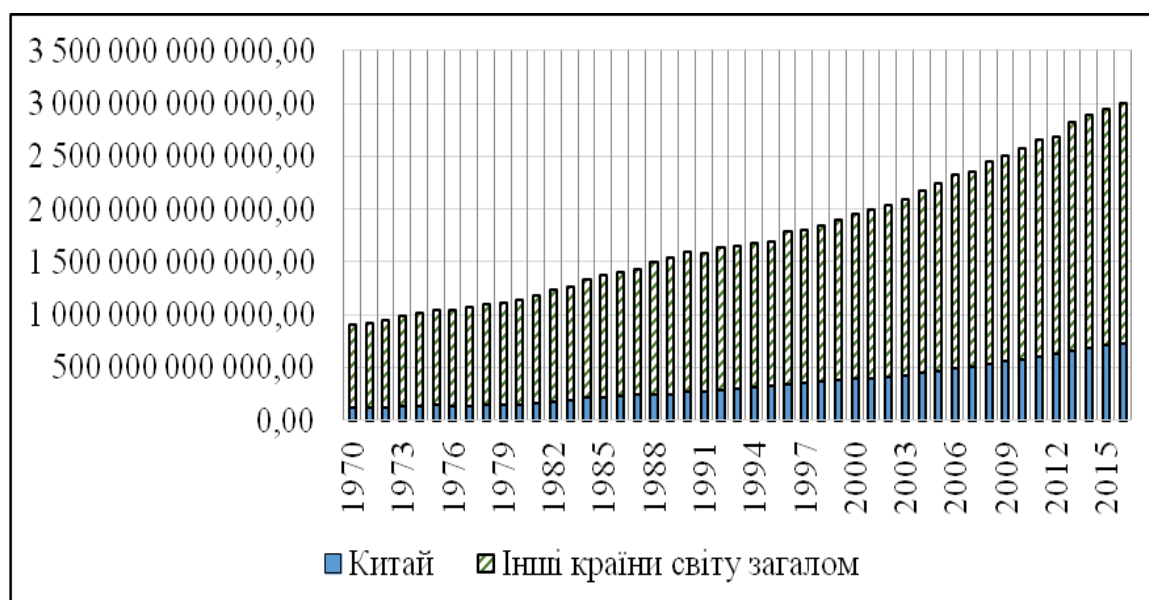

Рис. 2.7. Динаміка валового сільськогосподарського виробництва в Китаї та інших країнах світу (1970-2016 рр.), дол. США

Джерело: побудовано за даними [238]

Стрімка індустріалізація КНР призвела до зміни загальноекономічних пропорцій. Так, питома вага валового сільськогосподарського виробництва у ВВП Китаю за останні 55 рр. (з 1961 по 2016 рр.) суттєво скоротилась (рис. 2.8).

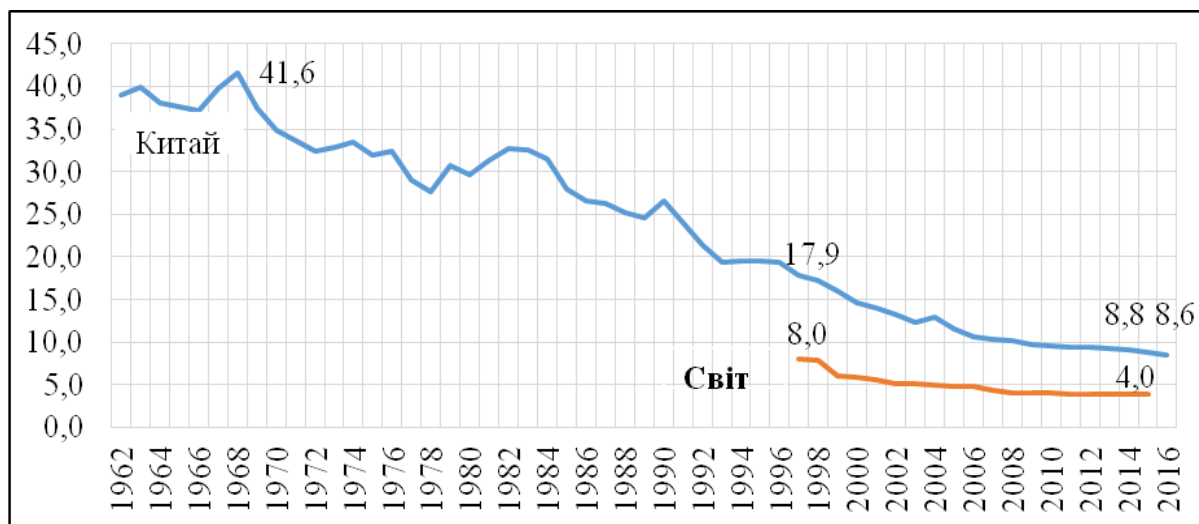

Рис. 2.8. Динаміка питомої ваги валового сільськогосподарського виробництва у ВВП Китаю та світу (1961-2016 рр.)

Джерело: побудовано за даними Світового банку [238].

Максимальне значення у Китаї було у 1968 р. і становило 41,6%, а мінімальне – у 2016 р. зі значенням 8,6%. Статистика Світового банку дає загальносвітові дані питомої ваги сільськогосподарського виробництва у ВВП з 1997 по 2016 рр. Порівняння даного показника Китаю з загальносвітовим свідчить, що сільське господарство у китайській економіці має більше ніж удвічі більшу питому вагу як у 1997 (17,9 у Китаї порівняно з 8% у світі), так і у 2016 р. (8,8 у Китаї порівняно з 4% у світі).

Зазначимо, що потенціал внутрішніх ресурсів сільськогосподарського виробництва України характеризується більш високою питомою вагою сільськогосподарського виробництва у валовій доданій вартості з тенденцією до зростання. Так за даними Світового банку цей показник становив 14,2% ВВП у 2015 р. проти 13,7% у 2016 р. [238].

Питома вага зайнятих у сільськогосподарському виробництві у загальній чисельності зайнятих Китаю протягом 1962-2016 рр. скоротилась з 82 до 28,3%.

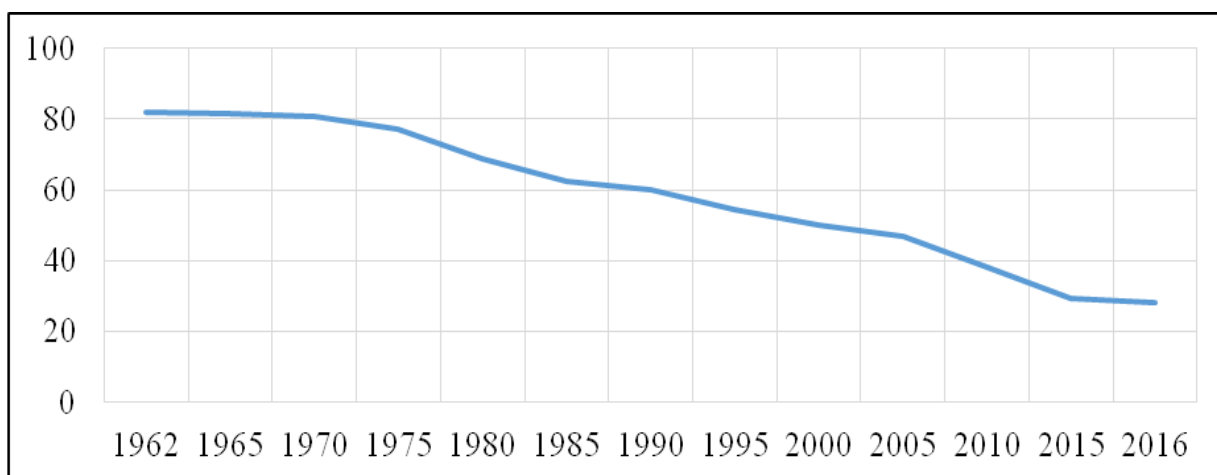

Рис. 2.9. Динаміка питомої ваги зайнятих у сільськогосподарському виробництві у загальній чисельності зайнятих Китаю (1962-2016 рр.)

Джерело: побудовано за даними Світового банку [238].

Зростання обсягів виробництва при одночасному скороченні чисельності зайнятих у сільському господарстві свідчить про неабияке зростання продуктивності праці. Компаративний аналіз абсолютних та відносних показників внутрішніх ресурсів сільськогосподарського виробництва Китаю дає змогу стверджувати про зростання експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва. Позитивний розвиток потенціалу експортної діяльності сільськогосподарських компаній Китаю відбувається протягом останніх 55 років. Експортний потенціал сільськогосподарської продукції Китаю визначають надпотужні агрокомпанії та здійснення зовнішньоекономічної експансії, зокрема, інтеграція завдяки інвестуванню в глобальні мережі аграрної доданої вартості. Певною мірою потенціал внутрішніх ресурсів демонструє компаративна оцінка динаміки врожайності зернових Китаю та світу у 1962-2016 рр. Власні розрахунки за даними світового банку свідчать, що врожайності зернових Китаю від світового значення становили 88% у 1962 р., але починаючи з 1964 р. впевнено випереджали усереднені дані по всіх країнах світу (рис. 2.10).

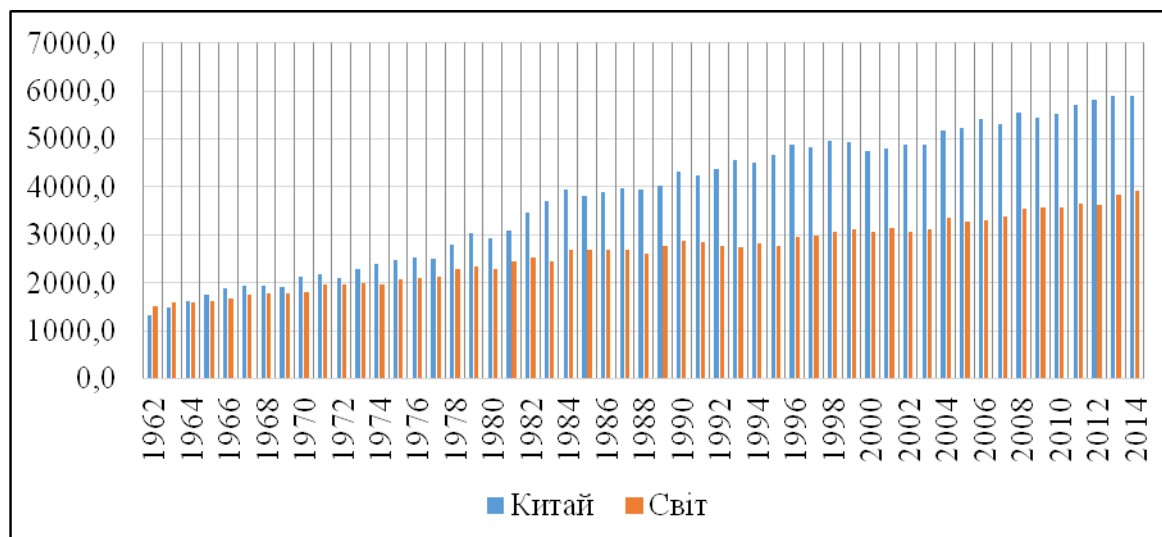

Рис. 2.10. Динаміка врожайності зернових Китаю та світу, 1962-2016 рр.

Джерело: побудовано за даними Світового банку [238]

Девальвація китайської валюти юаня відносно дол. США сприяє експорту Китаю та зростанню присутності сільськогосподарських виробників Китаю на глобальних ринках.

Основою поточної програми підтримки сільського господарства Китаю було закладено протягом 2000-2004 рр., коли сільська бідність, недостатня зайнятість та високе оподаткування фермерів були головними проблемами, і вступ до СОТ сприяв виправленню цього становища. У 2004 р., після кількох років регіональних експериментів, влада почала скасувати сільськогосподарський податок для фермерів та запровадила три дрібні субсидії, спрямовані на виробників зерна: прямі виплати, субсидії на покращення сортів насіння та часткова відшкодування закупівель сільськогосподарських машин. Пряма роль уряду на ринку зерна була зведена до непрямих закупівлі та продажу запасів для підтримки продовольчої безпеки та стабілізації цін. Імперативні ціни на пшеницю та рис були введені в 2004-2006 рр.

З тих пір витрати на початковий набір програм швидко зростали та з'являлись нові. Програми, що спочатку були спрямовані на виробників у

основних районах виробництва зерна, були поширені на інші товари та регіони. Деякі програми продовжують багаторічну кампанію, спрямовану на заохочення до впровадження сучасних ресурсів, формування вертикальних зв'язків з агробізнесом та інвестування в зрошення в іншу інфраструктуру. Ринкове втручання та субсидії зросли, оскільки існувала загроза виробництву основних товарів внаслідок зниження чистої прибутковості та цінових коливань на світовому ринку.

Стосовно експортерів зазначимо, що зниження врожайності з, наприклад, з причин несприятливих погодних умов, призводить до підвищення цін на продукти харчування, що звужує доступ до них з боку населення. Погіршення продовольчої корзини широких верств населення позначається на якості людського капіталу. Оскільки розбалансоване харчування з низьким вмістом протеїнів та вітамінів позначається погіршенням здоров'я та зниженням працездатності.

Разом з тим, практика обмеження чи заборони експорту продуктів харчування в окремих країнах, що розвиваються, яка запроваджувалась з метою продовольчої безпеки не дала очікуваного результату, оскільки позбавила населення доходів, що обумовило зменшення попиту на продовольство та сприяла загостренню проблем бідності (до такої політики неодноразово вдавався і уряд України).

Іншою проблемою, яка виникає внаслідок реалізації експортної стратегії на світовому аграрному ринку країнами, що розвиваються, є залежність від зовнішніх ринків. Тільки обмежена кількість країн, що розвивається, має можливість за потужністю обсягів експорту впливати на кон'юнктуру світового аграрного ринку. Зокрема, Бразилія, завдяки забезпечення 50% світового експорту цукру, Республіка Казахстан, Російська Федерація і Україна кожна окремо намагаються збільшити частку на світовому ринку зернових, однак навіть сукупно не можуть забезпечити третини зернового експорту. А оскільки світовому аграрному

ринку притаманні цінові флуктуації, то коливання цін на аграрну продукцію позначаються зміною експортної виручки, відповідно коливаються доходи виробників та експортерів, змінюється купівельна спроможність населення, відбувається розбалансування платіжного балансу, що призводить до коливань на внутрішньому валютному ринку, а також до можливості забезпечити критичний імпорт. Тобто виникає ймовірність боргового навантаження на економіку.

Експортна діяльність потребує додаткових витрат та інвестицій не лише з боку торгівельних та агровиробничих підприємств, але й з боку держави для забезпечення необхідної загальнонаціональної чи регіональної інфраструктури (наприклад, будівництво глибоководних портів для можливості експорту високотоннажними судами з супутнім вантажно-розвантажувальним сервісом та відповідними складськими потужностями). З боку експортера, додаткові витрати стосуються розробки і втілення маркетингової стратегії, проведення сертифікації (часто у віддаленні від місця розташування господарства і, навіть, за кордоном), дотримання в процесі технології виробництва, збирання, транспортування та зберігання сільськогосподарської продукції жорстких стандартів якості та безпеки. Відмітимо також, що країни, що розвиваються експортують, як правило, сировинну аграрну продукцію, або продукцію з низькою доданою вартістю. Загальносвітовою тенденцією є зростання прибутків при торгівлі більш технологічною продукцією. «Частка продуктів, що пройшли технологічну обробку в сільськогосподарському експорті залишалася незмінною на світовому рівні і становила приблизно 41%» [129, с. 3]. Підвищення рівня переробки агропродукції передбачає впровадження нових технологій, оскільки світовий ринок є висококонкурентним, а такі технології мають високу ціну. Однак можливості фінансування інвестиційних проектів в країнах, що розвиваються обмежені слабкістю фінансово-кредитних інститутів та високою ризиковістю таких проектів,

що дорожчає їх реалізацію. Для країн, що розвиваються у цілому характерні наступальні, захисні, експансіоністські, регіональні, глобальні) стратегії розвитку аграрного експорту. Особливості моделей підтримки аграрного експорту в НРК пов'язані з тим, що подекуди ще поширено натуральне господарство, низька обізнаність сільськогосподарських виробників щодо сучасних методів та засобів агровиробництва, кредитоспроможність фінансової системи тощо. Можна виокремити три основних типи моделей у цих країнах: ліберальна, де уряди мінімізують підтримку; монопольна, коли уряди створюють державну чи приватну монополію у здійсненні аграрного експорту та інноваційна, коли уряди спільно з бізнесом сприяють експорту нових продуктів, чи впроваджують інноваційні технології у виробництво та експорт аграрної продукції. Національні моделі підтримки аграрного експорту країн, з ринками, що формуються поділяються на дві групи: а) які підвищують добробут та якість життя населення (зростання обсягів агровиробництва; доходи вітчизняних агропідприємств та агротрейдерів; стандарти якості продукції на всіх стадіях її виробництва, зберігання та транспортування; валютні надходження та економічне зростання країни); б) загострюють продовольчу безпеку та бідність населення (зменшення пропозиції продовольчих товарів на внутрішньому ринку в умовах середньої чи низької врожайності; валютні та боргові кризи, зниження доходів національних агровиробників; структурні дисбаланси в економічній системі при погіршенні кон'юнктури на світовому аграрному ринку).

2.3 Оцінка ефективності інструментів експортної підтримки аграрних компаній

Експортна діяльність аграрних компаній та агротрейдерів формується з урахуванням особливостей національної економічної

системи загалом та її аграрного сектору зокрема, а також тенденцій розвитку світового аграрного ринку, в першу чергу, транснаціоналізації.

Як зазначено у звіті ЮНКТАД [235], на сьогодні ТНК широко представлені в аграрному бізнесі, хоча переважно в сегментах, пов'язаних з переробкою та постачанням, ніж з первинним «плантаторством». Про це свідчить і аналіз 25 найбільших ТНК у сфері сільського господарства 8 з 14 країн, у тому числі тих, що розвиваються (Малайзія, Таїланд, Індонезія, Індія, Шрі-Ланка, Папуа-Нова Гвінея). Малайзія, до того ж, є лідером за кількістю компаній (шість) та розміром іноземних активів. Серед іншого переліку – 25 найбільших ТНК у сфері постачання для сільського господарства – ситуація відчутно змінюється. В ньому представлені 12 розвинених країн, лідером за розміром іноземних та загальних активів та за кількістю компаній є США. Подібною є специфіка репрезентації країн і в переліку 50 ТНК, найбільших у сфері харчової промисловості. Лідером знову є США, але якщо серед перших 25 ТНК країни, що розвиваються, представлені лише Сінгапуром, то надалі їх кількість збільшується. Слід також відмітити, що при інтеграції цих трьох переліків США також зберігають лідерство, маючи відповідно понад 32% від усіх іноземних та понад 37% загальних активів у проаналізованій групі. Водночас, при об'єднанні активів європейських країн останні матимуть понад 60% іноземних та понад 55% загальних активів.

Зазначимо, що участь ТНК у первинному агровиробництві поступово скоротилась внаслідок державних заходів контролю прав на землю. Серед усіх форм участі ТНК в агробізнесі основними залишаються прямі іноземні інвестиції (ПІІ) та контрактне фермерство. Це означає, що хоч і в опосередкованій формі, корпорації зберігають вплив на структуру землекористування, орієнтуючи фермерів на глобальні потреби і попит, витісняючи локальні форми ринкової інфраструктури, визначаючи ціноутворення. Наприклад, відома компанія Нестле (Nestle) має понад 600

тис. контрактів з фермерами у більше ніж 80 країнах, що розвиваються, та з транзитною економікою.

Дати комплексну оцінку впливам ТНК на сільську місцевість та природне середовище досить складно. З одного боку, інвестиції та пов'язані з ТНК технології розглядаються як важливий чинник подолання бідності та голоду в найбідніших країнах та регіонах світу. На відміну від українських аграрних холдингів, в Австралії, Аргентині та США аграрні холдинги спеціалізуються на тваринництві та значні площі земельних ресурсів використовуються як пасовища для великої рогатої худоби. Також ними приділяється увага рослинництву. Останніми роками наявна глобальна тенденція щодо купівлі сільськогосподарських угідь за невисоку ціну в Бразилії [38].

Вивчення різноманітних підходів до розроблення експортних стратегій дає можливість представити мікрорівень процесу організації експортної діяльності компаній (рис. 2.11).

Аналіз джерел [131] дає змогу виокремити детермінанти мотивації здійснення експортної діяльності компанії:

- розширення географії ринку продажів (як шлях збільшення доходу та подовження життєвого циклу товарів);
- зменшення залежності від внутрішнього ринку;
- зменшення собівартості одиниці товару за рахунок ефекту масштабу;
- девальвація національної валюти;
- зацікавленість в отриманні іноземної валюти;
- нестабільність політичного та економічного становища в країні походження товару;
- недосконалість інституційно-регулятивних умов на внутрішньому ринку;

- збільшення життєвого циклу товару завдяки виходу на нові ринки;
- балансування сезонних коливань у попиті за рахунок продажів у країнах з різними кліматичними умовами;
- підвищення іміджу фірми.

Рис. 2.11. Етапи експортної діяльності аграрної компанії

Джерело: адаптовано [131].

Ефективним вважається підхід, коли компанія встановлює доцільність і перспективи здійснення експортної діяльності за допомогою розробки стратегічної карти (рис. 2.12).

Рис.2.12. Стратегічна карта експортної діяльності компанії

Джерело: [131].

Складність виявити взаємозв'язок чинників розвитку аграрного експорту обумовила застосування методики покрокового використання кореляційного та регресійного аналізу. Нами обрано такі відносні змінні за 1990, 2000, 2007–2015 рр. за даними Світового банку [238]: частка агропродовольчого сектору у ВВП, індекс продуктивності тваринництва (2004–2006 = 100), індекс урожайності (2004–2006 = 100), індекс виробництва продуктів харчування (2004–2006 = 100) (див. додаток Д). Для аналізу взаємозв'язку між часткою агропродовольчого експорту в товарному експорті країн та іншими показниками для груп країн та світу розраховано в Microsoft Excel коефіцієнт кореляції (табл. 2.4), Sig. (2-tailed) для всіх названих показників 0,000.

Завдяки побудові економетричної моделі на основі вибіркової сукупності 100 спостережень загально світових показників за 2004–2015 рр. в межах групи методів непрямой підтримки експорту аграрних компаній проведено оцінку ключових чинників розвитку аграрного експорту для країн з різним рівнем розвитку. Для аналізу обрано групи показників: результативності сільськогосподарського виробництва;

відносні показники аграрного експорту та імпорту; витрати на здійснення експорту; умови зовнішньої торгівлі; загальні показники економічного розвитку; стан фінансової сфери та рівень бюджетних витрат; умови ведення бізнесу; соціальний стан сільських мешканців (див. Додаток В).

Кореляційний аналіз дав змогу виявити відмінність між характером взаємозв'язку частки агропродовольчого експорту у товарному експорті країн з різним рівнем розвитку. Зокрема для країн з високим доходом дуже високий позитивний зв'язок існує лише між часткою агропродовольчого експорту у товарному експорті та індексом продуктивності тваринництва (0,909), для країн з низьким та середнім доходом дуже високий позитивний зв'язок існує з питомою вагою аграрного сектору у ВВП (0,94) та високий зв'язок з іншими досліджуваними показниками, а для НРК характерна дуже низька кореляція з усіма досліджуваними показниками (табл. 2.4 та 2.5).

Таблиця 2.4

Показники кореляції між часткою агропродовольчого експорту в товарному експорті та іншими показниками для країн з різним рівнем розвитку (за 1990, 2000, 2007–2015 рр.)

	Країни з високим доходом	Країни з низьким та середнім доходом	Найменш розвинені країни	Світ
Частка аграрного сектору у ВВП	0,026	0,94	0,139	0,818
Індекс продуктивності тваринництва (2004–2006 = 100)	0,909	-0,814	-0,286	-0,644
Індекс урожайності (2004–2006 = 100)	-0,177	-0,749	-0,297	-0,556
Індекс виробництва продуктів харчування	-0,013	-0,777	-0,294	-0,59

Джерело: розраховано за даними [238].

Інтерпретація показників щільності зв'язку здійснена за шкалою Чеддока (табл. 2.5).

**Характеристика показників щільності зв'язку між змінними
кореляційного аналізу**

Кореляція	Негативна	Позитивна
Відсутня	–0,09 до 0,0	0,0 до 0,09
Дуже низька	–0,29 до –0,1	0,1 до 0,29
Низька	–0,49 до –0,3	0,3 до 0,49
Середня	–0,69 до –0,5	0,5 до 0,69
Висока	–0,89 до –0,7	0,7 до 0,89
Дуже висока	–1,0 до –0,9	0,9 до 1,0

Джерело: інтерпретація [83].

За результатами кореляційного аналізу виявлено відмінності взаємозв'язку частки агропродовольчого експорту у товарному експорті країн з високим, середнім та низьким рівнями розвитку з індексами продуктивності тваринництва, врожайності зернових та включено до регресійного рівняння тільки ті інструменти підтримки, які мають середню та високу щільність зв'язку з розрахованим показником вартості аграрного експорту на 1 зайнятого в сільському господарстві (додаток Д). У результаті розрахунків отримано багатофакторне рівняння регресії з вільним членом (1):

$$\begin{aligned}
 Y = & 985,728 - 174,011 \cdot x_1 - 1057,564 \cdot x_2 + 806,755 \cdot x_3 + 473,179 \cdot x_4 - \\
 & 445,033 \cdot x_5 + 551,763 \cdot x_6 - 694,985 \cdot x_7 - 178,843 \cdot x_8 + 91,153 x_9 - \\
 & 32,305 \cdot x_{10} - 190,793 \cdot x_{11}, \quad (1)
 \end{aligned}$$

де залежна змінна Y – вартість аграрного експорту на 1 зайнятого в сільському господарстві; x_1 – валові заощадження (% від ВНД); x_2 – частка сільськогосподарської сировини в товарному імпорті, %; x_3 – частка сільського господарства у ВВП, %; x_4 – частка пасовищ від території країн, %; x_5 – частка валових внутрішніх заощаджень у ВВП, %; x_6 – частка

капітальних інвестицій у ВНД, %; x_7 – індекс продуктивності логістики: компетенція та якість логістичних послуг (від 1 = низький до 5 = високий); x_8 – інші податки (непрямі) (% доходу); x_9 – річний темп зростання сільського населення, %; x_{10} – податки на дохід, прибуток та приріст капіталу (% доходу); x_{11} – частка аграрної продукції в товарному імпорті, % (див. табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Характеристики моделі

Модель	Нестандартизовані коефіцієнти		Стандартизовані коефіцієнти	Значимість	95,0% Довірчий інтервал для В	
	В	Стандартна похибка	Бета		Нижня границя	Верхня границя
1 (Константа)	985,728	0,000		0,000	985,728	985,728
x_{11}	-190,793	0,000	-0,238	0,000	-190,793	-190,793
x_{10}	-32,305	0,000	-0,062	0,000	-32,305	-32,305
x_9	91,153	0,000	0,008	0,000	91,153	91,153
x_8	-178,843	0,000	-0,073	0,000	-178,843	-178,843
x_7	-694,985	0,000	-0,100	0,000	-694,985	-694,985
x_6	551,763	0,000	1,192	0,000	551,763	551,763
x_5	-445,033	0,000	-0,902	0,000	-445,033	-445,033
x_4	473,179	0,000	0,114	0,000	473,179	473,179
x_3	806,755	0,000	0,239	0,000	806,755	806,755
x_2	-1057,564	0,000	-0,271	0,000	-1057,564	-1057,564
x_1	-174,011	0,000	-0,384	0,000	-174,011	-174,011

Джерело: розраховано за даними Світового банку [238]

Обчислений коефіцієнт множинної кореляції $R=0,99$ вказує на існування щільного зв'язку між факторними і результативною ознаками. Коефіцієнт детермінації $R^2=0,99$ свідчить, що варіація залежної змінної зумовлена факторами, введеними в регресійну модель.

Перевірку запропонованої моделі на адекватність здійснено за тестом ϵ , який становить 1,8, тобто відсутня автокореляція. Sig. (2-tailed) для всіх названих показників 0,000. Статистичні характеристики свідчать, що модель є статистично значима (див. табл. 2.7).

Зведені данні по моделі впливу чинників на вартість аграрного експорту на одного зайнятого в сільському господарстві

Моделі	R	R-квадрат	Скорего-ваний R-квадрат	Стандартна похибка оцінки	Статистика змін					Дарбін-Уотсон
					R квадрат	F	ст.св.1	ст.св.2	Знач. зміни F	
1	1,000 ^a	1,000	.	.	1,000	.	11	0	.	1,800

b. Залежна змінна: Вартість аграрного експорту на 1 зайнятого в сільському господарстві

Джерело: розраховано за даними Світового банку [238]

Отримана модель свідчить, що величина аграрного експорту на 1 зайнятого у сільському господарстві залежить від факторних ознак, включених в модель: зменшиться на 174,011 дол. США при зростанні валових заощаджень на 1% від ВНД; зменшиться на 1057,564 дол. США при зростанні на 1% частки імпорту сільськогосподарської сировини в товарному імпорті країн світу; зросте на 806,755 при зростанні на 1% частки сільського господарства у ВВП; зросте на 473,179 дол. США при зростанні на 1% частки пасовищ від території країн; зменшиться на 445,033 при зростанні на 1% частки валових внутрішніх заощаджень у ВВП; зросте на 551,763 дол. США при зростанні на 1% частки валових заощаджень у ВНД; зменшиться на 694,985 при зростанні індексу продуктивності логістики; зменшиться на 178,843 при зростанні частки непрямих податків у доходах аграрних компаній; зросте на 91,153 при зростанні на 1% річного темпу зростання сільського населення; зменшиться на 32,305 при зростанні на 1% частки податків на дохід, прибуток та приріст капіталу у доходах компаній; зменшиться на 90,793 при зростанні на 1% частки аграрної продукції в товарному імпорті (див. табл. 2.6).

Інтерпретація отриманої моделі дає змогу зробити висновки, що на величину аграрного експорту на 1 зайнятого у сільському господарстві

впливає зростання: 1) негативно: валових заощаджень у ВНД, частки сільськогосподарської сировини та продукції в товарному імпорті країн світу, частки валових внутрішніх заощаджень у ВВП, частки непрямих податків та частки податків на дохід, прибуток та приріст капіталу у доходах аграрних компаній; 2) позитивно: частки сільського господарства у ВВП; частки пасовищ від території країн; частки капітальних інвестицій у ВНД; приріст сільського населення. За умови нульового значення незалежних змінних, включених у модель, величина аграрного експорту на 1 зайнятого у сільському господарстві світу становитиме 985,728 доларів. Розроблена модель дає змогу, по перше поглибити перспективний аналіз секторальної диспозиції груп країн на світовому аграрному ринку, а по-друге удосконалити методику оцінки ефективності підтримки експорту аграрних компаній.

Зрозуміло, що параметральне коло дослідження може бути суттєво розширене, оскільки експортна діяльність сільськогосподарських компаній має надзвичайно важливу роль для продовольчої безпеки, наповнення бюджету, врівноваження платіжного балансу завдяки валютним надходженням, зростання рівня життя населення та розвитку сільських територій, що показово демонструє політика і практика Китаю. Внутрішнім джерелом експортного потенціалу сільськогосподарської продукції є організаційна структура, яка включає фермерські господарства та надпотужні вертикально-інтегровані державні компанії, які управляють не лише виробництвом, але й інфраструктурними об'єктами. Наприклад, в найбільшій аграрній державній компанії Китаю COFCO, яка володіє найбільшими зерносховищами, портом з транзитним потенціалом в 54 млн т на рік), комерційною і житловою нерухомістю, туристичними курортами, готелями, регіональними банками і підприємством зі страхування (спільно з лондонською Aviva), працює більш ніж 60 тис. працівників. COFCO впроваджує нові технології в менеджмент та активно перетворює власну

структуру за зразком західних агротрейдерів. В 2014 р. COFCO придбала частки по 51% в агробізнесі Noble за 1,5 млрд дол. США і нідерландської Nidera за 1,29 млрд дол. США [165]. COFCO здійснює експорт 10 млн т зерна на рік.

Стосовно умов виходу китайських сільськогосподарських виробників на зовнішні ринки відмітимо стимулююче значення девальвації китайської валюти юаня. Оскільки юань недооцінюється лише щодо долара США, конкуренти Сполучених Штатів мають перевагу при експорті до Китаю молока, соєвих бобів та бавовни, а Китай має перевагу перед своїми конкурентами при експорті до Сполучених Штатів важливих сільськогосподарських товарів (бобів, фруктових соків та фруктів). Результати дослідження американських науковців показують, що девальвація юаня зумовила падіння китайського імпорту американського молока, соєвих бобів та бавовни, а експорт бобів, фруктових соків та фруктів з Китаю до США збільшився в короткостроковій і в довгостроковій перспективі [170].

Науковці Пекінського університету довели, що схема торгівлі аграрними харчовими продуктами в Китаї дуже динамічна, оскільки з нещодавно встановлені зовнішньоторговельні зв'язки, швидше за все, зазнають невдачі. Їхня оцінка можливості перетворення короткострокового зростання експорту в довгострокові торговельні зв'язки вказує на позитивний ефект лише коли ці короткострокові відносини тривають довше чотирьох років, тоді вони суттєво сприятимуть стабільному та тривалому зростанню експорту. Одночасно тривалість експорту суттєво корелює із статусом розвитку імпорту країни, регіоном, до якого належить компанія-експортер, ступінь обробки продукції, досвід здійснення експорту та географічна відстань між торговельними партнерами [170].

Компаративний аналіз абсолютних та відносних показників внутрішніх ресурсів сільськогосподарського виробництва Китаю дає змогу

стверджувати про зростання експортного потенціалу сільськогосподарського виробництва. Позитивний розвиток потенціалу експортної діяльності сільськогосподарських компаній Китаю відбувається протягом останніх 55 років. Експортний потенціал сільськогосподарської продукції Китаю визначають надпотужні агрокомпанії та здійснення зовнішньоекономічної експансії, зокрема, інтеграція завдяки інвестуванню в глобальні мережі аграрної доданої вартості. Девальвація китайської валюти юаня відносно дол. США сприяє експорту Китаю та зростанню присутності сільськогосподарських виробників Китаю на глобальних ринках.

З точки зору ефективності доцільно підкреслити, що експортна діяльність обов'язково потребує додаткових витрат та інвестицій саме від сільськогосподарського виробника. Це, не тільки витрати на розробку і втілення маркетингової стратегії, а й проведення сертифікації (часто у віддаленні від місця розташування господарства і, навіть, за кордоном), дотримання в процесі технології виробництва, збирання, транспортування та зберігання сільськогосподарської продукції жорстких стандартів якості та безпеки. Заходи для забезпечення таких вимог передбачають значні за обсягами та тривалістю періоду окупності інвестиції, які, як правило, неможливо забезпечити за рахунок власних ресурсів. Крім того, в багатьох країнах з ринками, що формуються, отримання коштів для здійснення експортної діяльності аграрними компаніями ускладнено внаслідок нестабільності соціально-економічного середовища, високої ризикованості кредитування, слабкості фінансових систем таких країн тощо. Разом із тим, дійова, адекватна міжнародним правилам і стандартам фінансова підтримка національних аграрних компаній в значній мірі нівелює негативний вплив внутрішніх і зовнішніх факторів.

Висновки до розділу 2

1. В узагальненій динаміці аграрного експорту в світових торговельних потоках протягом 1990–2015 рр. спостерігались періоди з понижувальною (1990–2007 рр.) і зростаючою (2008–2015 рр.) динамікою при скороченні питомої ваги сільськогосподарської сировини майже вдвічі. При цьому існує суттєва різниця динаміки аграрного експорту в країнах з різним рівнем розвитку: його питома вага у розвинених країнах коливалась у межах від 11,3% в 1990 р. до 7,6% в 2007 р. і була нижче від середньосвітового показника. Натомість в усіх країнах «периферії» частка аграрної продукції в товарному експорті перевищувала 20% у 1990 р. Найвище значення даного показника (перевищення середньосвітового показника вдвічі) протягом останньої чверті століття демонструють країни з доходом нижче від середнього, тоді як у країнах із доходом вище від середнього питома вага аграрного експорту стрімко і суттєво знизилась з 20,4% (найвище значення) до 8,6% (найнижче значення).

2. Основними детермінантами подальшої активізації міжкраїнової взаємодії на світовому аграрному ринку: вирішення країнами проблем продовольчої безпеки; флуктуації кон'юнктурних параметрів внаслідок глобальних змін клімату; удосконалення багатосторонньої (СОТ) та регіонально-інтеграційної торговельної взаємодії країн світу; інноваційне розширення техніко-технологічних можливостей виробництва, транспортування та зберігання аграрної продукції; удосконалення біржової торгівлі та запровадження інформаційно-мережевих інструментів у торгівлю та функціонування фінансових систем.

3. В сучасній практиці моделі та інструменти підтримки експортної діяльності аграрних компаній диференційовані в розвинених країнах та країнах з ринками, що формуються, які розрізняються результативністю та

спрямуванням за системою показників, які відображають рівень залежності їх економік від сільського господарства, роль аграрного експорту як стимулу економічного зростання та джерела доходів населення, вразливість аграрного експорту до кон'юнктури на зовнішніх аграрних ринках, стан виробничої, транспортної та торговельної інфраструктури, ймовірністю настання комерційних та політичних ризиків, виникнення воєнних конфліктів.

4. Національні стратегії аграрного експорту країн, що розвиваються, доцільно групувати залежно від наслідків впровадження на ті, які у сукупності підвищують добробут та якість життя населення (зростання обсягів агровиробництва, доходів вітчизняних агропідприємств та агротрейдерів, впровадження стандартів якості на всіх стадіях виробництва, зберігання та транспортування, зростання валютних надходжень, економічне зростання країни), й ті, які призводять до загострення проблеми продовольчої безпеки та бідності населення (зменшення пропозиції продовольчих товарів на внутрішньому ринку в умовах середньої чи низької врожайності, зниження доходів агровиробників та структурні дисбаланси в економічній системі у разі погіршення кон'юнктури на світовому аграрному ринку, виникнення незворотних деструктивних процесів у навколишньому природному середовищі, поява структурних дисбалансів в усій економічній системі).

5. Оцінка ключових чинників розвитку аграрного експорту для країн з різним рівнем розвитку здійснюється за допомогою економетричної моделі на основі вибіркової сукупності показників у межах групи методів непрямой підтримки експорту аграрних компаній. Існують відмінності у кореляційному взаємозв'язку частки агропродовольчого експорту в товарному експорті країн з високим, середнім і низьким рівнями розвитку з індексами продуктивності тваринництва, врожайності зернових. На величину аграрного експорту на 1 зайнятого у сільському господарстві

впливають частки: валових заощаджень у ВНД, сільськогосподарської сировини та продукції в товарному імпорті країн, валових внутрішніх заощаджень у ВВП, непрямих податків та частки податків на дохід, сільського господарства у ВВП; пасовищ від території країн; капітальних інвестицій у ВНД та сільського населення.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [69; 73; 76; 201].

РОЗДІЛ 3

МОДЕРНІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ЕКСПОРТУ АГРАРНИХ КОМПАНІЙ УКРАЇНИ

3.1 Галузеві і геостратегічні пріоритети розвитку системи підтримки аграрного експорту України

Україна є індустріальною країною при питомій вазі сільськогосподарського виробництва у ВВП більше 14% [150]. Сільськогосподарське виробництво України у відносних вимірах скоротилось з 2014 р. при його значній диспропорційності – товарній, географічній, галузево-секторальній та за рівнем обробки. Відповідно формуються і тенденції аграрного експорту.

Україна є одним зі світових лідерів світового експорту аграрної продукції, сумарна вартість якого, за підсумками 2017 р., перевищила 17,7 млрд дол. США, що становить 41% усього вітчизняного товарного експорту [27]. Переважає продукція рослинництва (21,3% усього товарного експорту) за значної частки зернових (15%), насіння і плодів олійних рослин (4,8%), тоді як на інші види рослинництва припадає менше як 1%. Найбільшу експортну виручку формує експорт жирів та олій тваринного або рослинного походження, пшениці, кукурудзи, сої, ячменю, макухи (за даними [27]).

Україна займає 1-е місце у світовій торгівлі по експорту олії соняшnikової та соняшnikової макухи, 2-е – по ячменю, 3-тє – по експорту меду, кукурудзи, горіхів, 6-тє – по експорту пшениці, ріпаку, сої та інших олійних культур за словами заступника Міністра аграрної політики та продовольства України [119]. Разом з тим, «недоліки інституціонального регулювання, занепад науки та технології,

невідповідність методів організації та управління в усіх галузях вимогам сучасності» [9] знижують експортний потенціал аграрного сектору України.

Тенденції сільськогосподарського виробництва та зовнішньої торгівлі аграрною продукцією за період 1996-2015 рр. продемонстровано на рис. 3.1.

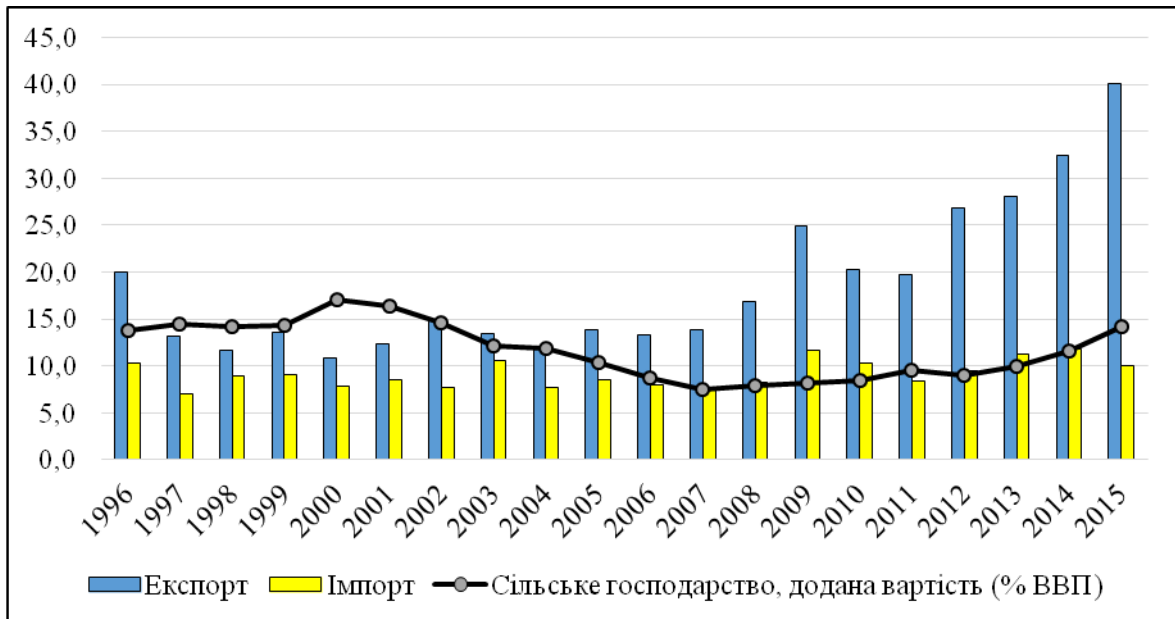

Рис. 3.1 Динаміка питомої ваги виробництва та зовнішньої торгівлі аграрною продукцією України, 1996-2015 рр., %

Джерело: побудовано за даними Світового Банку [238].

Зокрема, питома вага сільського господарства у ВВП у досліджуваній період досягла найвищого значення 17,1% у 2000 р. далі відбулось зниження до 2007 р., що пов'язано з зростанням в структурі економіки інших галузей. Однак після кризи 2008 р. питома вага агровиробництва поступово зростає, починаючи з 2013 р. це зростання відбувається стрімкими темпами. Подальший розвиток подій пояснюється різкими зрушеннями в структурі національного виробництва внаслідок втрати контролю над частиною території, на якій було сконцентрована значні промислові потужності. Питома вага сільськогосподарського

виробництва становила у 2015 р. 14,2 % від ВВП України (за даними Світового Банку [150]), а у 2016 р. 13,7% [27]).

Спостерігається тенденція зростання питомої ваги експорту аграрної продукції у загальній вартості товарного експорту, яка сягала 20% у 1996 р., потім мала спадний характер та зросла з початком виходу з кризи і у 2015 р. вдвічі перевищила початковий показник. Питома вага аграрного експорту у 2015 р. становила 40,9%, а у 2016 р. вже 45,4% в загальній вартості експорту, та неухильно зростає з 2006 р. (за даними Світового Банку [150] та Державної служби статистики України [27]). У той же час імпорт сільськогосподарської продукції незначно коливався весь досліджуваний період. Навіть триразова девальвація національної валюти не вплинула на його значення. Оскільки Україна в основному забезпечує себе продуктами харчування, а на аграрний імпорт попит має низьку еластичність за ціною та визначається іншими чинниками.

Відмітимо, що в Україні основні галузі сільськогосподарського виробництва розвиваються не однаково. Як свідчать дані Держстату індекси обсягу виробництва продукції рослинництва (у % до попереднього року) значно коливались протягом всього досліджуваного періоду. Натомість індекси обсягу виробництва продукції тваринництва мали порівняно з відповідним індексом у рослинництві меншу амплітуду коливання загалом протягом 1991–2015 рр. та стали тенденцію перевищення індексів обсягу виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах над індексами у господарствах населення.

Разом з тим, існують суттєві відмінності в динаміці зовнішньої торгівлі харчовими продуктами та аграрною сировиною. По-перше, в структурі аграрного експорту України переважає експорт продуктів харчування, але як буде доведено далі, це продукти з низькою доданою вартістю, по-друге, від початку трансформації гео економічних пріоритетів

України у 2014 р. дуже різко зросла питома вага експорту продуктів харчування у товарній структурі експорту, по-третє, імпорту продуктів харчування зменшився у зв'язку з девальвацією національної валюти (рис.3.2).

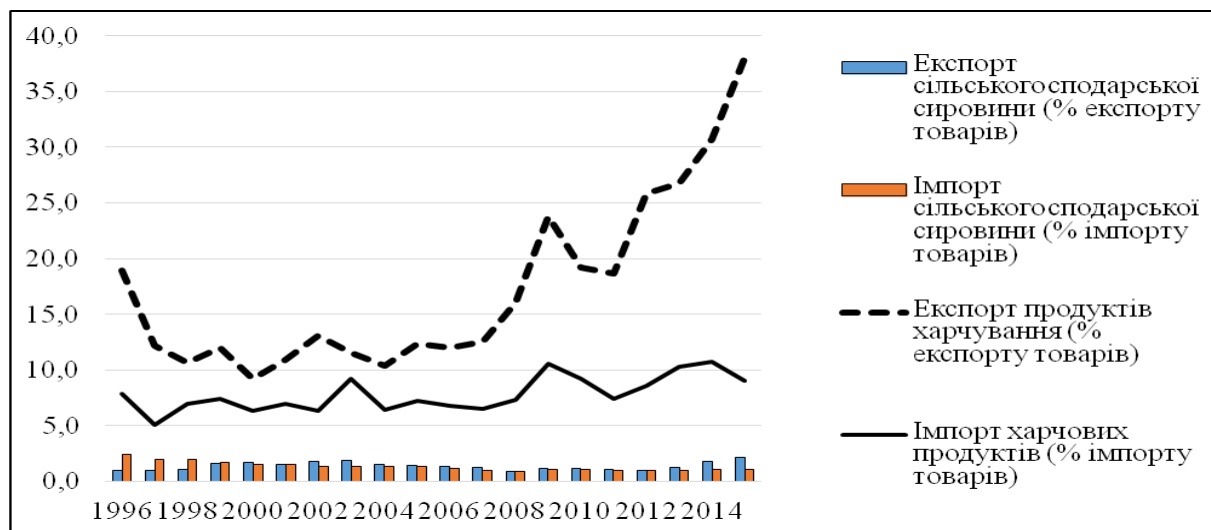

Рис. 3.2. Динаміка питомих ваг та рівня обробки в зовнішній торгівлі аграрною продукцією України, 1996-2015 рр., %

Джерело: побудовано за даними Світового Банку [238].

Разом з тим, індекс експорту сільськогосподарської продукції, який на рис. 3.3 представлений за період 2010-2015 рр. для співставності даних у перерахунку без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, не контрольованої частини Донецької та Луганської областей, має більш різку понижувальну динаміку ніж інші показники.

Порівняння індексів обсягу виробництва та експорту продукції та продуктивності праці % до попереднього року в сільськогосподарських підприємствах (1991–2015 рр.) свідчить про синхронізацію динаміки цих показників та позитивний факт перевищення індексу продуктивності праці.

В останні роки відбулись суттєві зміни географічної структури українського експорту, зі збільшенням питомої ваги ринків країн Азії до 46%, ЄС до 28%, Африки до 15% (сумарно близько 90%), у той час як на ринок країн СНД припадає 8% [27].

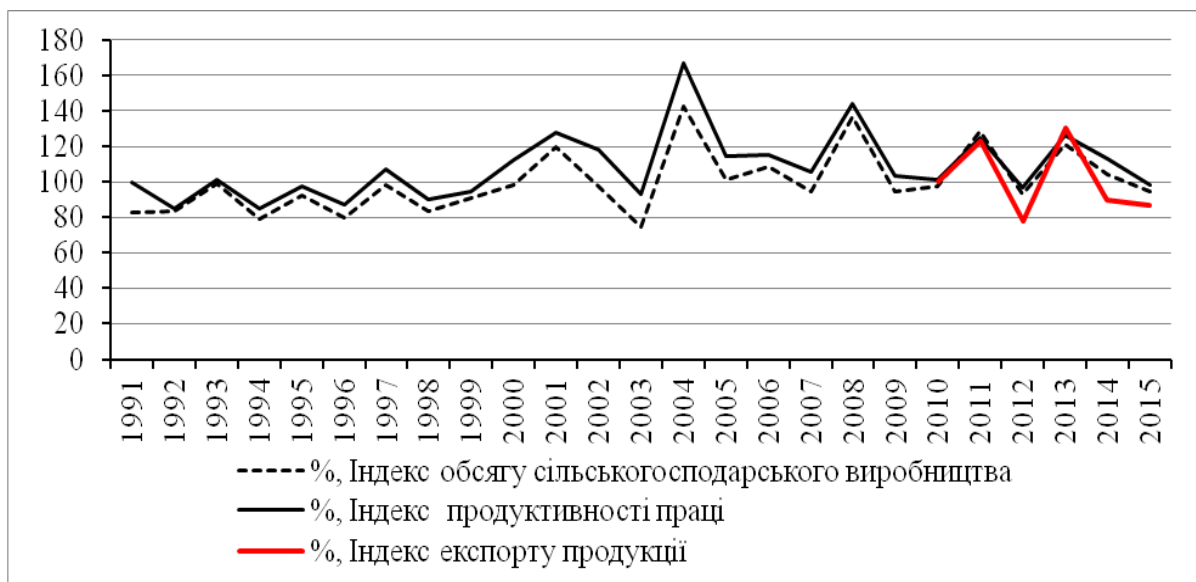

Рис. 3.3. Індекси обсягу виробництва та експорту продукції та продуктивності праці у сільськогосподарських підприємствах (1991–2015 рр.), % до попереднього року

Джерело: побудовано за даними Держстату [27].

Аналіз зовнішньої торгівлі товарами України з країнами Азії свідчить про те, що показники експорту та імпорту зростали [27]. Серед азійських країн найбільшим експортером вітчизняної аграрної продукції є КНР. З 2014 р. Китай знизив торговельні бар'єри для української сільськогосподарської продукції, що було дружнім кроком у складній ситуації після втрати ринків збуту аграрної продукції Росії та більшості країн СНД. Структура аграрного експорту України в КНР зазнала змін, зокрема відбувся приріст готових харчових продуктів, наприклад, постачання українського шоколаду у Китай збільшилось два рази, приріст поставок інших кондитерських виробів зріс менш суттєво, але експорт

спирту збільшився у 6 разів, біля двадцяти вітчизняних виробників молочної продукції почали експортувати в КНР власну продукцію. Однак перераховані готові продукти за вартістю і обсягами поставок не значні, борошно-круп'яна продукція склала 1%, більшість номенклатури харчових продуктів обраховуються у статистиці як «інші». У той час як найбільшу питому вагу складає експорт жирів та олій – 25% та зернових, які складають 22% всього українського експорту та їхня частка збільшилась від 2014 р. майже у 5 разів [135]. Як зазначають експерти, вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники використовують свій експортний потенціал до Китаю лише на 7,5% [118].

На аграрні ринки інших країн Азії вітчизняні виробники починають виходити з обмеженою кількістю продуктів, наприклад, в Ізраїль Україна постачає яйця та яечний порошок. Зросла зацікавленість в українській продукції з боку Об'єднаних Арабських Еміратів, зокрема щодо експорту зернових та соняшникової олії. Після зняття ембарго почалось відновлення співпраці з імпортерами Ірану, де місткий внутрішній ринок (більше 80 млн населення). Відмітимо, що аграрний ринок Ірану має високі захисні бар'єри. Серед країн Азії стабільний і достатньо високий рівень експорту сільськогосподарської продукції відбувається в Туреччину. Серед продукції, які зайняли свої впевнені позиції на аграрному ринку Туреччини переважає соняшникова олія, борошно, волоські горіхи тощо.

Зросла питома вага експорту до ЄС, який став найбільшим торговельним партнером України з більш як 40% зовнішньоторговельного обороту України. Відмітимо, що для ЄС торгівля з Україною не має суттєвого значення. Так, загальний обсяг торгівлі України з ЄС становив у 2015 р. менше 1% [177]. Позитивна динаміка експорту сільськогосподарських товарів України до ЄС та прогноз попиту на окремі продукти вітчизняного виробництва з боку європейських споживачів [208]

свідчать про значний потенціал зростання експорту українських сільськогосподарських товарів на європейський ринок.

На торгівлю між Україною та ЄС впливають зміни у географічній, товарній та організаційній структурі сільськогосподарського виробництва України, пов'язані з втратою частини території внаслідок агресії з боку РФ, змінами умов господарювання, обумовлені кризовою економічною політикою, а також геополітичні та гео економічні фактори.

Попри лібералізацію умов торгівлі аграрною продукцією з США та Канадою, ринки цих країн суттєво не впливають на експорт вітчизняної аграрної продукції за обсягами, вартістю та рівнем обробки продукції, коли, зокрема, на ринки країн Америки припадає лише 2% готових харчових продуктів з України. Скористатись перевагами з боку США та Канади завадила географічна віддаленість, нетарифні бар'єри та складність здійснення маркетингової стратегії на американському континенті. Активізація українського аграрного експорту до США відбулась завдяки односторонній лібералізації американського ринку для української продукції, коли було встановлено нульову тарифну ставку.

Перспективи експорту аграрної продукції України до Канади зросли в умовах імплементації зони вільної торгівлі між країнами. Дана Угода передбачає не лише лібералізацію доступу до аграрних ринків обох країн, але й сприятиме покращенню бізнес-моделей в аграрному секторі завдяки співпраці з розвиненою високотехнологічною країною.

На думку Н. Микольської найбільше виграє від запровадження зони вільної торгівлі аграрний сектор. У період, що передував підписанню Угоди, в структурі українського експорту до Канади аграрна продукція займала незначну частку, яка мала чітку тенденцію до зростання (мед становив 4%, молокопродукти, курятина біля 3,8%, жири та олії рослинного та тваринного походження – 3,4% від загальної вартості експорту) [27]. Для низки сільськогосподарських товарів мито

скасовується (соняшникова олія, цукор, кондитерські вироби та шоколад, алкогольні напої та пиво, соки), а для окремих товарів застосовуватимуться перехідні періоди згідно затверджених в Угоді Тарифних графіків для Канади та України. В Тарифному графіку для Канади щодо визначення терміну дії після якого буде знижено або скасовані мита на українську продукцію стосовно 120 товарних позицій передбачено існування перехідного періоду «застосування ставок ввізного мита згідно режиму найбільшого сприяння для обсягів товарів поза квотами». За умовами Угоди частина сільськогосподарської продукції підпадає під глобальні квоти з боку Канади, але мито матиме нульову ставку для українських експортерів.

Однак на сьогодні у торгівлі України з Канадою існує значний дисбаланс, коли імпорт канадських товарів в Україну багаторазово перевищує експорт до Канади українських товарів (так, у 2016 р. імпорт перевищував експорт у 7,5 разів). Така диспропорція характерна і для аграрної продукції (рис. 3.4).

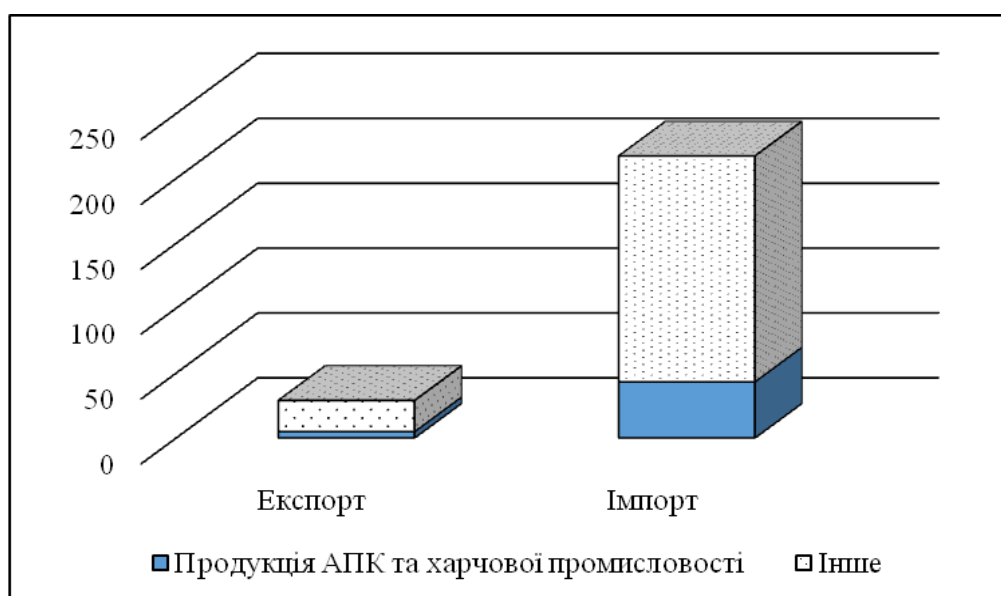

Рис. 3.4. Диспропорція між експортом і імпортом у зовнішній торгівлі України з Канадою у 2016 р.

Джерело: побудовано за даними Держстату [27].

На нашу думку, з одного боку, важлива прихильність канадських споживачів до української продукції, а з іншого, – відкривається широке коло можливостей з отримання технічної допомоги, адаптації ведення бізнесу до висококонкурентних умов, підвищення рівня інформованості бізнес-спільноти з точки зору дії механізмів вільної торгівлі, відповідності технічним регламентам тощо.

Іншим перспективним регіоном для аграрного експорту України є африканський континент, де основними країнами-імпортерами української аграрної продукції залишаються Єгипет, Нігерія, Алжир, Марокко та Туніс, які споживають переважно вітчизняні зернові, жири та олії рослинного та тваринного походження, молочну продукцію.

Моделювання проведене фахівцями Національно-наукового центру «Інститут аграрної економіки» свідчить про ймовірність поступового збільшення обсягів всього аграрного експорту у вартісному та у кількісному вимірах до 2025 р. та зернових (кукурудзи та пшениці до 2023 р. та ячменю до 2025 р.) (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Прогноз українського експорту аграрної продукції

Рік	Вся аграрна продукція, млн дол. США	Зернові, тис. т		
		кукурудза	пшениця	ячмінь
2018	15526,6	16128	14735	3769
2019	15758,1	16007	12738	4227
2020	15939,9	16033	12215	4676
2021	16184,8	16106	12552	4412
2022	16257,0	16163	13278	4015
2023	16304,7	16192	13802	3950
2024	16529,9	16199	13927	4323
2025	16733,1	16196	13741	4501

Джерело:[112].

Таким чином, проведений аналіз свідчить про значні перспективи України на світовому аграрному ринку. Основною проблемою

українського експорту є переважання продукції з низькою доданою вартістю, коли у структурі експорту готові харчові продукти становлять лише 6,5% [27]. Натомість 38,5% сільськогосподарського експорту складають зернові, 27,9% – насіння олійних» [103, с. 100]. Мікроекономічною причиною є низька рентабельність виробництва у дрібногосподарських господарствах, відсутність розвиненої інфраструктури зі збуту та зберігання продукції, мотиваційні особливості експортної діяльності агрохолдингів тощо.

Ключовими пріоритетами розвитку аграрного експорту визначено: поетапну зміну його галузево-секторальної та географічної структури на користь продукції з високою доданою вартістю; розширення експортних ринків для української аграрної продукції за рахунок нових країн (перспективні ринки країн Магрибу, Перської затоки та Південно-Східної Азії); диверсифікацію номенклатури продукції (за рахунок готових продуктів харчування, традиційної, органічної та нішевої аграрної продукції); підвищення міжнародної конкурентоспроможності аграрних компаній різних організаційно-правових форм.

Разом із тим, тенденція пониження цін та нестабільна кон'юнктура на світових сировинних ринках, нові жорсткі бар'єри для української сільськогосподарської продукції з боку Росії та інших країн СНД, з одного боку, зміни оподаткування сільськогосподарських виробників та засад державного регулювання аграрного сектору, зубожіння населення України та, відповідно, зниження внутрішнього попиту – з другого, потребують нестандартних рішень з боку національних сільськогосподарських компаній, а також повного використання мікропереваг участі України в зонах вільної торгівлі, що потребує нарощування відповідних міжнародних бізнес-компетентностей.

3.2. Експортна діяльність українських аграрних компаній на світовому ринку

На світовому аграрному ринку здійснюють експортну діяльність компанії різних форм власності, розмірів та галузевої спрямованості, але найбільші обсяги та вартість експортної діяльності забезпечують агровиробничі та виробничо-збутові ТНК. З метою аналізу експортної діяльності вітчизняних аграрних компаній на світовому аграрному ринку потрібно згрупувати сільськогосподарські агровиробничі підприємства залежно не тільки від рівня інтегрованості структурних одиниць, галузевої спеціалізації та рівня переробки), належності капіталу (державний, приватний, спільне підприємство, фондовий), але й результативності бізнес-моделей.

Особливістю сільського господарства України є значна питма вага особистих господарств населення, в яких продуктивність праці нижче ніж в сільськогосподарських підприємствах, відсутні кошти для дотримання стандартів виробництва, організації належного зберігання екологічних вимог. Динаміка індексів обсягу сільськогосподарського виробництва та продуктивності праці за період 1991-2015 рр. свідчить, що до 2000 р. особисті господарства населення демонстрували вищі темпи приросту виробництва нід сільськогосподарські підприємства. Однак за виключенням 1997 р. темпи приросту продуктивності праці відставали. Натомість у періоди, коли сільськогосподарські підприємства випереджали присадибні господарства за темпами приросту виробництва, темпи приросту продуктивності праці суттєво перевищували індекси виробництва всіх категорій виробників (рис. 3.5).

Поглиблений мікроекономічний аналіз показав, що індекси обсягу сільськогосподарського виробництва та продуктивності праці відносно попереднього року скорочувались у 2014-2015 рр.

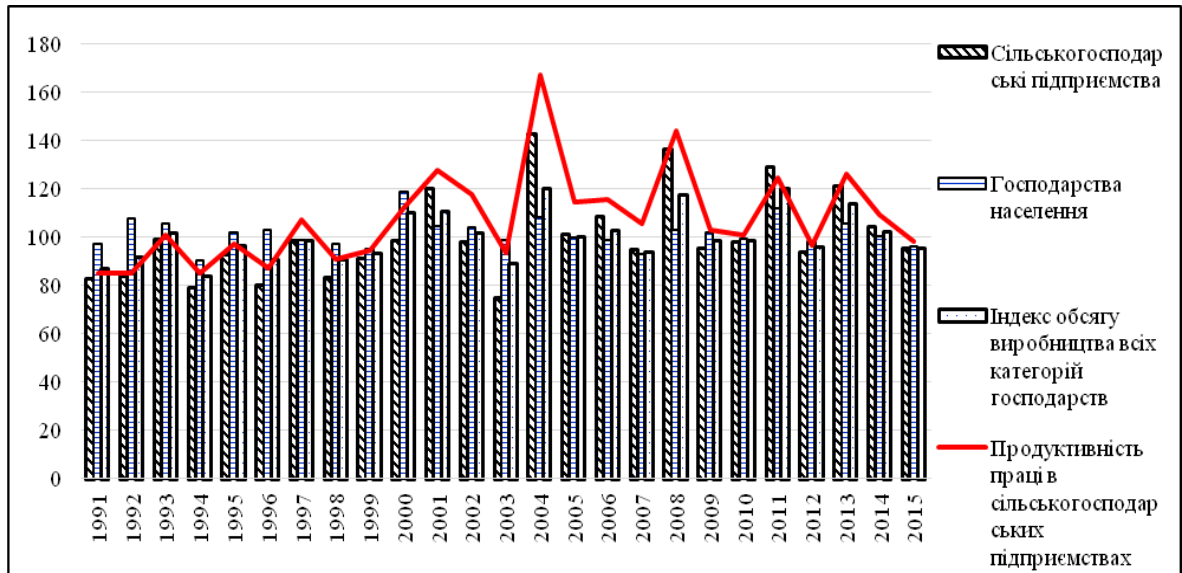

Рис. 3.5. Динаміка індексів обсягу сільськогосподарського виробництва та продуктивності праці, 1991-2015 рр., % до попереднього року

Джерело: побудовано за даними [13].

Як видно з індекси продуктивності праці перевищували в цей період індекси обсягів виробництва в сільському господарстві. У 2013-2015 рр. індекс обсягу виробництва сільськогосподарських підприємств перевищував відповідний показник господарств населення (рис. 3.5).

Поєднання аналізу галузевої структури та організаційних форм аграрних виробників дає змогу виявити специфіку внутрішнього ринку. При цьому суттєво відрізняються індекси обсягу виробництва продукції рослинництва у сільськогосподарських підприємствах та господарствах населення.

Простежується два періоди: перший – з 1991 по 2003 р. в основному індекси обсягу виробництва продукції рослинництва у господарствах населення були вище ніж у сільськогосподарських підприємствах, другий – з 2004 по 2015 рр., коли індекси обсягу виробництва продукції у сільськогосподарських підприємствах перевищують аналогічні показники у господарствах населення (рис.3.6).

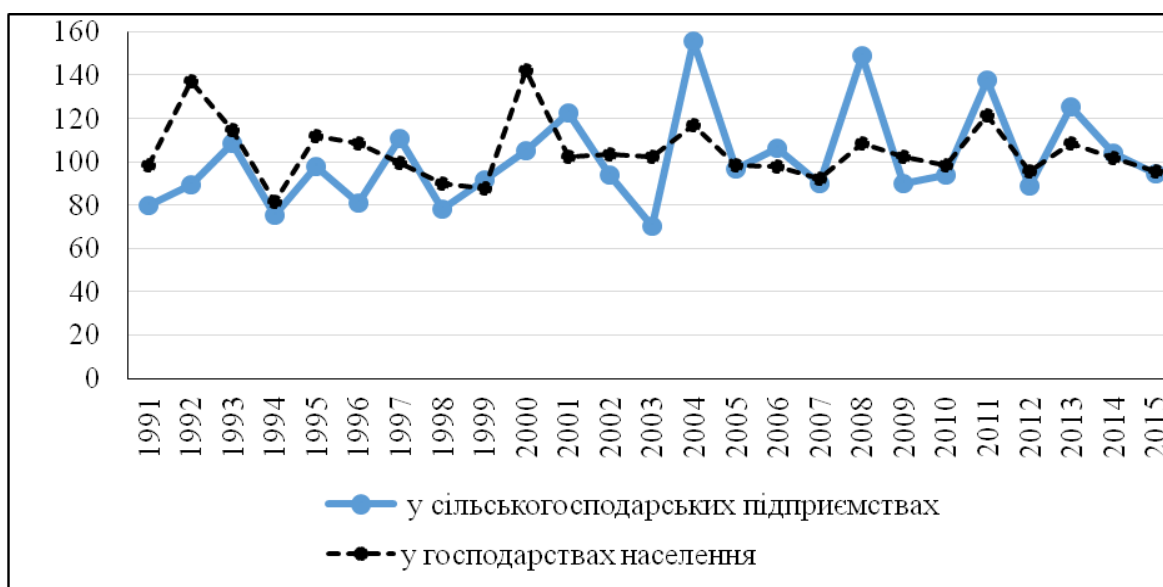

Рис. 3.6. Індекси обсягу виробництва продукції рослинництва, 1991–2015 рр., % до попереднього року.

Джерело: побудовано за даними Держстату [27].

Натомість індекси обсягу виробництва продукції тваринництва порівняно з відповідним індексом у рослинництві протягом 1991–2015 рр. мали сталу тенденцію перевищення індексів обсягу виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах над індексами у господарствах населення (рис.3.7).

Доречно підкреслити, що на теренах пострадянських держав, до яких відноситься Україна, а також інші країни з високими позиціями аграрного експорту (Росія, Казахстан) сформувалась специфічна структура

організаційно-правових форм аграрних компаній, коли одночасно спостерігаються тенденції:

- скорочення чисельності більшості видів аграрних компаній;
- кількісне та відносне зростання середніх та великих аграрних холдингів;
- абсолютне домінування в експортній діяльності агрохолдингів;
- скорочення питомої ваги дрібнотоварного виробництва в господарствах населення (присадибних господарствах).

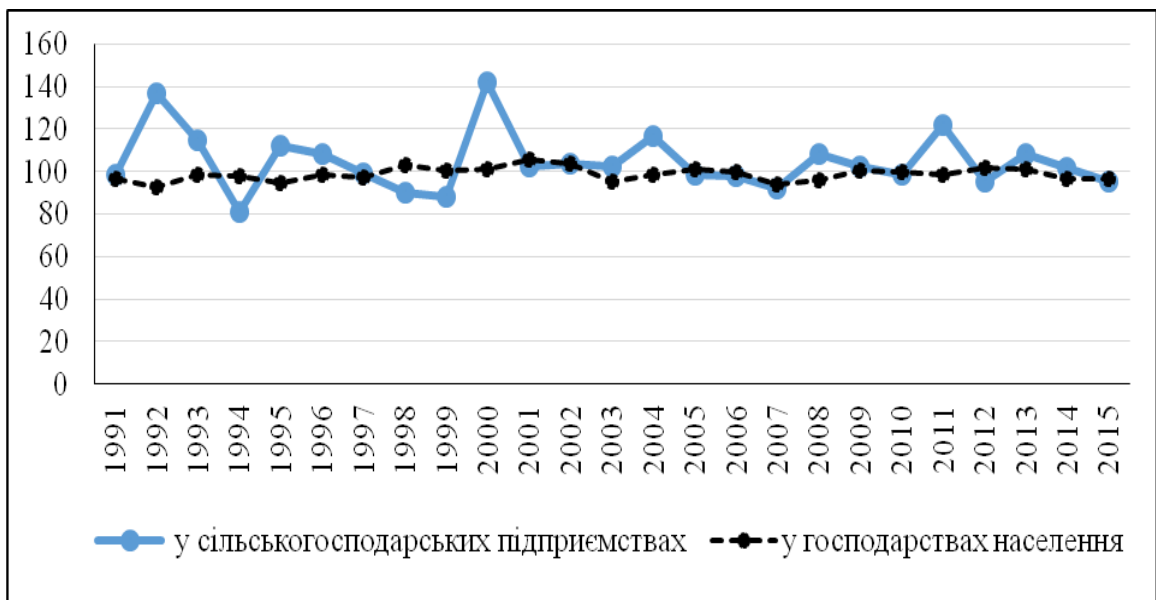

Рис. 3.7. Індеси обсягу виробництва продукції тваринництва у сільськогосподарських підприємствах (1991–2015 рр.), % до попереднього року

Джерело: побудовано за даними Держстату [27].

П. В. Пивовар серед тенденцій на агропродовольчому ринку та міжнародної торгівлі визначає саме «Посилення позицій транснаціональних корпорацій на глобальних ринках аграрної продукції» відмічає [105]. Переважаючою організаційно-правовою формою аграрних компаній, які здійснюють експорт продуктів харчування та

сільськогосподарської сировини є агрохолдинги, на них у сумі з агротрейдерами припадає 80% вітчизняного експорту.

У вітчизняному науковому дискурсі належну увагу тематиці результативності, бізнес-моделі аграрних холдингів було приділено лише у перше десятиріччя XXI-го століття. На сьогодні існують численні дослідження, які вже виокремили основні переваги та недоліки даного виду господарювання, їх вплив соціально-економічний стан сільських територій та національної економік у цілому. Однак наразі відсутнє загальноживане трактування терміну «агрохолдинг», віднесення тих, чи інших вертикально-інтегрованих вітчизняних агропродовольчих компаній до цього бізнес-сегменту господарства. Така термінологічно-нормативна невизначеність призводить до хибних аналітичних оцінок та виробленні аграрної й експортної політик, яка має відповідати пріоритетам економічного і суспільного розвитку.

На нашу думку, агрохолдингом слід вважати компанію, яка завдяки володінню контрольним пакетом акцій або організаційно-управлінською структурою впливає на прийняття стратегічних рішень вертикально- та горизонтально інтегрованими агропродовольчими компаніями.

Українські аграрні холдинги сконцентрували та використовують в своїй діяльності значні обсяги земельних ресурсів, близько 15% площі земель сільськогосподарського призначення в Україні, 45 аграрних холдингів сукупно контролюють близько 4,1 млн га сільськогосподарських земель та їх сукупна виручка перевищує 10,8 млрд. доларів США [240]. Як світові, так і українські агрохолдинги є активними учасниками світового фінансового ринку, здійснюючи IPO, залучають іноземне інвестування тощо. Разом з тим, в умовах зниження цін на світовому аграрному ринку агрохолдинги мають долати наслідки соціально-економічної кризи в Україні, яка супроводжується, дефолтом та реструктуризацією банківських установ, а також різку зміну зовнішніх

ринків збуту. Тому вітчизняні агрохолдинги відчувають брак коштів для реалізації амбітних планів з експорту продукції. Найбільшими агрохолдингами в Україні за величиною земельного банку та фінансовими активами є Kernel, Ukrlandfarming, Нібулон, Миронівський хлібопродукт, Cargill Україна, Bunge Україна, Креатив Груп, ADM Україна, Louis Dreyfus Україна, Агротрейд (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Найбільші аграрні холдинги України у 2014 р.

Компанії	Виручка, млрд грн	Прибуток, млрд грн	Активи, млрд грн	Оціночна вартість, млрд грн	Земельний банк, тис. га
Kernel	28,2	- 1,2	11	20	422
Ukrlandfarming	24,6	- 4,1	23,7	21,4	670
Нібулон	22,7	- 1,9	23	2,3	81
Миронівський хлібопродукт	21,8	- 6,5	35	3,0	360
Cargill Україна	10,8	1,6	4,7	5,2	70
Bunge Україна	7,0	0,7	4	6	75
Креатив Груп	6,9	- 4,4	8	1,9	35
ADM Україна	6,4	0,1	2,5	0,7	60
Louis Dreyfus Україна	5,1	0,9	0,9	2,5	50
Агротрейд	2,3	0,4	8	1,9	61

Джерело: [240].

Аграрні холдинги виявились достатню фінансово стійкими до нестабільних умов глобальної економіки та внутрішніх економічних проблем. Зазначимо, що українські агрохолдинги входять до переліку 15 найбільших компаній із земельним банком 0,6 і 0,7 млн га відповідно. При цьому найбільшими у 2017 р. залишаються австралійські агрохолдинги, які посідають перші позиції у рейтингу за цим показником (S. Kidman & Co – 10,7 млн га, AACo (Agricultural Company) – 7 млн га, NAPCO (The North Australian Pastoral) – 5,8 млн га) (табл. 3.3).

Наприклад, показник EBITDA агрохолдингу Kernel в сегменті соняшникової олії скоротився з 2013 по 2017 фінансовий рік майже двічі з 199 до 100 млн дол. США відповідно, у той же час в сегменті інфраструктури відбувся приріст у 2014 р. та певна підвищувальна динаміку у 2017 р. порівняно з 2016 р.. а в сегменті сільськогосподарського виробництва у 2014 р. спад з подальшою позитивною динамікою у 2015-2016 рр. та незначним спадом у 2017 р. Наразі компанія має унікальні можливості для здійснення експорту – володіє двома глибоководними терміналами в Україні та одним в Росії (у спільному володінні), загальною пропускною потужністю 6,5 млн т. При цьому загальні фінансові показники компанії свідчать про стабільний стан (за даними фінансової звітності компанії)

Таблиця 3.3

**Рейтинг аграрних холдингів світу за розмірами земельного банку,
2017 р.**

Рейтинг	Назва компанії, країна	Земельний банк, млн га
1	S. Kidman & Co, Австралія	10,7
2	AACo (Australian Agricultural Company), Австралія	7,0
3	NAPCO (The North Australian Pastoral), Австралія	5,8
4	CPC (Consolidated Pastoral Company), дочірня компанія британської інвестиційної Terra Firma, Австралія та Індонезія	5,6
5	Weidahuang Group, Китай	5,4
6	«Иволга-Холдинг», Росія та Казахстан	1,5
7	El Tejar, Аргентина	1,0
8	Cresud, Аргентина	1,0
9	«КазЕкспортАстык», Казахстан	1,0
10	NCH Capital, США	0,8
11	Prodimeх+ Agroкультура, Росія	0,8
12	Kernel, Україна	0,6
13	Ukrlandfarming, Україна	0,7

Джерело: [240].

Загалом, у світовому аграрному бізнесі спостерігається широке розмаїття компаній за маштабами діяльності (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Покраїнова характеристика аграрних компаній

Країна	Рік	Кількість аграрних компаній	Земельний банк, акр	Середній розмір аграрної компанії, акр	Загальна земельна площа (x1000 акрів)	Площа сільсько-господарських господарств, % загальної площі земель
Канада	2001	246923	166802197	676	2278502	7,3
Канада	2006	229373	167010491	728	2278502	7,3
Аргентина	2002	295485	425273427	1439	676236	62,9
Австралія	2001	140516	1126091533	8014	1898296	59,3
Бразилія	1996	4859865	873773389	180	2089604	41,8
Китай	1997	193445894	321326863	2	2304806	13,9
Франція	2000	663810	73877143	111	135930	54,3
Великобританія	2000	233250	40839774	175	59521	68,6
Сполучені Штати	2002	2128982	938268725	441	2263179	41,5

Джерело: [240].

Зрозуміло, що за таких умов існує відмінність інтересів малого, середнього і великого аграрного бізнесу та відповідно експортерів низько-, середньо- і високотехнологічної продукції. Широкою варіативністю характеризуються й їхні поведінки на міжнародному ринку та експортні стратегії – консервативна, агресивна, конкурентна та захисна. Показово, що на вибір експортної стратегії аграрних компаній суттєво, особливо у фінансовому плані, впливає державна підтримка. Так, аграрні компанії країн Кернс-групи отримують мінімальну державну підтримку. Наприклад, у Бразилії фермери отримують 2,6 % валового доходу дяки усім заходам підтримки сільськогосподарських підприємств, тоді як австралійські та новозеландські фермери отримують приблизно 1% своїх доходів за допомогою заходів допомоги. Тим часом середній показник ОЕСР становить 17 % [166].

Запропонована авторська методика дає змогу виокремити напрямок дії (стимулятори/дестимулятори) на основі обрахування щільності зв'язку між основними чинниками, які впливають на експорт аграрних компаній України. Для аналізу нами обрано 190 показників за 2001-2015 рр. в межах групи методів непрямой підтримки експорту (додаток Ж.1). За результатами кореляційного аналізу виявлено ті з них, які мають середню та високу щільність зв'язку з показником експорту продуктів харчування (див. Додаток Ж.2). Обчислений коефіцієнт детермінації $R^2=0,99$ вказує на те, що варіація залежної змінної зумовлена факторами. Sig. (2-tailed) для всіх названих показників 0,000. Виокремлено показники, статистичні характеристики яких є значимими. Інтерпретацію показників щільності зв'язку здійснено за шкалою Чеддока (табл. 2.7). Як свідчать розрахунки представлені в додатку Ж.2 найбільш високі позитивні значення щільності: з врожайністю зернових, а негативні з такими: загальною ставкою податку (% від комерційного доходу); часом, витраченим на вирішення вимог державного регулювання (% часу вищого менеджменту); часом, необхідним для реєстрації майна та початку бізнесу; загальною кількістю податкових платежів. Висока вартість експорту не впливає на рішення українських агроекспортерів. Зв'язок з індексами логістики середній.

Аналіз впливу регіональної структури свідчить, що найбільший вплив на вітчизняний експорт продуктів харчування має експорт до країн з низьким і середнім рівнем доходів поза межами регіону (% від загального обсягу експорту товарів) у тому числі до країн Південної Азії (% від загального обсягу експорту товарів), Близького Сходу та в Північній Африки (% від загального обсягу експорту товарів), а також арабського світу. У той час як негативне значення має експорт до країн з низьким та середнім доходом Латинської Америки та ближнього зарубіжжя. Зв'язок з індексами логістики середній (табл. 3.5).

Виявлено, що виснаження землі та природних ресурсів в Україні суттєво не впливає на величину експорту. Тобто, підтверджена теза багатьох експертів, що в Україні за виснаження землі в результаті недотримання сівозмін, що призводить до деградації ґрунтів, нема не тільки правових наслідків, але й економічних, які б позначались на показниках діяльності агроекспортерів.

Таблиця 3.5

Динаміка показників групи непрямой підтримки аграрного експорту

	2004	2008	2015	2016	Коефіцієнт кореляції
Експорт продуктів харчування	10,4	16,0	38,0	38,0	1
Врожайність зернових (кг на гектар)	2845,2	3487,3	4141,8	4652,4	0,864
Загальна ставка податку (% від комерційної вигоди)	..	57,2	52,2	52,3	-0,906
Час, витрачений на вирішення вимог державного регулювання (% часу вищого менеджменту)	..	11,3	-0,988
Час, необхідний для реєстрації майна (днів)	113,0	113,0	17,0	17,0	-0,9092
Час, необхідний для початку бізнесу (днів)	35,0	28,0	8,0	6,5	-0,931
Податкові платежі (кількість)	..	147,0	5,0	5,0	-0,895
Індекс продуктивності логістики: Ефективність процесу митного оформлення *	2,2	2,2	2,5	2,3	0,609
Індекс продуктивності логістики: загальна*	2,6	2,6	2,9	2,7	0,792
Індекс ефективності логістики: Ефективність процесу митного оформлення *	2,2	2,2	2,2	2,3	0,609
Індекс продуктивності логістики: якість торгівлі та транспортної інфраструктури*	2,4	2,4	2,6	2,5	-0,836
Вартість експорту (дол. США за контейнер)	1375,0	1560,0	0,891
Процентні платежі за зовнішнім боргом (від експорту товарів, послуг та первинного доходу)	2,8	4,3	8,5	12,8	0,887
Процентні платежі за зовнішнім боргом (% від ВНД)	1,7	2,1	4,9	7,0	0,91
Частка експорт товарів до країн з низьким і середнім рівнем доходів:					
поза межами регіону, %	19,6	17,0	28,3	31,0	0,909
поза межами регіону, %	19,6	17,0	28,3	31,0	0,909
у країни Африки на південь від Сахари, %	1,3	1,6	1,9	1,7	0,664
у країни Південної Азії, %	2,2	2,0	4,7	6,8	0,868
у країни Близького Сходу та Північної Африки, %	8,7	9,3	12,3	13,4	0,858
у країни Латинської Америки та Карибського басейну, %	2,2	1,6	0,7	0,7	-0,858
у країни арабського світу, %	9,6	11,2	14,1	14,3	0,882
Виснаження природних ресурсів (% від ВНД)	1,1	1,5	1,0		0,152

Джерело: складено за даними Додатку Ж.

Зазначимо, що удосконалення системи підтримки аграрного експорту передбачає диференціацію у підходах до стимулювання експортної діяльності різних організаційно-правових форм сільськогосподарського виробництва.

На основі аналізу досліджень найбільш значущих проблем в сільському господарстві України визначено завдання, які є пріоритетними:

- по-перше, скорочення бюрократичних бар'єрів для розвитку сільськогосподарських підприємств (завершення земельної реформи, стабільність податкового законодавства, вдосконалення законодавства щодо сільськогосподарських виробничих кооперативів) та здійснення експорту (спрощення, прозорість та автоматизація митного оформлення);
- по-друге, з одночасним заохоченням фермерства шляхом надання консалтингових та маркетингових послуг;
- по-третє, розбудова транспортно-логістичної інфраструктури;
- стимулювання більш глибокої переробки продукції вертикально-інтегрованими агровиробничими компаніями;
- по-четверте, поліпшення безпеки та підвищення якості аграрної продукції відповідно до вимог міжнародних стандартів, удосконалення системи контролю, стандартизації та сертифікації продукції з адаптацією до вимог ЄС;
- по-п'яте, вдосконалення інституційних рамок природокористування і охорони навколишнього середовища [16; 18; 21; 41-42; 45-47].

Проведене Н. Карасьовою анкетування вітчизняних агроекспортерів дав змогу виокремити нагальні проблеми [45-46]. Фактор надмірного оподаткування операторів ринку залежить від нормативно-правової бази, що наразі регулює виробництво і експорт сільськогосподарської продукції. Головним ризиком у сфері державного регулювання 2/3 респондентів назвали корупцію. У тому числі корупція системи оподаткування та митниці. На другому місці серед вад інституціонального середовища

аграрного експорту виявилась проблема нестабільності податкового законодавства, на яку вказали 60% респондентів. Вітчизняними науковцями у якості головних обмежувальних факторів для інтенсифікації експорт орієнтованої діяльності визначено: значні транспортні витрати при недостатній розвинутості транспортної інфраструктури України, відсутність як прямої, так і опосередкованої державної підтримки, протекціонізм держав-імпортерів, насаперед за рахунок технічних бар'єрів. Серед ключових проблем українських виробників та експортерів аграрної продукції виокремлено: недосконалість нормативно-правової бази; високий рівень оподаткування, дефіцит фінансових ресурсів, валютні ризики та волатильність цін на продукцію АПК на світових ринках.

Проведена характеристика чинників, які впливають на експортну діяльність вітчизняних аграрних компаній дав змогу здійснити PESTLE-аналіз (табл 3.6).

Таблиця 3.6

PESTLE-аналіз середовища експортоорієнтованої діяльності аграрного сектора України

	Можливості	Загрози
Political	<ul style="list-style-type: none"> - розширення географії ЗВТ - імплементація міжнародних угод - впровадження мережі платформ для вироблення узгодженої політики підтримки експорту - підвищення ефективності економічної дипломатії 	<ul style="list-style-type: none"> - політична нестабільність та надмірний вплив політичних факторів - національний та мегарегіональний аграрний протекціонізм - недружня конкуренція - збройний конфлікт та військова загроза
Economic	<ul style="list-style-type: none"> - лібералізація вітчизняного валютного законодавства - дешева робоча сила; - започаткування системи аграрних розписок - покращення інвестиційного клімату - модернізація та введення нових потужностей транспортної та складської інфраструктури - зростання попиту на органічну продукцію в світі - збільшення попиту на біопаливо на світовому ринку - впровадження державно-приватного партнерства - створення ринку землі 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження цін на світовому аграрному ринку - нерозвиненість ринкової інфраструктури та застарілість транспортної; - високі трансакційні витрати; - інфляція та зростання цін на енергоресурси; - низький рівень державної підтримки; - висока залежність від кліматичних умов - складність доступу до кредитних ресурсів - недостатня кількість кваліфікованих працівників; - слабкість перехресних методів підтримки

Занічення табл. 3.6

	Можливості	Загрози
Social	<ul style="list-style-type: none"> - наявність достатньої кількості потенційної робочої сили в сільській місцевості - культурно-історична схильність населення до сільськогосподарської праці - зростання престижу роботи в аграрній сфері 	<ul style="list-style-type: none"> - низький рівень соціальної інфраструктури сільських територій - низька мотивація працівників - депопуляція сільського населення
Technological	<ul style="list-style-type: none"> - розвиток агролізингових схем - можливість відновлення державних компенсаційних програм вартості основних засобів - можливість імпорту інноваційної техніки та технологій - зростання рівня інформатизації та дорадчих механізмів - зростання диджиталізації бізнес- та виробничих процесів 	<ul style="list-style-type: none"> - високий рівень зносу основних засобів - не дотримання стандартів виробництва, зберігання та транспортування аграрної продукції - опір змінам технологій виробництва - занепад системи НДДКР внаслідок низького фінансування - слабка залученість до глобальних виробничих та інноваційних мереж
Legal	<ul style="list-style-type: none"> - Закон України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» - Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» - Закон України «Про державно-приватне партнерство» - Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» - Рамкова угода між ФАО та Україною на 2016-2019 рр. 	<ul style="list-style-type: none"> - нестабільність нормативно-правової бази - низький рівень систем сертифікації і контролю якості експортної продукції - незавершеність земельної реформи - недовіра судовій системі
Environmental	<ul style="list-style-type: none"> - потужний земельний фонд (41 млн га зайнято під аграрним виробництвом) - висока природна родючість ґрунту - вигідне географічне розташування відносно ринків збуту 	<ul style="list-style-type: none"> - зменшення вмісту поживних речовин у ґрунтах - ерозія, зношеність систем меліорації - внесення недостатньої кількості органічних добрив та порушення сівозмін - зменшення родючості ґрунтів за останні 20 років на 3,14%

Джерело: адаптовано [45-47].

Таким чином, не викликає сумніву потреба удосконалення системи підтримки експортної діяльності сільськогосподарських компаній як шляху виходу з економічної кризи. Важливо забезпечити підвищення продуктивності праці сільськогосподарських компаній різних організаційно-правових форм, що, в свою чергу, сприятиме зростанню їх доходів, структурним змінам та модернізації вітчизняного сільськогосподарського виробництва, підвищення якості продукції,

вирішенню проблеми продовольчої безпеки, покращення платіжного балансу України. Система підтримки експортної діяльності сільськогосподарських компаній має враховувати відповідні структурні зрушення у вітчизняному виробництві, умов і особливості формування попиту в країнах-зовнішньоторговельних партнерах, відповідність української сільськогосподарської продукції міжнародним санітарним та фітосанітарним вимогам.

На нашу думку, таким чином орієнтована реструктуризація експорту сільськогосподарської продукції з цільовою державною підтримкою надасть додаткового стимулу для розвитку різних організаційно-правових форм сільськогосподарського виробництва, забезпечуючи його внутрішню та міжнародну конкурентоспроможність.

3.3. Євроінтеграційний потенціал підтримки експорту сільськогосподарської продукції України

В Україні від часу отримання незалежності система підтримка експорту відтворювала загальну хибну, на наш погляд, концепцію субсидування окремих підгалузей, регіонів і окремих виробників на основі лобювання ними податкових пільг та різного роду преференцій, насамперед на користь наближених до влади представників великого приватного бізнесу, що значно вплинуло на формування незбалансованої товарно-географічної структури зовнішньої торгівлі загалом і експорту, зокрема [41]. Системна модернізація підтримки експортної діяльності сільськогосподарських компаній має надзвичайно важливу роль для виходу з кризи економіки України, наповнення бюджету, врівноваження платіжного балансу, зростання рівня життя працівників АПК та розвитку

сільських територій. Додатковим важливим чинником необхідності такої модернізації є втрата ринків Росії та інших країн СНД, а також країн Близького Сходу, територія яких потерпає від військових конфліктів.

Вітчизняні науковці, здійснивши за методикою ОЕСР компаративний аналіз застосування заходів підтримки згідно вимог СОТ протягом 2002–2012 рр. між Україною, з одного боку, та США, ЄС та РФ, з другого боку, довели, що рівень застосування заходів Бурштинової скриньки в Україні нижче ніж в інших країнах, але на заваді ефективності такої підтримки залишаються нестабільність і низька результативність реалізації відповідних бюджетних програм [87]. Це, на наш погляд, консервує структуру вітчизняного експорту сільськогосподарської продукції, де переважають сировинні товари з низкою доданою вартістю, не дозволяючи отримувати належні валютні надходження від експорту сільськогосподарської продукції.

Попри диверсифікаційний у географічному плані потенціал розвитку українського аграрного експорту, найбільш актуальним для України є дослідження його євроінтеграційних можливостей і перспектив, оскільки мова йде не тільки про географічну близькість та ємність європейського ринку, але й про технологічність агровиробництва та високу якість агропродукції.

Складна геополітична ситуація в світі, зниження цін на сировинні товари, з одного боку та фактичний стан війни з Росією, який супроводжується торгівельними війнами, взаємними санкціями, з другого боку, підвищують роль значення євро орієнтованого експорту.

Розглянемо більш детально євроінтеграційний потенціал українського експорту сільськогосподарської продукції. ЄС є найбільшим торговельним партнером України, на це інтеграційне угруповання припадає більше 40% зовнішньої торгівлі України, однак лише 0,8% від загального обсягу торгівлі ЄС в 2015 р.

Потенціал ринку сільськогосподарської продукції ЄС можна визначити обсягами імпорту загалом, імпорту сільськогосподарської продукції, прогнозними оцінками імпорту сільськогосподарської продукції зокрема. Насамперед показовою є загальна структура товарного імпорту ЄС (рис. 3.8).

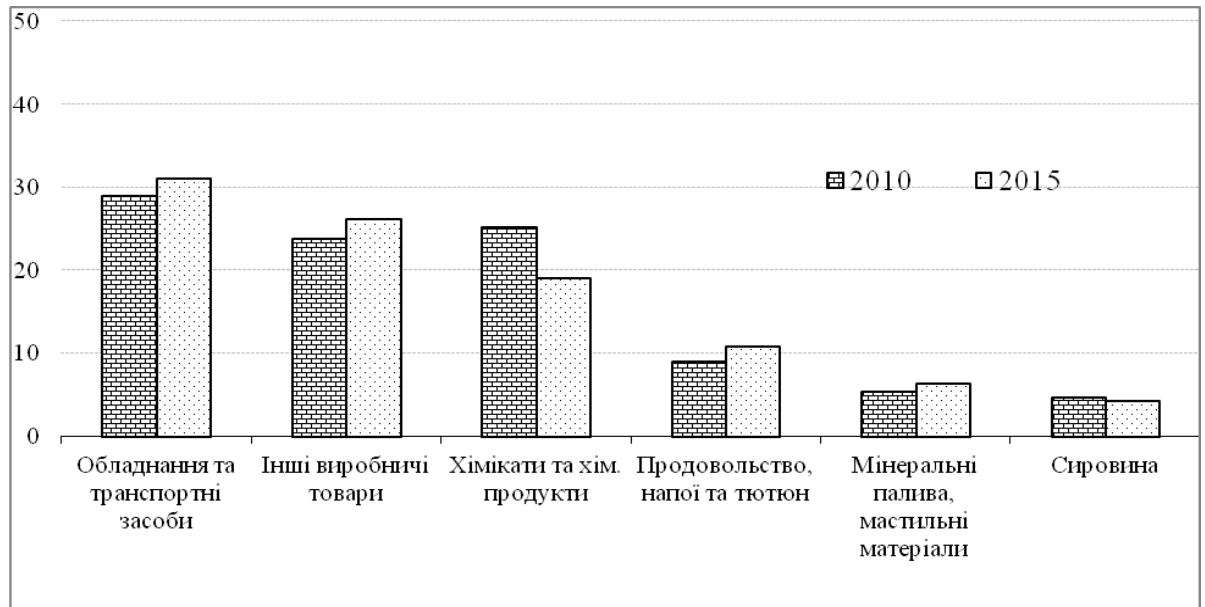

Рис. 3.8. Частка основних товарних груп в імпорті ЄС-28, 2010, 2015 рр., %

Джерело: [177]

Оскільки ЄС відомий сильною протекціоністською політикою саме відносно ринків продуктів харчування та сільськогосподарської сировини, частка продуктів харчування, напоїв та тютюну в сукупному зовнішньому імпорті ЄС-28 незначна, хоча і зросла протягом 2006–2015 рр. з 5 до 6,3% [177]. Слід звернути увагу, що за цей же період часу частка імпорту продуктів харчування та сировини для їх виробництва в загальному імпорті України зросла з 4 до 20,6% [27]. Як видно з даних Євростату вартість експорту та імпорту ЄС в абсолютних показниках зросла. Відмітимо стрімкий приріст вартості агропродовольчого експорту у 2014 та 2015 р. при стабільній величині експорту сировинних товарів. Зовнішно-

торговельне сальдо від негативного у 2010 р. набуло позитивного значення у 2014 та 2015 рр. При цьому величина позитивного сальдо зросла у 2015 р. порівняно з попереднім роком у шість разів (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Динаміка зовнішньої торгівлі ЄС за товарним групам [177]

Показники	2010 р.		2014 р.		2015 р.	
	(млрд євро)	(%)	(млрд євро)	(%)	(млрд євро)	(%)
Експорт						
Всього	1 353,2	100,0	1 703,0	100,0	1 790,7	100,0
Продовольство, напої та тютюн	75,8	5,6	107,6	6,3	113,3	6,3
Сировина	37,7	2,8	43,3	2,5	43,2	2,4
Мінеральні палива, мастильні матеріали	79,0	5,8	109,5	6,4	85,2	4,8
Хімікати та пов'язані продукти.	232,7	17,2	278,8	16,4	315,0	17,6
Інші виробничі товари	308,8	22,8	386,7	22,7	403,4	22,5
Обладнання та транспортні засоби.	570,5	42,2	709,5	41,7	752,6	42,0
Імпорт						
Всього	1529,4	100,0	1691,9	100,0	1726,5	100,0
Продовольство, напої та тютюн	80,8	5,3	98,4	5,8	108,1	6,3
Сировина	70,8	4,6	72,8	4,3	72,0	4,2
Мінеральні палива, мастильні матеріали	385,0	25,2	444,3	26,3	328,4	19,0
Хімікати та пов'язані продукти.	137,3	9,0	165,4	9,8	185,1	10,7
Інші виробничі товари	363,9	23,8	408,2	24,1	451,1	26,1
Обладнання та транспортні засоби.	442,2	28,9	459,4	27,2	534,6	31,0
Зовнішньоторгівельне сальдо						
Всього	-176,2		11,1		64,2	
Продовольство, напої та тютюн	-5,0		9,2		5,2	
Сировина	-33,1		-29,5		-28,8	
Мінеральні палива, мастильні матеріали	-306,0		-334,8		-243,2	
Хімікати та пов'язані продукти.	95,4		113,4		129,9	
Інші виробничі товари	-55,2		-21,6		-47,6	
Обладнання та транспортні засоби	128,3		250,0		218,0	

У Європейському Союзі для українських сільгоспвиробників діяли обмежувальні інструменти, такі як: квотування, високі тарифи, ускладнені дозвільні процедури тощо. Проблемою для вітчизняного агробізнесу було дотримання жорстко регламентованих високих стандартів якості та безпеки харчових продуктів.

У контексті проблематики нашого дослідження зазначимо, що з підписанням Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною, почали діяти автономні торговельні преференції, що сприяли активізації українського експорту сільськогосподарської продукції до Євросоюзу, а з 1 січня 2016 р. розпочалась імплементація ГВЗВТ. Хоча залишається дискусійним питання використання позитивного тренду зростання обсягів та вартості експорту сільськогосподарської продукції України до ЄС з метою його реструктуризації¹.

Угода про Асоціацію між ЄС та Україною створює нові можливості насамперед завдяки безмитним тарифним квотам на українську сільськогосподарську продукцію. При цьому, перевищення квоти не позбавляє можливості експорту до ЄС але зменшує його прибутковість внаслідок застосування відповідних митних тарифів. У якісному плані євроінтеграційний вектор реструктуризації українського експорту сільськогосподарської продукції диктує необхідність впровадження технічних регламентів, систем стандартизації, метрології, акредитації, маркування та етикетування товарів, захисту прав споживачів та інтелектуальної власності у відповідності та ринкового нагляду ЄС. На нашу думку, адаптація законодавства України у сфері санітарних та фітосанітарних правил та запровадження відповідної до вимог ЄС системи управління санітарними та фітосанітарними заходами не тільки

Примітка.

Термін реструктуризація походить в від англ. Restructuration, тобто зміна та відновлення. У нашому випадку реструктуризація експорту сільськогосподарської продукції передбачає товарну диференціацію, збільшення питомої ваги продукції з більшою доданою вартістю.

сприятиме підвищенню якості вітчизняної продукції, але й оптимальному використанню наявних ресурсів для реструктуризації експорту агропродовольчих товарів, напоїв та непродовольчої сільськогосподарської продукції.

В рамках автономних торговельних преференцій ЄС скасував мита на 83,4% сільгосптоварів та товарів харчової промисловості, а стосовно 15,9% було запроваджено тарифні квоти. З 1 січня 2016 р. набула чинності ГВЗВТ, яка передбачає поетапне взаємне відкриття своїх ринків товарів і послуг. Так, згідно ст. 25 Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною Сторони поступово створюють зону вільної торгівлі протягом перехідного періоду, що не перевищує 10 років починаючи з дати набрання чинності цієї Угоди, відповідно до Статті XXIV Генеральної угоди про тарифи та торгівлю 1994 р.) [132].

Загалом експорт продукції сільського господарства України до ЄС в умовах дії односторонніх торговельних преференцій з боку ЄС з травня 2014 р. та імплементації ГВЗВТ між ЄС та Україною суттєво зріс, хоча і не перевищує відмітки у 2,6% в імпорті цієї групи товарів ЄС-28 [177].

За даними Євростату [177] та Держстату України [27] розраховано складову сільськогосподарської продукції в індексі компліментарності торгівлі між Україною та ЄС в динаміці за період 2006–2015 рр. за формулою (1):

$$\frac{|m_{iEU} - x_{iU}|}{2} (1), \text{ де}$$

m_{iEU} – частка товару i в загальному імпорті ЄС.

x_{iU} – частка експорту i -го товару України.

Складова сільськогосподарської продукції в індексі компліментарності торгівлі між Україною та ЄС зросла у 2012–2013 рр. У 2014 р. цей показник становив 12,2, коли приріст порівняно з попереднім

2013 р. становив 1,9, а у 2015 р. – 17,3, приріст порівняно з попереднім 2014 р. був 5,1 (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

**Частка продуктів харчування, напоїв та тютюну взовнішній торгівлі
ЄС та України (2006-2015 рр.), %**

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Частка імпорту продуктів харчування та сировини для їх виробництва в загальному імпорті України	4,0	3,0	7,1	8,5	4,1	8,7	16,3	15,9	18,3	20,6
Частка України в імпорті продуктів харчування, напоїв та тютюну ЄС-28	0,6	0,5	1,3	0,9	0,6	1,4	2,6	2,4	2,6	2,4
Частка продуктів харчування, напоїв та тютюну в сукупному зовнішньому імпорті ЄС-28 (m_{iEU})	5,0	5,2	5,1	6,0	5,3	5,3	5,2	5,5	5,8	6,3
Частка експорту продуктів харчування та сировини для їх виробництва в загальному експорті України, % (x_{iU})	12,1	12,5	5,1	23,6	19	18,4	25,5	26,2	30,2	40,9
$\frac{ m_{iEU} - x_{iU} }{2}$	3,6	3,6	0,0	8,8	6,9	6,6	10,2	10,3	12,2	17,3

Джерело: складено та розраховано за даними Євростату [177] та Державної служби статистики України [27].

Зростання складової сільськогосподарської продукції в індексі компліментарності торгівлі між Україною та ЄС (рис. 3.9) свідчить про підвищення євроінтеграційного потенціалу експорту сільськогосподарської продукції. Однак потребує удосконалення структура експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції до ЄС, в

якій переважають сировинні товари. Так, у 2014 р. сировинні товари для виробництва харчових та нехарчових сільськогосподарських продуктів «склали 66,4%: 38,5% сільськогосподарського експорту склали зернові, 27,9% – насіння олійних» [102, 103].

У контексті подальшого поглиблення інтеграції України-ЄС, цікавими є результати досліджень В.І. Ткачука, який на основі компаративного аналізу відповідних показників ЄС та України з 2005 до 2015 р. виявив спільні тенденції, зокрема, це:

– зменшення частки посівних площ під зерновими та зернобобовими культурами у загальній структурі посівних площ, пов'язане із зростанням продуктивності у цій галузі і в ЄС, і в Україні;

– збільшення частки посівних площ під кормовими та технічними культурами та зменшення поголів'я тварин, обумовлене зростанням попиту на біопаливо, олії, ефірні олії, натуральні тканини тощо[131, с. 52].

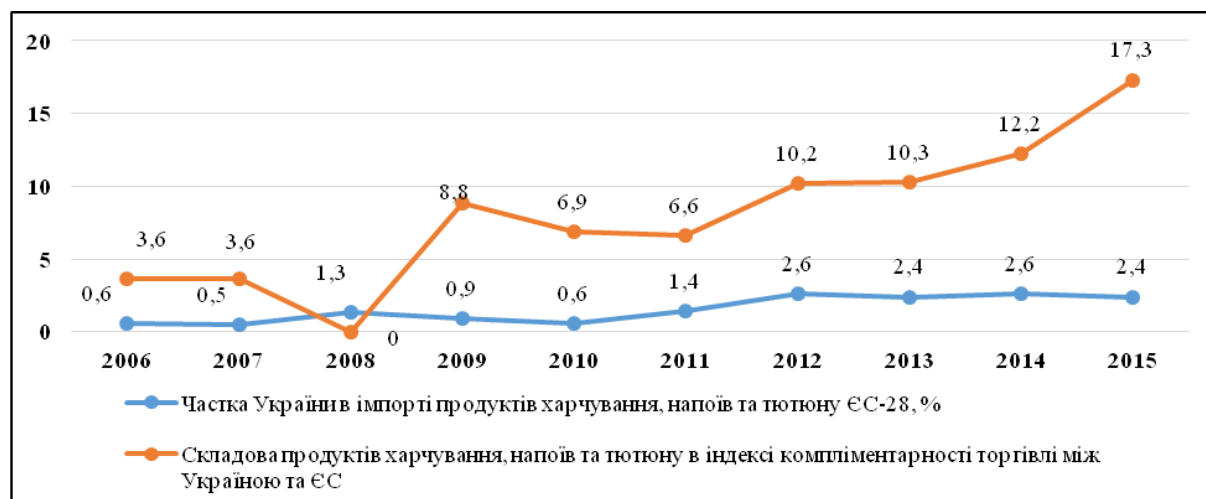
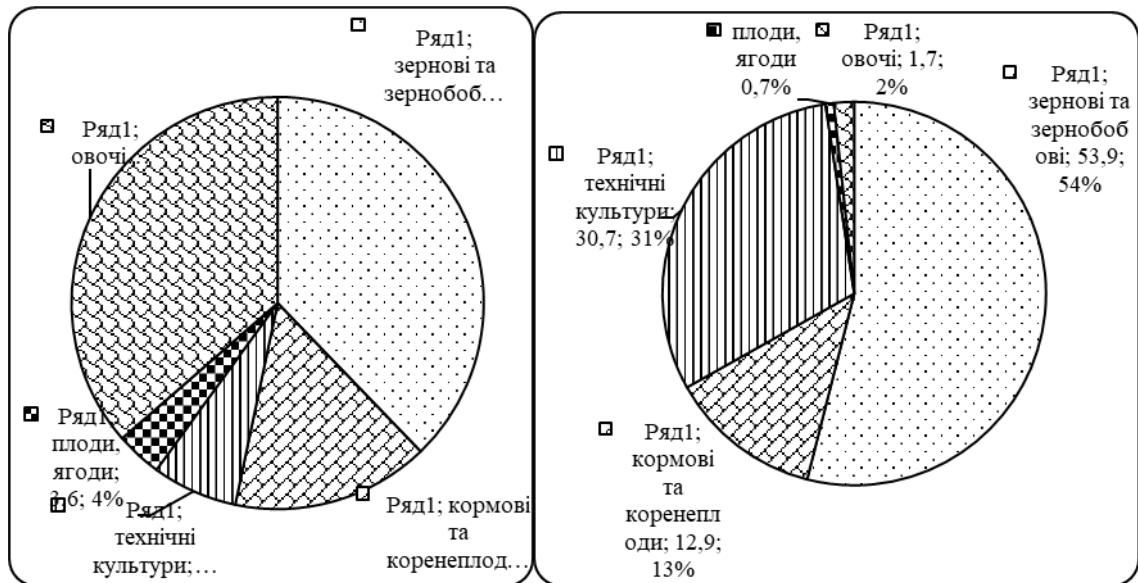

Рис. 3.9. Складові продуктів харчування, напоїв та тютюну в індексі компліментарності торгівлі між Україною та ЄС (2006-2015 рр.), %

Джерело: складено та розраховано за даними [11] та [13].

Зазначимо, що структура посівних площ сільськогосподарських підприємств ЄС та України у теперішній час суттєво відрізняється. Як видно з рис. 3.10 в структурі посівних площ сільськогосподарських підприємств ЄС переважають дві позиції – це зернові та овочі, які мають майже однакову питому вагу (38 та 36% відповідно).

а) Структура посівних площ сільськогосподарських підприємств ЄС

б) Структура посівних площ сільськогосподарських підприємств України

Рис. 3.10. Структура посівних площ сільськогосподарських підприємств у 2015 р.: а) ЄС; б) України

Джерело: складено та розраховано за даними [11, 12, 13, 14].

Тому попит на овочі у ЄС майже повністю забезпечений власним виробництвом. Більше як удвічі меншу питому вагу мають площі кормових та коренеплодів (15%). Технічні культури займають у сільськогосподарських підприємствах 7% площ. В той час як в Україні більше половини посівних площ сільськогосподарських підприємств займають зернові (54%), на другому місці – технічні культури (31%), на третьому – кормові та коренеплоди (13%). Питома вага овочів складає лише 2%, а плодів та ягід – менше 1%. Це пов'язано з низькою

рентабельністю виробництва у дрібногосподарських господарствах та відсутністю розвиненої інфраструктури зі зберігання цієї продукції. Тому залишається актуальним висновок щодо «пріоритетності сприяння дрібнотоварним виробникам овочів, фруктів і картоплі через оцінку ефективності кредитних умов, компенсацію витрат для створення умов зберігання тощо) [181, с. 2003].

Як зазначає Т. Осташко «на ринку ЄС перспективи для нарощування обсягів експорту мають соя, макуха (шроти), казеїн, мед, фруктові соки, горіхи, лоза, макаронні і кондитерські вироби» [103, с. 103]. Однак розширення експорту української сільськогосподарської продукції з більш високою доданою вартістю потребує вирішення низки техніко-організаційних питань – з одного боку, та цілеспрямованих зусиль України в особі всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності щодо формування попиту на вітчизняну сільськогосподарську продукцію в ЄС.

Однак процес адаптації вітчизняної нормативно-правової бази та регулювання потребує часу. Про складності процесу досягнення відповідності свідчать незначна кількість українських експортерів у 2016 р. Оскільки в ЄС встановлено жорсткі норми в тваринництві щодо використання гормонів росту, ветеренерних засобів та препаратів, заборони до використання м'яса механічної обробки, то ці норми поширюються і на імпортовану продукцію, тоді як в Україні таких заборон нема. Тому експортувати продукцію тваринництва до ЄС можуть лише ті підприємства, які відповідають всім нормам і вимогам, що підтверджується відповідними органами контролю, і перелік яких затверджується органами державної влади країни-експортера.

Наприклад, експортерами харчових продуктів тваринного походження до країн ЄС із затвердженими експортними потужностями є 72 підприємства. При цьому, лише 13 вітчизняних експортерів до ЄС в категорії «Молоко та молочні продукти» з 172 підприємств,

zareєстрованих у Реєстрі затверджених експортних потужностей (наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10.02.2016 № 38, zareєстрований в Міністерстві юстиції України від 12.03.2016 № 381/28511) [113]. Такі низькі показники є сигналом для активізації урядових зусиль щодо сприяння вітчизняному агропромислому бізнесу у виході на ринки країн ЄС.

Серед вітчизняних науковців напередодні укладення Угоди про Асоціацію з ЄС лунала думка, що диспропорції в рівні підтримки та захисту сільського господарства загалом та підтримки експортної діяльності аграрних компаній зокрема, призведе до зниження міжнародної конкурентоспроможності українського сільського господарства [101]. Таке твердження обумовлювалось більш високим рівнем тарифного захисту в ЄС порівняно з Україною, однак такі прогнози за період з часу підписання Угоди про Асоціацію не підсправдилися. Створення ГВЗВТ між Україною та ЄС сприяло активізації українського експорту сільськогосподарської продукції до ЄС. Спостерігається позитивні тенденція зростання вартісних та відносних показників, а складова сільськогосподарської продукції в індексі компліментарності торгівлі між Україною та ЄС зросла. Разом з тим потребує удосконалення структура експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції до ЄС, в якій переважають сировинні товари.

Таким чином, Угода про Асоціацію між Україною та ЄС [132], з одного боку, сприяла активізації українського експорту сільськогосподарської продукції до ЄС, а з іншого, виявила вади у системі підтримки експортної діяльності сільськогосподарських виробників. Зокрема, суттєво впливає на потенціал експорту вітчизняної сільськогосподарської продукції до ЄС впровадження технічних регламентів, систем стандартизації, метрології, акредитації, маркування та етикетування товарів, захисту прав споживачів та інтелектуальної

власності робіт з оцінки відповідності та ринкового нагляду ЄС [108, с. 89]. Одним з кроків виправлення ситуації було прийняття Закону України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» [33] у 2015 р. Однак процес адаптації вітчизняної нормативно-правової бази та регулювання потребує часу і скоординованих зусиль уряду, асоціацій сільськогосподарських виробників, асоціацій експортерів сільськогосподарської продукції.

Ще раз акцентуємо увагу на надзвичайно важливу роль сільського господарства в економіці України з огляду, як на виробничий так і на взаємозв'язки з іншими секторами економіки та соціальні наслідки розвитку сільських територій. У цьому контексті, перспективи реструктуризації експорту сільськогосподарської продукції України на ринок ЄС пов'язані з пріоритетами Спільної аграрної політики ЄС. Напрямки її удосконалення у 2014–2020 рр. полягають в переорієнтації з заходів щодо підтримки ринку на заходи щодо сільського розвитку, побудову екологічної, ефективної та дієвої спільної політики [108, с. 90]. Як зазначає В.І. Ткачук стосовно концепції ведення сільськогосподарської діяльності в ЄС, «основним пріоритетом стає знаходження балансу між якісною екологічною політикою та забезпеченням продовольчої безпеки» [131, с. 47], що має наслідки для експорту української сільськогосподарської продукції.

В першу чергу, перспективним може стати експорту до ЄС непродовольчої сільськогосподарської продукції, зокрема, рідкого, твердого та газового біопалива та кормових агропелет. Україна має значний потенціал експорту не продовольчої сільськогосподарської продукції, наприклад, агропелет з сировини, що є відходами для сільськогосподарського виробництва (лушпиння соняшника, солома зернових) та агропелети з енергетичних рослин. Агропелети можуть використовуватись як паливо, в якості корму тварин та підстилки для

догляду за великою рогатою худобою. При цьому стимулом експортної діяльності для вітчизняних виробників є трикратна девальвація національної валюти у період з 2013 по 2016 рр., та зниження попиту на внутрішньому ринку, внаслідок зниження купівельної спроможності населення та бізнесу (це стосується і пелет, і твердопаливних котлів). Тому ми погоджуємось з висновком, що «потенціал експортного ринку залишається високим, але є тенденція до його скорочення, внаслідок розвитку виробництва біопаливних пелет в основних країнах-споживачах українського експорту Німеччини, Швеції, Великої Британії та країн Бенілюксу» [17].

З огляду на перспективи експорту до ЄС непродовольчої сільськогосподарської продукції, варто відповідним чином переорієнтувати систему стимулюючих заходів із адаптацією законодавства України у сфері екологічних, санітарних та фітосанітарних правил [108, с. 89].

Недостатньо дослідженою залишається практика застосування у країнах ЄС страхування політичних (некомерційних) ризиків експортної діяльності, хоча вона природно є функцією уряду, оскільки тільки він має комплекс можливостей для вирішення проблем компенсації збитків з боку урядів інших країн через міжнародні організації, міжнародні арбітражні інстанції, міжнародні клуби кредиторів тощо [41].

Принципово важливим для розвитку аграрного експорту України в сучасних умовах є запровадження апробованих європейською практикою механізмів державно-приватного партнерства, що має суттєво доповнити багаторівневу систему розвитку експорту. Як зазначають вітчизняні автори [109] це є одним з новітніх напрямів фінансування аграрного експорту. Зазначимо, що механізм державно-приватного партнерства був запроваджений в Україні Законом «Про державно-приватне партнерство» від 1.07.2010 №2404-VI, де воно визначається як співробітництво між державою, територіальними громадами в особі відповідних державних

органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами (крім державних і комунальних підприємств) або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договорів [36]. Це відповідає світовій, у тому числі європейській законодавчо врегульованій практиці, коли державно-приватне партнерство враховує інтереси національних експортерів та публічні інтереси, які держава уособлює на загально-національному, регіональному та локальному рівнях.

Зумовлений динамічними процесами діджиталізації, перехід аграрного ринку в систему електронної комерції дозволить значно підвищити технологічність, стійкість і результативність діяльності підприємств АПК України, яким сьогодні доводиться функціонувати в умовах нестабільності політичного та економічного середовища [53], турбулентного стану глобальних ринків. Вочевидь, Україна має реалізувати Європейську модель «цифрової економіки», для чого необхідно в найкоротший термін розробити науково обґрунтовану концепцію, використавши досвід країн-інноваційних лідерів.

У більш вузькому регулятивному контексті узагальнено, що умови виходу українських виробників сільськогосподарської продукції на ринок ЄС визначаються правилами СОТ, пріоритетами Спільної аграрної політики ЄС, Угодою про асоціацію та ГВЗВТ.

Окреслена тематика потребує подальших досліджень насамперед з огляду на процес імплементації ГВЗВТ та взаємопов'язані з ними соціально-економічні реформи в Україні, які у сукупності впливають на розвиток експортного потенціалу української сільськогосподарської продукції до ЄС. Цілеспрямовані зусилля уряду щодо пом'якшення обмежувальних інструментів з боку ЄС відносно українських сільгоспвиробників (збільшення квот, зниження тарифів тощо), з одного боку, та сприяння підвищенню якості продукції, підвищення доступності

процедури сертифікації, з іншого боку, стимулюватимуть зростання експортного потенціалу сільськогосподарської продукції України до ЄС. В свою чергу, стимулювання реструктуризації експорту сільськогосподарської продукції України до ЄС сприятиме структурним змінам в економіці, модернізації вітчизняного сільськогосподарського виробництва, підвищенню продуктивності праці, безпеки виробництва та якості продукції у агропромисловому комплексі, зростанню доходів сільськогосподарських виробників різних організаційно-правових форм, вирішенню гострих соціальних та екологічних проблем.

Висновки до розділу 3

1. Україна є одним зі світових лідерів світового експорту аграрної продукції, сумарна вартість якого, за підсумками 2017 р., перевищила 17,7 млрд дол. США, що становить 41% усього товарного експорту. Разом з тим спостерігається його значна диспропорція – географічна, галузевосекторальна і за рівнем обробки. Переважає продукція рослинництва (21,3% усього товарного експорту) за значної частки зернових (15%), насіння і плодів олійних рослин (4,8%), тоді як на інші види рослинництва припадає менше як 1%. Найбільшу експортну виручку формує експорт жирів та олій тваринного або рослинного походження, пшениці, кукурудзи, сої, ячменю, макухи.

2. Відбулись суттєві зміни географічної структури українського експорту за останні роки, зі збільшенням питомої ваги ринків країн Азії до 46%, ЄС до 28%, Африки до 15% (сумарно близько 90%), у той час як на ринок країн СНД припадає 8%. Попри лібералізацію умов торгівлі

аграрною продукцією з США та Канадою, ринки цих країн суттєво не впливають на експорт вітчизняної аграрної продукції за обсягами, вартістю та рівнем обробки продукції, коли, зокрема, на ринки країн Америки припадає лише 2% готових харчових продуктів з України. Загалом основною проблемою українського експорту є переважання продукції з низькою доданою вартістю, а саме – у структурі експорту готові харчові продукти становлять 6,5%.

3. Ключовими пріоритетами розвитку аграрного експорту є: поетапна зміна його галузево-секторальної та географічної структури на користь продукції з високою доданою вартістю; розширення експортних ринків для української аграрної продукції за рахунок нових країн (перспективні ринки країн Магрибу, Перської затоки та Південно-Східної Азії); диверсифікація номенклатури продукції (за рахунок готових продуктів харчування, традиційної, органічної та нішевої аграрної продукції); підвищення міжнародної конкурентоспроможності аграрних компаній різних організаційно-правових форм.

4. Основними експортерами аграрної продукції в Україні є великі агрохолдинги та середні агровиробники та агротрейдери, на які сумарно припадає 80% аграрного експорту. Існує відмінність не тільки інтересів малого, середнього і великого бізнесу, експортерів низько-, середньо- і високотехнологічної продукції, але й їхніх стратегії на міжнародному ринку – консервативна, агресивна, конкурентна та захисна. Українські агрохолдинги входять до переліку 15 найбільших компаній із земельним банком 0,6 і 0,7 млн га відповідно, найбільшими у 2017 р. залишаються австралійські агрохолдинги, які посідають перші позиції у рейтингу за цим показником (S. Kidman & Co – 10,7 млн га, AACo (Agricultural Company) – 7 млн га, NAPCO (The North Australian Pastoral) – 5,8 млн га).

5. Експорт продукції сільського господарства України до ЄС суттєво зріс, хоча й не перевищує відмітки у 2,6% в імпорті цієї групи

товарів ЄС-28. Складова продуктів харчування, напоїв та тютюну в індексі компліментарності торгівлі між Україною та ЄС постійно підвищується, однак у структурі експорту переважають сировинні товари. При цьому є значні перспективи експорту до ЄС непродовольчої сільськогосподарської продукції, зокрема, біоетанолу та біодизелю, паливних та кормових агропелет, що обумовлює потребу в створенні системи відповідних стимулюючих заходів.

6. За результатами кореляційного аналізу між основними чинниками, які впливають на експорт аграрних компаній України (190 показників за 2001-2015 рр. в межах групи методів непрямой підтримки експорту) виявлено стимулятори/дестимулятори розвитку експорту продуктів харчування між часткою експорту продуктів харчування. Найбільш високі позитивні значення щільності: з врожайністю зернових, а негативні з такими: загальною ставкою податку (% від комерційного доходу); часом, витраченим на вирішення вимог державного регулювання (% часу вищого менеджменту); часом, необхідним для реєстрації майна та початку бізнесу; загальною кількістю податкових платежів. Зв'язок з індексами логістики середній. Аналіз впливу регіональної структури свідчить, що найбільший вплив на вітчизняний експорт продуктів харчування має експорт до країн з низьким і середнім рівнем доходів поза межами регіону (% від загального обсягу експорту товарів) у тому числі до країн Південної Азії (% від загального обсягу експорту товарів), Близького Сходу та в Північній Африки (% від загального обсягу експорту товарів), а також арабського світу. У той час як негативне значення має експорт до країн з низьким та середнім доходом Латинської Америки та ближнього зарубіжжя.

7. Пріоритетними напрямками модернізації системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній України в євроінтеграційному контексті є формування відповідного інституційно-регулятивного механізму, що передбачає імплементацію норм Угоди про асоціацію

завдяки впровадженню європейських директив та регламентів у сферах вантажних перевезень, інформатизації транспорту, безпеності харчових продуктів та інформування споживачів про харчові продукти, безпеку і гігієну кормів, комплексної підтримки захисту довкілля, спрощення та автоматизації митного оформлення, прозорості діяльності митниці тощо. При цьому важливо враховувати не тільки особливості формування попиту європейських країн і відповідність української сільськогосподарської продукції санітарним і фітосанітарним вимогам ЄС, але й практику квотування в ньому аграрного імпорту.

8. Модернізація системи підтримки експортної діяльності сільськогосподарських компаній може стати одним із ефективних шляхів виходу з кризового стану економіки України, за рахунок стимулювання підвищення продуктивності праці та зростання доходів сільськогосподарських компаній різних організаційно-правових форм, позитивних структурних змін у вітчизняному аграрному та загальному секторі, вирішення проблеми якості продукції та продовольчої безпеки, покращення платіжного балансу та підвищення національної конкурентоспроможності.

Основні результати розділу опубліковано в наукових працях автора [70; 74; 75; 78].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо узагальнення теоретико-методологічних засад розвитку системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній в глобальній економіці та обґрунтування на основі узагальнення, селекції та використання зарубіжного досвіду пріоритетних напрямів розвитку та підтримки аграрного експорту України, що дало підстави сформулювати такі висновки.

1. Сучасні глобальні економічні процеси характеризуються зростанням питомої ваги світового аграрного ринку, подвоєнням його масштабів, динамічною галузево-секторальною та географічною диверсифікацією з активізацією країн з ринками, що формуються. Сучасними тенденціями розвитку аграрного експорту є флуктуації кон'юнктурних параметрів, спричинених глобальними змінами клімату та міжнародними політичними конфліктами, глобальна регулятивна уніфікація торговельних потоків, посилення мегарегіонального протекціонізму, широке застосування інноваційних технологій виробництва, торгівлі, зберігання та транспортування сільськогосподарської продукції.

2. В глобальній торгівлі багаторівнева система підтримки експортної діяльності аграрних компаній містить принципи (ефективності, емерджентності, конкурентності, недискримінаційності, інтегрованості, збалансованості та диференціації залежно від рівня розвитку економіки), суб'єкти, об'єкти та інституційно-регулятивні, економічні, соціальні, інформаційні інструменти. Все зростаючу роль відіграють професійні союзи та асоціації виробників-експортерів аграрної продукції, агротрейдерів-експортерів, фахівців у сферах міжнародної логістики та інших інституцій громадянського суспільства. Функціонуючи переважно на мережевих

засадах, вони підвищують ефективність взаємозв'язків між стейкхолдерами та сприяють суспільному діалогу у найбільш чутливих соціально значимих сферах.

3. Синергетичний ефект підтримки експортної діяльності досягається завдяки інституційно-регулятивній узгодженості державних політик: митної (спрощення митних процедур, впровадження інформаційних технологій, удосконалення роботи служб ветеринарного, фітосанітарного, екологічного контролю); валютної (стабільність та лібералізація валютного законодавства), імпортової (географічна диверсифікація імпорту, баланс між конкуренцією та протекціонізмом), секторальної (підтримка продуктової диверсифікації та інноваційних видів агровиробництва); облікової (впровадження міжнародних стандартів обліку та фінансової звітності); податкової (стимулювання експортної діяльності, удосконалення податкового адміністрування); інвестиційної (інвестування в пріоритетні напрями експортно-орієнтованого агровиробництва, створення сприятливого інвестиційного клімату); фінансово-кредитної (розвиненість фінансової інфраструктури, доступність кредитів для аграрних компаній, державне страхування агрокредитів, страхування аграрної діяльності); регіональної (створення точок експортної активності, удосконалення регіональних механізмів стимулювання агроекспорту); конкурентної (забезпечення внутрішньої конкуренції, підвищення конкурентних позицій національних аграрних компаній на зовнішніх ринках); безпекової (забезпечення продовольчої безпеки, захист національних агроекспортерів на зовнішніх ринках); геоекономічної (просування геополітичних та геоекономічних національних інтересів на регіональних та світовому аграрному ринку).

4. В умовах економічної глобалізації ключовим регулятивним трендом є лібералізація умов торгівлі на світовому аграрному ринку у рамках Світової організації торгівлі через заборони та обмеження

тарифних і нетарифних інструментів, що дискредитують справедливу міжнародну конкуренцію. Конференції міністрів в Досі 2001 р., на Балі 2013 р., в Найробі 2015 р., ініціювали найбільш важливі реформи правил міжнародної торгівлі сільськогосподарською продукцією після створення СОТ. У той же час, постійно зростає кількість регіональних торговельних угод, змінюються принципи, пріоритети та інструменти мегарегіонального протекціонізму внаслідок поглиблення інтеграційної взаємодії країн світу (ЄС, НАФТА, регіональні та субрегіональні об'єднання Африки, Латинської Америки та Азії).

5. Залежно від особливостей національних експортних стратегій (наступальні, експансіоністські, захисні; локальні, регіональні, глобальні) моделі підтримки аграрного експорту для країн з різним рівнем розвитку суттєво розрізняються, що зумовлено рівнем залежності їх економік від сільського господарства, роллю аграрного експорту як стимулу економічного зростання та джерела доходів населення, вразливістю аграрного експорту до кон'юнктури на зовнішніх аграрних ринках, станом виробничої, транспортної та торговельної інфраструктури, ймовірністю настання комерційних та політичних ризиків, виникнення торговельних та військових конфліктів. Загрози активної участі в світовій аграрній торгівлі для країн, що розвиваються, в основному спричинені недосконалістю ринкових інститутів та національних систем регулювання. Негативно впливає зменшення пропозиції продовольчих товарів на внутрішньому ринку в умовах середнього чи низького рівнів виробництва агропродовольчої продукції, порушення ринкової рівноваги на національному агропродовольчому ринку, що призводить до загострення проблем продовольчої безпеки та голоду, виникнення незворотних деструктивних процесів у навколишньому природному середовищі, появи структурних дисбалансів в усій економічній системі.

6. Економетричне моделювання дає змогу провести поглиблений кількісний аналіз взаємозв'язку ключових чинників розвитку аграрного експорту та результативності інструментів непрямой підтримки експорту аграрних компаній у країнах з різним рівнем розвитку. Важливу роль відіграють не тільки показники продуктивності сільського господарства, удосконалення логістики, соціального стану сільського населення та рівня розвитку сільських територій, а й стану фінансової сфери та цільових бюджетних витрат. Для країн з високим доходом найбільший вплив чинять інструменти підтримки, які сприяють продуктивності тваринництва, для країн з низьким та середнім доходом – інструменти, які підвищують питому вагу аграрного сектору у ВВП, а для найменш розвинених країн характерна дуже низька кореляція з досліджуваними показниками.

7. Пріоритетні напрями модернізації системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній України формуються відповідно до інституційно-регулятивного механізму євроінтеграції з використанням сприятливих для умов експорту шляхом імплементації норм Угоди про асоціацію завдяки впровадженню європейських директив та регламентів у сфері вантажних перевезень, інформатизації транспорту, безпеки харчових продуктів та інформування споживачів про харчові продукти, безпеку і гігієну кормів; впровадженню комплексної підтримки захисту довкілля, удосконаленню митного регулювання. Важливу роль відіграє розвиток взаємовигідного державно-приватного партнерства, створення платформи для взаємного діалогу між експортерами та іншими стейкхолдерами, а також безпосередня участь у глобальних конвенціях сприяння розвитку експорту.

8. Ефективна система підтримки українського сільськогосподарського експорту сприятиме виходу з кризи економіки України, забезпечуючи підвищення продуктивності праці аграрних компаній та зростання їхніх доходів, вирішення проблем продовольчої

безпеки, стимулювання структурних змін у вітчизняному сільськогосподарському виробництві, покращення платіжного балансу та підвищення національної конкурентоспроможності загалом. Важливо реалізувати інноваційний потенціал українського агробізнесу для нарощування експорту в ЄС непродовольчої сільськогосподарської продукції, зокрема, біоетанолу та біодизелю, паливних та кормових агропелет, що зумовлює потребу в системі відповідних стимулюючих заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖРЕЛ

1. Аджемоглу Д. Чому нації занепадають походження влади, багатства та бідності. 2-ге вид., випр / Д. Аджемоглу, Д. Робінсон. Пер. з англ. і наук. ред. О. Дем'янчук. – К.: Наш формат, 2017. – 440 с.
2. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива : монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук [та ін.] ; за заг. ред. Д. Г. Лук'яненка, А. М. Поручника. – К. : КНЕУ, 2010. – 334 с.
3. Артеменко І. С. Аналіз процесу концентрації виробництва в аграрних підприємствах України та оцінювання її результатів / І. С. Артеменко // Економіка АПК. – 2014. – №. 9. – С. 69-75.
4. Бабан Т. О. Світовий досвід державного регулювання ринку зерна: уроки для України / Т. О. Бабан // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2015. – №161. – С. 89-95.
5. Березін О. В. економічний потенціал аграрних підприємств: механізми формування та розвитку / О. В. Березін, О. Д. Плотник. – Полтава: Інтер Графіка, 2012. – 221 с.
6. Белошапка В. А. Резервы роста результативности бизнеса в условиях экономического спада / В. А. Белошапка // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 77–85.
7. Биба В. В. Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств України на міжнародних ринках/ В. В. Биба // Економіка і регіон. ПолтНТУ. – 2017. – №1 (62). – С. 95–100.
8. Бистров І. В. Напрями вдосконалення інституційної інфраструктури зовнішньоекономічної діяльності підприємств АПК в умовах поглиблення євроінтеграції / І. В. Бистров // Науковий вісник херсонського державного університету. – 2016. – С. 57.

9. Бойко Я. Б. Експортний потенціал: сутність поняття та зв'язок з економічним потенціалом країни / Я. Б. Бойко // Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. – 2016. – №. 1. – С. 160-164.

10. Бойко О. В. Інвестиційне забезпечення розвитку експортоорієнтованих галузей України: тенденції та перспективи / О. В. Бойко, І. М. Манаєнко // Актуальні проблеми економіки та управління. – 2016. – №. 10.

11. Борейко В. Функціонування аграрного комплексу України після її вступу до Світової організації торгівлі / В. Борейко // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2015. – №. 2. – С. 10-14.

12. Бородіна О. М. Науково-прикладні засади реконструктивного розвитку сільського господарства та села в Україні / О. М. Бородіна // Економіка і прогнозування. – 2016. – №. 4. – С. 70-80.

13. Бритвенко А. С. Чинники формування конкурентоспроможності аграрного виробництва на корпоративних засадах / А. С. Бритвенко, Н. В. Рунчева // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2016. – №. 3. – С. 17-21.

14. Величко А. П. Развитие транспортной экспортно-ориентированной агрологистики в Украине / А. П. Величко // Проблемы современной экономики. – 2014. – №. 1 (49).

15. Власенко Ю. Г. Роль зернотрейдерів в експорті вітчизняної пшениці / Ю. Г. Власенко, Ю. О. Нам'ясенко // Агросвіт. – 2015. – №. 5. – С. 41-45.

16. Власюк Т. О. Системні проблеми забезпечення конкурентоспроможності експортерів на зовнішніх ринках / Т. О. Власюк // Problems of Economy. – 2016. – №. 1.

17. Гальперіна Л.П. Структура експорту біопаливних пелет українськими виробниками [Електронне видання] / Л.П. Гальперіна, Л.І. Лук'яненко // Міжнародні відносини Серія «Економічні науки». – № 5

(2015). – Режим доступу до журналу:
http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/2639.

18. Гальцова О.Л. Сучасний стан експортного потенціалу АПК України / О.Л. Гальцова // Економіка та держава. – 2014. – №3 – С. 12–17.

19. Глобальна економіка: навч. посібник / за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка [Кузьмінов М. В. Глобалізація ринків товарів і послуг/ М. В. Кузьмінов]. – К.: КНЕУ, 2017. – 164 с. (особисто автору належить 0,3 д.а.– С. 57–59).

20. Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрии, регулирование: [монографія] / Д. Лукьяненко, В. Колесов, А. Колот, Я. Столярчук и др.; под науч. ред. проф. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова. – К.: КНЭУ, 2013. – 466 с.

21. Голомша Н. Є. Напрями підвищення конкурентоспроможності України при експорті зернових / Н. Є. Голомша, О. Я. Дзядикевич //modern foundation for human development. – 2016. – С. 50.

22. Горбатюк О. В. Особливості організаційної інфраструктури впровадження інновацій у сільському господарстві [Електронний ресурс] / О. В. Горбатюк // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 3. – С. 31–41. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2016_3_5.

23. Гриценко С. І. и др. Агрологістика в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку / С. І. Гриценко // Вісник донецького національного університету. – Сер. В: Економіка і право. – Вип.1. – 2015. – С.87-89.

24. Давиденко В. М. Особливості сільськогосподарського землекористування у країнах Європейського Союзу / В. М. Давиденко // Економіка АПК. – 2016. – № 4. – С. 99–105. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_4_17.

25. Данкевич Є. М. Асоціація з ЄС: перспективи і ризики для товаровиробників та експортерів сільськогосподарської продукції /

Є. М. Данкевич, В. Є. Данкевич // Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – №7. – С. 29-33.

26. Данкевич Є. М. Розвиток міжгалузевої інтеграції в аграрному секторі: переваги та ризики / Є. М. Данкевич // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки). – 2015. – №. 4 (28).

27. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

28. Дудар О. Т. Екологічне сільське господарство Польщі: тенденції розвитку, система контролю та сертифікації / О. Т. Дудар // Економіка АПК. – 2013. – № 9. – С. 105–112. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2013_9_19.

29. Духневич А. Зобов'язання України щодо продовольчої безпеки відповідно до Угоди СОТ «Про сільське господарство» / А. Духневич // Історико-правовий часопис. – 2015. – № 2. – С. 92–97. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2015_2_19.

30. Домаскіна М.А. Формування та управління потоками зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств / М.А. Домаскіна, Д.В. Кузьміна // Інвестиції: практика та досвід № 18. – 2015. – С. 69-72.

31. Загурський О. М. Інституціоналізація корпоративних процесів в аграрній сфері / О. М. Загурський // Економіка АПК. – 2014. – №. 1. – С. 79-84.

32. Закон України «Про державне регулювання імпорту сільськогосподарської продукції» від 17.07.1997 № 468/97-ВР // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1997. – № 44. – ст.281. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/468/97-%D0%B2%D1%80>

33. Закон України «Про технічні регламенти та оцінку відповідності» Верховна Рада України; від 15.01.2015 № 124-VIII.

[Електронний ресурс] – Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.

34. Закон України «Про безпечність та гігієну кормів» Верховна Рада України; Закон від 21.12.2017 № 2264-VIII
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2264-19>.

35. Закон України «Про забезпечення масштабної експансії експорту товарів (робіт, послуг) українського походження шляхом страхування, гарантування та здешевлення кредитування експорту» 20.12.2016 № 1792-VIII. [Електронний ресурс]. - Режим доступу:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1792-19>

36. Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 1.07.2010 №2404-VI [Електронний ресурс]. — Режим доступу :
<http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.

37. Зайцев Ю. О. Імплементация принципів маркетингової орієнтації збутової діяльності аграрних підприємств / Ю. О. Зайцев // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2017. – №. 4. – С. 134-143.

38. Зеліско І. М. Євроінтеграційні детермінанти діяльності аграрних холдингів / І. М. Зеліско // Young Scientist. – 2016. – Т. 39. – №. 12. – С. 747-751.

39. Зінчук Т. О. Устойчивое развитие сельского хозяйства Украины в условиях евроинтеграционной адаптации / Т. О. Зінчук // International Journal of Sustainable Development. – 2014. – №. 15. – С. 40-45.

40. Зленко В. А. Аналіз динаміки виробництва та експорту зернових культур і картоплі в Україні / В. А. Зленко // Історія науки і біографістика. – 2014. – №. 4.

41. Іванова І. М. Державна підтримка експорту як інструмент захисту національних інтересів: досвід ЄС, СОТ та уроки для України / І. М. Іванова // Стратегічні пріоритети. – 2015. – №1. – С.51–55.

42. Іванченко А. С. Стан та тенденції українського експорту аграрного сектору на європейському ринку / А. С. Іванченко, Ю. Г. Левченко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – № 5. – С. 15-18.
43. Іжевський П. Г. Міжфірмова інтеграція підприємств АПК України – відповідь на виклики глобальних трендів / П. Г. Іжевський – 2017.
44. Кальченко Т. В. Глобальна економіка: навч. посіб. / Т. В. Кальченко. – К. : КНЕУ 2009. – 364 с.
45. Карасьова Н. А. Бізнес-середовище експортоорієнтованих товаровиробників аграрного сектора / Н. А. Карасьова // Агросвіт. – 2016. – №. 23. – С. 15-23.
46. Карасьова Н. А. Державна політика стимулювання експорту аграрного сектора / Н. А. Карасьова // Економіка та держава. – 2016. – №. 9. – С. 41-44.
47. Карасьова Н. А. Експортна перспектива нішевої продукції для малих та середніх підприємств аграрного сектора / Н. А. Карасьова // Агросвіт. – 2017. – №. 1-2. – С. 14-18.
48. Карпенко Г. В. Проблеми та перспективи залучення інвестиційного капіталу українськими підприємствами на світових фондових ринках шляхом IPO / Г. В. Карпенко // Фінанси України. – № 12. – 2008.
49. Кваша С. М. Методологічний базис прийняття суспільних рішень в аграрній політиці/ С. М. Кваша // Економіка АПК. – 2013. – №. 8. – С. 12-21.
50. Кібік О. М. Стратегічні інструменти державної підтримки розвитку експортного потенціалу України / О. М. Кібік, В. О. Котлубай, Ю. В. Хаймінова // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2017. – №. 58. – С. 31–45.
51. Кібік О. М. Організаційно-правові передумови інтенсифікації

експортної діяльності в Україні / О. М. Кібік та ін. // Збірник наукових праць Національного університету «Одеська юридична академія». – 2015. – С. 70–105.

52. Кіпіоро І. М. Удосконалення державної підтримки розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності у сільському господарстві / І. М. Кіпіоро // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. – 2014. – №. 7 (3). – С. 44-47.

53. Кислюк Л. В. Аналіз стану електронної агроторгівлі в Україні / Л. В. Кислюк // Young. – 2016. – Т. 38. – №. 11. – С.606-610.

54. Ключник А. В. Стратегічні напрями виходу аграрних підприємств на ринок Європейського Союзу // А. В. Ключник, Л. С. Баришник // Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2016. – №. 6 (1). – С. 23-26.

55. Ключник А. В. Мотиви і способи виходу аграрних підприємств на зовнішній ринок / А. В. Ключник, М. Ю. Терешкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер.: Економічні науки. – 2014. – №. 8 (7). – С. 94-97.

56. Коваленко В. В. Методологічні основи фінансування публічно-приватного партнерства / В. В. Коваленко // Фінансове забезпечення інноваційних проектів малого та середнього бізнесу: глобальні виклики та українські реалії : матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції, 7 грудня 2016 року. – Київ : КНЕУ, 2016. – С. 67-70.

57. Ковінько О. М. Міжнародні ринки аграрної продукції / О. М. Ковінько // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2016. – №. 2. – С. 65–76-65–76.

58. Ковшун Н. Е. Управління інтерактивними маркетинговими комунікаціями агрохолдингів України / Н. Е.Ковшун, А. О. Радько // Вісник Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету. – 2015. – №. 1. – С. 144-149.

59. Комар Н. Особливості формування зони вільної торгівлі в Північній Америці / Н. Комар // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2016. – №. 1. – С. 110-117.

60. Комар Н. Ефективність функціонування північноамериканської зони вільної торгівлі / Н. Комар, А. Уніят, Р. Луців // Журнал європейської економіки. – 2017. – Т. 15. – №. 3. – С. 284-300.

61. Корнилюк А. В. Боргове фінансування публічних агрохолдингів у посткризовому періоді. – 2017.

62. Котлубай В. О. Розвиток стратегічних напрямів зовнішньоторговельної політики України / В. О. Котлубай // Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України: зб. матер. II всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих учених, присвяченої 50-річчю створення факультету управління та бізнесу ХНАДУ (26 жовтня 2016 року). – Харків, ХНАДУ, 2016. – С. 549–551.

63. Комарова І. В. Оцінка ефективності бюджетної підтримки сільського господарства України / І. В. Комарова // Світ фінансів. – 2017. – №. 3 (16). – С. 145-153.

64. Красноручський О. О. Державне регулювання аграрної сфери та динаміка конкурентоспроможності її суб'єктів / О. О. Красноручський // Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства імені Петра Василенка. – 2014. – №. 150. – С. 9-18.

65. Красноручський О. О. Сільськогосподарська обслуговуюча та фінансово-кредитна кооперація: механізми та інструментарій розвитку [Текст] : [монографія] / О. О. Красноручський, М. А. Крутько ; Харків. нац. техн. ун-т сіл. госп-ва ім. Петра Василенка. – Харків : Смугаста типографія, 2014. – 260 с.

66. Крисанов Д. Ф. Оптимізація інтеграційних зв'язків між підприємствами сільського господарства і переробно-харчових галузей в умовах посилення впливу євроінтеграційних процесів / Д.Ф. Крисанов // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана

Огієнка. Економічні науки. – 2016. – Вип. 11. – С. 137–151. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vkpnueen_2016_11_20.

67. Креативно-інноваційна мотивація менеджменту міжнародних компаній // [Парадигма креативного менеджменту в глобальній економіці: монографія] / Д. Г. Лук'яненко, О. С. Дорошенко, Т. О. Галахова та ін. за заг ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2016. – С.141-151.

68. Кузьмінов М. В. Розвиток системи підтримки експортної діяльності сільськогосподарських компаній / М. В. Кузьмінов // Економіка та підприємництво : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана» ; редкол.: І. М. Рєпіна (голов. ред.) [та ін.]. – Київ : КНЕУ, 2017. – Вип. 36–37. – С. 239–248.

69. Кузьмінов М. В. Експортний потенціал сільськогосподарської продукції України в ЄС / М. В. Кузьмінов // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – 5. – (1) 2017. – С. 76–78. (0,5 д.а.)

70. Кузьмінов М. В. Євроінтеграційний потенціал реструктуризації експорту сільськогосподарської продукції України / М. В. Кузьмінов // Стратегія розвитку України. – 2017. – №. 1. – С. 88–92.

71. Кузьмінов М. В. Розвиток системи підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економіки / М. В. Кузьмінов // Стратегія розвитку України. – 2017. – №. 2. – С. 88–92.

72. Кузьмінов М. В. Розвиток підтримки експортної діяльності аграрних компаній Китаю / М. В. Кузьмінов // Вчені записки. – спецвипуск 2016.– С. 88–92.

73. Кузьмінов М. В. Розвиток експорту сільськогосподарської продукції Китаю / М. В. Кузьмінов // Збірник матеріалів X міжнародної наукової конференції «Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті» (22 вересня 2016 р., м. Київ. – Режим доступу: <http://chinal.com.ua>

74. Кузьмінов М. В. Компліментарність торгівлі сільськогосподарською продукцією між Україною та ЄС / М. В. Кузьмінов

// 36. матеріалів II міжнародної науково-практичної конференції «Суспільство, економіка та економічна наука в XXI столітті» 21-22 квітня 2017 року, м. Київ. – С.232–234.

75. Кузьмінов М. В. Розвиток підтримки експортної діяльності аграрних компаній Китаю / М. В. Кузьмінов // Збірник анотацій виступів XI наукової конференції "Китайська цивілізація: традиції та сучасність. Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті" 26 вересня 2017 р., м. Київ.-К.: КНЕУ, [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://chinal.com.ua>

76. Кузьмінов М. В. Розвиток стратегій аграрного експорту в країнах, що розвиваються / М. В. Кузьмінов // Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Менеджмент XXI століття: проблеми та перспективи» – 2017. – Умань. – ВПЦ «Візаві». – С. 78-81.

77. Кузьмінов М. В. Мотивація і політика підтримки експорту / М. В. Кузьмінов // Матеріали міжнародної конференції молодих вчених, студентів, аспірантів та здобувачів «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки України», 2 листопада, 2017. М. Луцьк, – С. 78-81.

78. Кузьмінов М. В. Фінансування експортної діяльності аграрних компаній / М. В. Кузьмінов // Ринок цінних паперів. – 2016. – №. 11/12. – С. 12-18 (0,5 д.а.).

79. Купчення Л. І. Еволюція державної підтримки сільського господарства України: правовий аспект / Л. І. Купчення // Проблеми законності. – 2017. – Вип. 136. – С.126–132.

80. Лисак О., Андреева Л. Проблеми та перспективи експорту аграрної продукції України / Лисак О., Андреева Л. // Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. – 2017. – №. 3, № 1. – С. 139-151.

81. Лук'яненко Д. Г. Мотивація топ-менеджменту глобальних корпорацій / Д. Г. Лук'яненко, О. М. Мозговий, М. О. Бурмака // Міжнародна економічна політика. – 2015. – № 2. – С. 5–28.

82. Лупенко Ю. О. Оподаткування сільського господарства в умовах трансформації спеціальних податкових режимів / Ю. О. Лупенко, Л. Д. Тулуш // Економіка АПК. – 2016. – № 1. – С. 5–17. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_1_3.

83. Мазуренко В. П. Статистика: Навч.–метод. посіб. для самостійного вивчення дисципліни / В. П. Мазуренко // К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». – 2006. – 315 с.

84. Мамчур Р. М. Формування фінансового механізму аграрного страхування // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. – 2015. – №. 13. – С. 203-206.

85. Мельник А. Ф. Національна економіка: навчальний посібник / А.Ф. Мельник, А.Ю. Васіна, Т.Л. Желюк, Т.М. Попович. за ред. А.Ф. Мельник. // К.: Знання, 2011. – 463 с.

86. Мельник Т.М. Експортний потенціал України: методологія оцінки та аналіз / Т.М. Мельник // Міжнародна економічна політика. – 2008. № 1–2 (8–9). – С. 241–271.

87. Мельник Т. М., Головачова О. С. Регуляторна зовнішньоекономічна політика у сфері АПК: вітчизняний і зарубіжний досвід // Економічний часопис-XXI. – 2015. – №. 3-4 (2). – С. 12-16.

88. Миркевич М. Держава має змінювати принципи регулювання аграрного сектору // Моніторинг біржового ринку. – 2014. – №. 6. – С. 8.

89. Митяй О. В. Державне регулювання розвитку агроформувань в Україні // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2017. – №. 2. – С. 173-180.

90. Міжнародна економіка. Лук'яненко, Д. Г., Lukianenko, D., Лукьяненко, Д. Г., Поручник, А. М., Поручник, А. М., Столярчук, Я. М., . & Столярчук, Я. М. (2014).

91. Мокій А. І. Зовнішньоекономічні чинники безпеки розвитку агропромислового комплексу України в умовах євроінтеграції /

А. І. Мокій, Ю. В. Полякова, Р. Д. А. Кучер // Причорноморські економічні студії. – 2016. – №. 5. – С. 30-34.

92. Молдаван Л. В. Інвестиційні пріоритети у сфері розвитку агропромислового виробництва України та механізми їх реалізації / Л. В. Молдаван, О. В. Шубравська // Економіка України. – 2015. – №. 4. – С. 78-87.

93. Могильний О. М. Роль експортно-орієнтованого сільського господарства в стратегіях розвитку економіки / О. М. Могильний // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Сер.: Економіка. – 2015. – №. 2 (1). – С. 58-65.

94. Молькова А. А. Государственный протекционизм в мировой экономике / А. А. Молькова // Вестник АГТУ. – Серия: Экономика. – 2017. – №4. – С.15–21.

95. Музиченко А. Г. Залучення фінансових ресурсів компаніями України шляхом виходу на іноземні фондові біржі / А. Г. Музиченко // Вісник Донецького Національного університету: серія економіка і право. – 2009. – №. 1. – С. 404-409.

96. Новак І. М. ТНК як сучасний регулятор міжнародного руху капіталу у вітчизняний аграрний сектор // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2016. – №. 21, Вип. 7 (2). – С. 27-30.

97. Новіков О. Є. Інфраструктурне забезпечення розвитку зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств : дис. – Національний аграрний університет, 2016.

98. Овсієнко А. М. Сільське господарство України: стан, конкурентоспроможність та перспективи інтеграції на європейському рівні / А. М. Овсієнко // Економічний вісник університету. – 2016. – Вип. 30(1). – С. 76–82. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2016_30%281%29__12.

99. Однорог М. А. Інструменти формування інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств АПК / М. А. Однорог

// Збалансоване природокористування. – 2016. – № 1. – С. 51–53. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2016_1_11.

100. Оксак А. О. Результативність злиттів і поглинань в аграрному секторі економіки України / А. О. Оксак // Економіка АПК. – 2014. – №. 10. – С. 122-127.

101. Організаційно-економічні засади реалізації експортного потенціалу сільськогосподарських підприємств / А.С. Даниленко // Економіка та управління АПК. – 2013. – Випуск 11 (106). – С. 5–10. – Режим доступу: <http://econommeneg.btsau.edu.ua/sites/default/files/visnyky/economika/danilenko11106-2013.pdf>.

102. Осташко Т. О. Експорт агропродовольчих товарів у ЄС: перспективи і завдання / Т. О. Осташко // Економіка і прогнозування. – 2016. – № 1. – С. 83–94.

103. Осташко Т. О. Можливості та обмеження експорту сільськогосподарських товарів у зоні тарифних квот ЄС / Т. О. Осташко // Стратегічні пріоритети. – № 1 (38). – 2016. – С. 99–105.

104. Павлик В. П. Мотивація працівників у забезпеченні ефективного управління сільськогосподарськими підприємствами / В. П. Павлик // Економіка АПК. – 2016. – № 4. – С. 81–88. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/E_apk_2016_4_14.

105. Пивовар П. В. Організаційно-економічні форми державної підтримки сільськогосподарських виробників / П. В. Пивовар // Вісник ЖНАЕУ. – № 2 (57). – Т. 2. – 2016. – С.92-103.

106. Покришка Д. С., Тищук Т. А. Динаміка зовнішньої торгівлі в Україні в умовах трансформації внутрішніх і зовнішніх чинників зростання / Д. С. Покришка, Т. А. Тищук // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – №. 5-6. – С. 50–59-50–59.

107. Полковниченко С. О. Сучасний стан реалізації експортного потенціалу аграрного сектору економіки України / С. О. Полковниченко //

Чотирьохрівневе забезпечення соціально-економічного розвитку в умовах євроінтеграційних процесів (держава, регіон, галузь, підприємство): [монографія кафедри економічної теорії] / за заг. ред. В.Ф.Савченка, Т.Л.Шестаковської. – Чернігів: ЧНТУ, 2016. – С.266-283.

108. Попова О.Л. Нові пріоритети Спільної аграрної політики ЄС на 2014–2020 роки: стратегічні орієнтири для розвитку агросфери України / О.Л. Попова // Економіка АПК. – 2013. – №. 12. – С. 89–96.

109. Попело О. В. Світовий досвід розвитку державно-приватного партнерства як фактора побудови та ефективного функціонування інноваційної моделі економіки / О. В. Попело // Проблеми і перспективи економіки та управління. – 2016. – №. 1 (5). – С. 63-73.

110. Попович А. А. Удосконалення системи сільськогосподарського субсидування / А. А. Попович // Збалансоване природокористування. – 2016. – № 1. – С. 54–58. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Zp_2016_1_12.

111. Поручник А. М. Ключові принципи формування нового міжнародного порядку /А. М. Поручник // Суспільство, економіка та економічна наука в ХХІ столітті: зб. матеріалів ІІ міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 квіт. 2017 р./М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана; редкол.: В.І. Кириленко (голова)[та ін.].– Київ: КНЕУ, 2017.–С. 46–49.

112. Пугачев М. І. Аграрний сектор економіки України в умовах інституційних змін / М. І. Пугачев // Економіка АПК, 2017, № 5. – С. 12.

113. Реєстр затверджених експортних потужностей (наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 10.02.2016 № 38, зареєстрований в Міністерстві юстиції України від 12.03.2016 № 381/28511). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vet.gov.ua/node/1423>.

114. Резнікова Н. В. Поляризація й нерівномірність економічного розвитку як домінуюча ознака сучасного етапу глобалізації /

Н. В. Резнікова, О. А. Іващенко // Інвестиції: практика та досвід. – 2016. – №. 4. – С. 7–12.

115. Ринки реального сектора економіки України в інституціональному середовищі СОР : кон'юнктура та інтеграція / за ред. проф. В. О. Точиліна; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2012. – 552 с.

116. Ресурси та моделі глобального економічного розвитку : монографія / [Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, А. М. Колот, Я. М. Столярчук та ін.] ; за заг. ред. Д.Г.Лук'яненка та А.М.Поручника. – К. : КНЕУ , 2011. – 703 с.

117. Саблук П. Т. Підвищення ефективності маркетингу аграрних підприємств на засадах формування збутової політики (рецензія на монографію Формування збутової політики маркетингу аграрних підприємств) / П. Т. Саблук // Економіка АПК. – 2016. – №. 12. – С. 103-104.

118. Салькова І. Ю. Аналіз структури експорту продукції АПК / І. Ю. Салькова, О. Л. Сторожук // Глобальні та національні проблеми економіки // Випуск 9. – 2016. – С. 184-187.

119. Сайт Міністерства аграрної політика та продовольства України. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>

120. Сахацький М. Інструменти державної підтримки експортного потенціалу аграрних підприємств України / М. Сахацький, І. Ксьонжик // Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2016. – №. 2. – С. 29-36.

121. Свистун Л. А. Перспективи розвитку аграрного ринку України в контексті забезпечення позитивного зовнішньоторговельного балансу / Л. А. Свистун, А. А. Рожко // Економічний простір. – 2015. – №. 97. – С. 12-21.

122. Селіванова-Зеркаль І. О. Інтеграція до Європейського Союзу сільського господарства Польщі (1989–2003 рр.) / І. О. Селіванова-Зеркаль

// Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»]. Серія : Історія. – 2016. – Т. 274, Вип. 262. – С. 69–73. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdui_2016_274_262_14.

123. Семенюк І. Д. Розвиток сільського господарства у контексті концепції «Зеленої економіки» / І. Д. Семенюк // Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. – 2016. – № 1. – С. 72–82. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efmapnp_2016_1_9.

124. Сьомченков О. А. Оптимізація нормативного регулювання використання аграрних розписок / О. А. Сьомченков // Економіка АПК. – 2015. – № 1. – С. 46-55.

125. Сільськогосподарська кооперація в Україні у контексті її світового розвитку [Текст] : наук.-допом. бібліогр. покажч., 2003–2015 рр. / Дніпропетр. держ. аграр.-екон. ун-т, Наук. б-ка ; [уклад.: Н. В. Кобець, Г. В. Дирда ; відп. ред. Братчик А. Г.]. – Дніпропетровськ : Дніпропетр. держ. аграр.-екон. ун-т, 2015. – 48 с.

126. Сільськогосподарська кооперація: зарубіжний досвід та перспективи впровадження у вітчизняну практику [Текст] : монографія / А. С. Даниленко [та ін.]. – Біла Церква : Білоцерк. нац. аграр. ун-т, 2011. – 259 с.

127. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив [Текст] : практ. посіб. / Нац. наук. центр «Ін-т аграр. Економіки»; [уклад. Ю. О. Лупенко та ін.]. – К. : ННЦ ІАЕ, 2012. – 126 с.

128. Смолій А. В. Розвиток латиноамериканських митних союзів на сучасному етапі / А. В. Смолій // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – С. 153-157.

129. Состояние рынков сельскохозяйственной продукции: 2015–2016. Торговля и продовольственная безопасность: достижение оптимального баланса между национальными приоритетами и общим благом. Рим, ФАО, 2015. Available at: www.fao.org/publications.

130. Тимофієва Г. С. Використання потенціалу системи кооперації в контексті нарощення обсягів експорту зернових аграрними підприємствами регіону / Г. С. Трофімова // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. – 2015. – №. 2. – С. 83-87.

131. Турчак В. В. Проблеми міжнародної конкурентоспроможності українських підприємств / В. В. Турчак // Вісник Одеського національного університету. Серія: Економіка. – 2014. – Т. 19. Вип. 3/1. – С. 108-112.

132. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=248387631

133. Угода про субсидії і компенсаційні заходи (укр/рос) від 15.04.94 р. № 981_015 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 84. – С. 446, ст. 2989. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_015.

134. Угода про сільське господарство від 15.04.94 р. № 981_005 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/981_005.

135. Ульянченко Ю. О. Державне стимулювання розвитку аграрних кластерів / Ю. О. Ульянченко // Теорія та практика державного управління. – 2015. – №. 1. – С. 92-100.

136. Фурдичко Л. Є., Хорощенко А. В. Проблеми та перспективи експорту продукції агропромислового комплексу України / Л. Є. Фурдичко, А. В. Хорощенко // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2016. – №. 3. – С. 87-91.

137. Філіпенко А. С. Методологічний дискурс міжнародної економічної політики / А. С. Філіпенко // Міжнародна економічна політика: наук. журнал ; гол. ред. Д. Лук'яненко: ДВНЗ «КНЕУ ім. В. Гетьмана», 2013. – № 1 (18). – С. 5–20.

138. Циганкова Т. Маркетингові технології формування конкурентоспроможності експорту компаній / Т. Циганкова, А. Іщенко // Міжнародна економічна політика. – 2017. – № 1. – С. 7–27.

139. Чеберяк О. В. Передумови та об'єктивна необхідність модернізації аграрного сектору економіки України / О. В. Чеберяк // Агросвіт. – 2014. – №. 4. – С. 44-51.

140. Чечель О. М. Принципи та механізм державного регулювання економіки / О. М. Чечель // Науковий вісник. – 2014. – Вип. 13. Демократичне врядування. – 1-11 с. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik13/fail/Chechel.pdf.

141. Шваб О. В. Агрохолдинги з активами в Україні на світових фондових майданчиках / О. В. Шваб // Облік і фінанси. – 2014. – №. 3. – С. 117-124.

142. Школьний О. О. Методологічні аспекти дослідження світового ринку агропродовольчої продукції / О. О. Школьний // Зб. наук. пр. Уманського НУС. – Умань, 2013. – Вип. 82. – С. 191–197.

143. Щербина С. Інституційна трансформація механізму державного регулювання аграрного та сільського розвитку України / С. Щербина // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. – 2016. – № 2. – С. 126–133.

144. Яковлев П. П. Интеграция в Латинской Америке: центро стремительные и центробежные тренды / П. П. Яковлев // Контурсы глобальных трансформаций. – С. 86-101.

145. Яхно К. Г. Аналіз законодавчої бази щодо державного регулювання аграрного ринку / К. Г. Яхно // Економічний вісник університету. – 2015. – №. 26 (1). – С. 107-113.

146. Яценко О. М. Розвиток експортного потенціалу аграрного сектора економіки України в умовах глобалізації / О. М. Яценко, Н. Г. Невзгляд, А. Г. Невзгляд // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2015. – №. 3. – С. 39-48.

147. Abolagba E. O. et al. Determinants of agricultural exports/ E. O. Abolagba et al. // *Journal of Human Ecology*. – 2010. – T. 29. – №. 3. – C. 181.
148. About the Berne Union : Statistics [Electronic resource]. – Available at: <http://www.berneunion.org>.
149. Agreement on Agriculture [Electronic resource]. – Available at: https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/14-ag_01_e.htm.
150. Agriculture, value added (% of GDP) World Bank. World Development Indicators. 01.02.2017. [Electronic resource]. – Available at: <http://data.worldbank.org/indicator/NV.AGR.TOTL.ZS?view=chart>.
151. Alarcón S. Is there a virtuous circle relationship between innovation activities and exports? A comparison of food and agricultural firms / S. Alarcón, M. Sánchez // *Food Policy*. – 2016. – T. 61. – C. 70–79.
152. Agreement Establishing the Asean-Australia-New Zealand Free Trade Area <http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/ATNIA/2009/6.html>.
153. Anderson K. et al. What is the appropriate counterfactual when estimating effects of multilateral trade policy reform? / K. Anderson et al. // *Journal of Agricultural Economics*. – 2016. – T. 67. – №. 3. – C. 764–778.
154. Anseeuw W. Far from grassroots agrarian reform: Towards new production models, increased concentration and the export of the South African model / W. Anseeuw, A. Ducastel, M. Boche // *South Africa's agrarian question*. – 2015. – C. 314.
155. Antonelli M. Intra-EU agricultural trade, virtual water flows and policy implications / M. Antonelli, S. Tamea, H. Yang // *Science of The Total Environment*. – 2017. – T. 587. – C. 439–448.
156. Arifin B. On the competitiveness and sustainability of the Indonesian agricultural export commodities / B. Arifin // *ASEAN Journal of Economics, Management and Accounting*. – 2013. – T. 1. – №. 1. – C. 81–100.
157. Banerjee A. Agrarian Crisis and Accumulation in Rural India / A. Banerjee // *The Land Question in India: State, Dispossession, and Capitalist Transition*. – 2017. – C. 101.

158. Barraclough S. L. Agricultural expansion and tropical deforestation: International trade, poverty and land use / S. L. Barraclough // Routledge, 2013.

159. Belda R. H. Population dynamism and agrarian transformation in Ethiopia / R. H. Belda // African Journal of Agricultural Research. – 2016. – T. 11. – №. 39. – C. 3863-3879.

160. Berne Union Business Statistics [Electronic resource]. – Available at: <https://www.berneunion.org>

161. Boestel J. Agriculture and economic development in East Asia: from growth to protectionism in Japan, Korea and Taiwan / J. Boestel, P. Francks, C. H. Kim. // Routledge, 2013.

162. Bojnec Š. Agri-food exports from European Union Member States using constant market share analysis / Š. Bojnec, I. Fertő // Studies in Agricultural Economics. – 2014. – T. 116. – №. 2. – C. 82-86.

163. Boysen O. Impact of EU agricultural policy on developing countries: A Uganda case study / O. Boysen, H. G. Jensen, A. Matthews // The Journal of International Trade & Economic Development. – 2016. – T. 25. – №. 3. – C. 377–402.

164. Bull B. Business groups and transnational capitalism in Central America: Economic and political strategies / B. Bull, F. Castellacci, Y. Kasahara. – Springer, 2014.

165. COFCO to fully acquire Noble Agri. December 22, 2015 – by World Grain Staff. [Electronic resource]. – Available at: http://www.world-grain.com/articles/news_home/World_Grain_News/2015/12/COFCO_to_fully_acquire_Noble_A.aspx?ID=%7B947B4FA7-AD6A-4CFE-BD25-6FB8EDC8886A%7D&cck=1.

166. Cordoba D. The return of the state: Neocollectivism, agrarian politics and images of technological progress in the MAS era in Bolivia / D. Cordoba, K. Jansen // Journal of Agrarian Change. – 2014. – T. 14. – №. 4. – C. 480-500.

167. Dai Y. Factors decomposition of carbon emissions embodied in China's agricultural export / Y. Dai, Z. Feng, X. Ouyang // *International Journal of Chinese Culture and Management*. – 2017. – T. 4. – №. 1. – C. 51–66.

168. Daryanto A. et al. The impact of logistic performance on the Indonesian agricultural export / A. Daryanto et al. // *Journal of ISSAAS (International Society for Southeast Asian Agricultural Sciences)*. – 2016. – T. 22. – №. 2. – C. 28–39.

169. Deuss A. Impact of agricultural export restrictions on prices in importing countries / A. Deuss. – 2017.

170. Devadoss S. et al. The effects of the Yuan-dollar exchange rate on agricultural commodity trade between the United States, China, and their competitors / St. Devadossa, A. Hillanda, R. Mittelhammerb, J. Foltza // *Agricultural economics*. – 2014. – T. 45. – №. S1. – C. 23–37.

171. Diao X. Economy wide Impact of Maize Export Bans on Agricultural Growth and Household Welfare in Tanzania / X. Diao, A. Kennedy, A. Mabiso, A. Pradesha // *International Food Policy Research Institute (IFPRI) Discussion Paper 01287*. August 2013. 28 p. [Electronic resource]. – Available at: www.ifpri.org.

172. Divanbeigi R. et al. Structural Transformation of the Agricultural Sector: A Primer / R. Divanbeigi et al.. – The World Bank, 2016. – №. 104231.

173. Djurfeldt G. Structural Transformation and Agrarian Change in India / G. Djurfeldt, S. Sircar. – Taylor & Francis, 2016.

174. Dolmseth A. G. Women and Economic Development in Latin America: A Comparative Study of the Gender-Differentiated Outcomes of ISI, Structural Adjustment, and the Agroexport Model. – 2014.

175. Dun N. I. U. Retrospect and Prospect on the Tenth Anniversary of China's Accession to the WTO Agriculture [J] / Dun N. I. U. // *Issues in Agricultural Economy*. – 2011. – T. 12. – C. 001.

176. Erokhin V. et al. Trade liberalization and state support of agriculture: effects for developing countries / Erokhin V. et al. // *Agricultural Economics (Czech Republic)*. – 2014. – Т. 60. – №. 11. – С. 524-537.

177. EU28 agri-foodtrade with Ukraine. [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Європейської Комісії. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/agriculture/trade-analysis/statistics/outside-eu/2015/ukraine_en.pdf.

178. Fang L. I. Anhui agricultural products export promotion system based on the perspective of agricultural products export base / L. I. Fang // *Journal of Changchun Institute of Technology (Social Sciences Edition)*. – 2016. – Т. 1. – С. 010.

179. Filho J. S. Models of rural development: the social and natural costs and studies of public sustainable management in Brazil / J. S. Filho, G. M. Whitacker // *Latin American Journal of Management for Sustainable Development*. – 2014. – Т. 1. – №. 4. – С. 251-270.

180. Fu C. et al. Impacts of Climate Change on Water Resources and Agriculture in China / Fu C. et al. // *Regional Climate Studies of China*. – Springer Berlin Heidelberg, 2008. – С. 447–464.

181. Galperina L.P. Main challenges of agriculture of Ukraine in globalization / L.P. Galperina // *European Researcher*. – 2014. – Vol.(87). – № 11–2 (Eng). –pp. 1996–2004.

182. Gale F. China's volatile pork industry / F. Gale, D. Marti, D. Hu // *A Report from the Economic Research Service*. 2. – 2012. – 30 p.

183. Gilbert N. A. Impact of Agricultural Export on Economic Growth in Cameroon: Case of Banana, Coffee and Cocoa / Gilbert N. A., Linyong S. G., Divine G. M. // *International journal of business and management review*. – 2013. – Т. 1. – №. 1. – С. 44–71.

184. Gouel C. Trade policy coordination and food price volatility / C. Gouel // *American Journal of Agricultural Economics*. – 2016. – Т. 98. – №. 4. – С. 1018–1037.

185. Greenberg S. et al. Status report on land and agricultural policy in South Africa / S. Greenberg et al. // Research Report-PLAAS. – 2010. – №. 40.

186. Griffiths P. et al. Agricultural land change in the Carpathian ecoregion after the breakdown of socialism and expansion of the European Union / P. Griffiths et al. // Environmental Research Letters. – 2013. – T. 8. – №. 4. – C. 045024.

187. Guthman J. Agrarian dreams: The paradox of organic farming in California / J. Guthman – Univ of California Press, 2014.

188. Graeub B. E. et al. The state of family farms in the world //World Development. – 2016. – T. 87. – C. 1-15.

189. Hatab A. A., Romstad E., Huo X. Determinants of Egyptian agricultural exports: A Gravity model approach / A. A. Hatab, E. Romstad, X. Huo // Modern Economy. – 2010. – T. 1. – №. 03. – C. 134.

190. Helmsing A. H. J. Institutional co-innovation in value chain development: a comparative study of agro-export products in Uganda and Peru / A. H. J. Helmsing, W. Enzama // Quality and innovation in food chains: Lessons and insights from Africa. – Wageningen Academic Publishers, 2016. – C. 595-613.

191. Hine R. C. The Reform of the Common Agricultural Policy / R. C. Hine, K. A. Ingersent, A. J. Rayner (ed.). – Springer, 2016.

192. Hassan A. Impact of Globalization on Agrarian Structure of Bangladesh. – 2013.

193. Hopewell K. The transformation of state-business relations in an emerging economy: The case of Brazilian agribusiness //Critical perspectives on international business. – 2014. – T. 10. – №. 4. – C. 291-309.

194. Iizuka M. Using Functions of Innovation Systems to Understand the Successful Emergence of Non-traditional Agricultural Export Industries in Developing Countries: Cases from Ethiopia and Chile / M. Iizuka, M. Gebreeyesus // The European Journal of Development Research (2016).

195. Islam N. (ed.) *Agricultural policy in developing countries* / N. Islam (ed.). – Springer, 2016.

196. *Issues in Agricultural Trade Policy: Proceedings of the 2014 OECD Global Forum on Agriculture*. 05.05.2015. [*Electronic resource*]. – Available at: <http://www.oecd.org/tad/issues-in-agricultural-trade-policy-9789264233911-en.htm>

197. Iurkova M. S. et al. The main tendencies of the development of Russian agrarian sector and the effect of state policy on investment sphere in agriculture // *Agriculture and Forestry*. – 2015. – T. 61. – №. 1. – C. 41-50.

198. Johnson R. Comparing U.S. and EU Program Support for Farm Commodities and Conservation / R. Johnson, C. Hanrahan, R. Schepf // *CRS Report for Congress*. Washington D. C. – 2010. – 21 p.

199. Kabeer A. M. Export Competitiveness of Selected Agriculture Products in India in the Global Market: CMS Analysis / A. M. Kabeer // *Journal of International Economics*. – 2016. – T. 7. – №. 2. – C. 64.

200. Khan N. A. et al. An Empirical Analysis of Comparative Advantage in India's Agricultural Export: Post WTO Era / N. A. Khan et al. // *Productivity*. – 2017. – T. 57. – №. 4. – C. 388.

201. Kuzminov M. Determination of agricultural export features in developing countries / M. Kuzminov // *Technology audit and production reserves*. – №. 5. – C. 88–92.

202. Lapegna P. The political economy of the agro-export boom under the Kirchners: Hegemony and passive revolution in Argentina // *Journal of Agrarian Change*. – 2017. – T. 17. – №. 2. – C. 313-329.

203. Lee Y. et al. Analyzing Collective Trade Policy Actions in Response to Cyclical Risk in Agricultural Production: The Case of International Wheat. 2016 / Y. Lee et al. // *Annual Meeting, July 31-August 2, 2016, Boston, Massachusetts*. – Agricultural and Applied Economics Association, 2016. – №. 235430.

204. Lampe M. et al. Why do global long-term scenarios for agriculture differ? An overview of the AgMIP global economic model intercomparison // *Agricultural Economics*. – 2014. – T. 45. – №. 1. – C. 3-20.

205. Lawrence G., Richards C., Lyons K. Food security in Australia in an era of neoliberalism, productivism and climate change // *Journal of Rural Studies*. – 2013. – T. 29. – C. 30-39.

206. Liefert W. M. Alternative policies to agricultural export bans that are less market-distorting / W. M. Liefert, P. Westcott, J. Wainio // *American Journal of Agricultural Economics*. – 2011. – T. 94. – №. 2. – C. 435–441.

207. Martí i Puig S., Baumeister E. Agrarian policies in Nicaragua: From revolution to the revival of agro-exports, 1979–2015 // *Journal of Agrarian Change*. – 2017. – T. 17. – №. 2. – C. 381-396.

208. Medium-term prospects for EU agricultural markets and income 2014–2024. [Electronic resource]. – Available at: <http://ec.europa.eu/agriculture/markets-and-prices/medium-term-outlook/index.htm>

209. Mercosur. Countries and regions <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/mercosur/>.

210. Mitra S. Agricultural export restrictions: Welfare implications and trade disciplines / S. Mitra, T. Josling // *International Food & Agricultural Trade Policy Council (IPC)*. – 2009. – C. 5.

211. Navarro Z., Buainain A. M. The Global Driving of Brazilian Agrarian Development in the New Century // *Globalization and Agriculture: Redefining Unequal Development*. – 2017. – C. 9.

212. Oluwatoyese O. P. Agricultural export, oil export and economic growth in Nigeria: Multivariate co-integration approach / O. P. Oluwatoyese, S. D. Applanaidu, N. Abdulrazak // *International Journal of Environmental & Agriculture Research*. – 2016. – T. 2. – №. 2.

213. Olper A. Pattern and Determinants of International Trade Costs in the Food Industry / A. Olper, V Raimondi // *Journal of Agricultural Economics*. – 2009. – № 2. – pp. 273-297.

214. Petras J. Brazil: extractive capitalism and the great leap backward // *World review of political economy*. – 2013. – T. 4. – №. 4. – C. 469-483.

215. Report for Congress: Agriculture: A Glossary of Terms, Programs, and Laws, 2005 Edition [Electronic resource]. – Available at: <http://i-tip.wto.org/goods/Forms/TableViewDetails.aspx?mode=modify>.

216. Reti M. The Common Agricultural Policy with and without the United Kingdom-CAP Brexit / M. Reti, K. Bak // *ELTE LJ*. – 2016. – C. 163.

217. Ribeiro P. F. et al. An applied farming systems approach to infer conservation-relevant agricultural practices for agri-environment policy design / P. F. Ribeiro et al. // *Land Use Policy*. – 2016. – T. 58. – C. 165–172.

218. Rosenberg M. *Multinational Companies and the Political Economy of Natural Resources*. – 2017.

219. Sanderson F. H., Mehra R. Brighter prospects for agricultural trade / F. H. Sanderson, R. Mehra // *US Agriculture in a Global Setting: An Agenda for the Future*. – 2016. – C. 72.

220. Sanderson S. *The transformation of Mexican agriculture: International structure and the politics of rural change*. – Princeton University Press, 2014.

221. Schuster M., Maertens M. Do private standards benefit workers in horticultural export chains in Peru? // *Journal of Cleaner Production*. – 2016. – T. 112. – C. 2392-2406.

222. Sippel S. R. Breaking ground: Multi-family farm entrepreneurs in Moroccan export agriculture // *Journal of Rural Studies*. – 2016. – T. 45. – C. 279-291.

223. Schmitz C. et al. Land-use change trajectories up to 2050: insights from a global agro-economic model comparison // *Agricultural Economics*. – 2014. – T. 45. – №. 1. – C. 69-84.

224. Smith A. The state, institutional frameworks and the dynamics of capital in global production networks // *Progress in Human Geography*. – 2015. – T. 39. – №. 3. – C. 290-315.

225. Smutka L. et al. Mutual trade in agricultural products among Visegrad countries–basic development trends // *Studia Negotia*. – 2014. – T. 59. – №. 1. – C. 1-18.

226. Song, SUN Long-zhong XU. The Impact of Technical Barriers to Trade to the Export of China's Agricultural Products and Countermeasures [J] / SUN Long-zhong XU Song // *Journal of International Trade*. – 2008. – T. 2. – C. 007.

227. Soper R. Globalization and the Agrarian Question: Divergent Development of Two Export-Oriented Farming Communities // *States and Citizens: Accommodation, Facilitation and Resistance to Globalization*. – Emerald Group Publishing Limited, 2015. – C. 235-260.

228. Spoor M. The state and domestic agricultural markets in Nicaragua: from interventionism to neo-liberalism. – Springer, 2016.

229. Sugden F. et al. Climate change, out-migration and agrarian stress: the potential for upscaling small-scale water storage in Nepal // *Research Report-International Water Management Institute*. – 2014. – №. 159.

230. The WTO agreements series. Agriculture. Third edition. World Trade Organization. Centre William Rappard. 137 p. [Electronic resource]. – Available at: www.wto.org.

231. Tian D. et al. Study on the survival of China agri-food export trade relationships // *China Agricultural Economic Review*. – 2014. – T. 6. – №. 1. – C. 139–157.

232. Townsend R. et al. Ending poverty and hunger by 2030 : an agenda for the global food system. Washington, D.C. : World Bank Group.– Working Paper. – Report Number 95768. – 32 p. Available at: <http://documents.worldbank.org/curated/en/700061468334490682/Ending-poverty-and-hunger-by-2030-an-agenda-for-the-global-food-system>.

233. Tsyhankova T. Global transformations of international organic agrofood markets / T. Tsyhankova, O. Yatsenko, Yu. Zavadzka // Scientific Journal “Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development” / Aleksandras Stulginskis University and Lithuanian Institute of Agrarian Economics. – Kaunas – Vilnius, 2014. – Vol. 36. – No.2, 3. – P. 425 – 434.

234. UNCTAD Handbook of Statistics: United Nations Conference on Trade and Development. New York and Geneva, 2014. – 520 p.

235. Trade And Development Report 2017 Beyond Austerity: Towards A Global New Deal. United Nations Conference On Trade And Development. http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2017_en.pdf.

236. Villarreal M. Angeles. The North American Free Trade Agreement (NAFTA) / M. Angeles Villarreal, Ian F. Fergusson // Congressional Research Service. –April 16, 2015. – P. 1–33
Yatsenko O. Diversification of foreign economic activities of the agrarian sector of the economy in the global instability / O. Yatsenko // International scientific journal “Progress”– Tbilisi, 2017. – № 1-2. – P. 45-50.

237. The U. S. International Trade Commission’s Interactive Tariff and Trade Data Web [Electronic resource]. – Mode of access : <http://dataweb.usitc.gov>.

238. Website of World Bank. [Electronic resource]. – Available at: <http://data.worldbank.org/indicator>.

239. Website of The Cairns Group [Electronic resource]. – Available at: <http://cairnsgroup.org/pages/default.aspx>

240. Wittman H. From protest to policy: The challenges of institutionalizing food sovereignty //Canadian Food Studies/La Revue canadienne des études sur l'alimentation. – 2015. – T. 2. – №. 2. – C. 174-182.

241. Yu H. Policy Interference in the Japanese Imports of the Primary Agricultural Products / Yu H., Wei S. U. N., MU X. // DES tech Transactions on Materials Science and Engineering. – 2016. – №. 424–432.

Додаток А

Сучасні критерії та показники конкурентоспроможності експорту

Групи	Критерії	Показники	
		Корпоративний рівень	Державний рівень
Універсальні	Усталеність	<ul style="list-style-type: none"> — частка експорту фірми на цільових ринках — зростання темпів експортування фірми — досягнення ефекту масштабу 	<ul style="list-style-type: none"> — частка експорту країни на міжнародних ринках — зростання темпів експорту — стабільність обсягів експорту — досягнення ефекту масштабу
	Ефективність	<ul style="list-style-type: none"> — рентабельність експорту — ефективність експорту — прибутковість (експортний дохід компанії) — частка експорту у загальному обсязі реалізації підприємства 	<ul style="list-style-type: none"> — зростання реальної заробітної плати в сфері експортування — позитивне сальдо балансу платіжних операцій — збільшення індексу «умови торгівлі»
	Адаптивність	<ul style="list-style-type: none"> — індекс диверсифікації експорту фірми — відповідність експортної продукції міжнародним стандартам і нормам 	<ul style="list-style-type: none"> — індекс диверсифікації експорту країни — частка національної доданої вартості в структурі експорту — дотримання міжнародних стандартів та норм
	Добросовісність конкуренції	<ul style="list-style-type: none"> — відмова від державних пільг — відмова від картельних угод — чесне використання ринкової влади — добросовісне використання 	<ul style="list-style-type: none"> — індекс економічної свободи (окремо за критерієм «торговельна політика»)
	Екологічність	<ul style="list-style-type: none"> — частка екологічно безпечних товарів у загальному експорті — частка експорту, що відповідає вимогам Угоди СОТ про технічні бар'єри у торгівлі — частка експорту, що відповідає вимогам Угоди СОТ про санітарні та фітосанітарні заходи 	<ul style="list-style-type: none"> — питома вага екологічно безпечних товарів у національному експорті — питома вага товарів, заборонених на внутрішньому ринку — кількість випадків відмови країн-імпортерів від товарів з міркувань охорони та збереження довкілля
	Відомість бренду	<ul style="list-style-type: none"> — індекс розвитку бренду — проникнення бренду (%) — поінформованість, ставлення, використання бренду 	<ul style="list-style-type: none"> — індекс бренду країни (ІБК) — значення і динаміка експортної складової ІБК — показник поінформованості, ставлення, використання бренду для товарних груп експорту країни
Специфічні	Технологічність	<ul style="list-style-type: none"> — обсяг експорту високотехнологічних товарів компанії — питома вага високотехнологічних товарів у загальному експорті — темпи приросту експорту високотехнологічних товарів компанії — товарна та регіональна структура високотехнологічного експорту 	<ul style="list-style-type: none"> — обсяг експорту високотехнологічної продукції країни — частка високотехнологічних товарів у національному експорті — темпи приросту експорту високотехнологічних товарів країни — товарна та регіональна структура високотехнологічного експорту країни

Джерело: адаптовано Т. Циганкова, А. Іщенко [138].

Додаток Б

Таблиця Б.1

Тарифи у сільському господарстві країн світу

Країна	Тарифи у сільському господарстві, %				Тарифні лінії з TRQ у сільському господарстві	Тарифні лінії зв'язані		Тарифні лінії прикладні	
	Середній зв'язаний	Середній застосований	Різні, у балах (зв'язані та менш застосовані)	Торговий середньозважений		у кожній групі продуктів		у кожній з десяти товарних груп	
						Найменша частка в будь-якій групі продуктів	Найбільша частка в будь-якій групі продуктів	Найменша частка в будь-якій групі продуктів	Найбільша частка в будь-якій групі продуктів
Аргентина	32,6	10,1	22,5	11,7	0,00%	0,70%	0,70%	6%	15%
Бразилія	35,4	10,2	25,2	9,9	0,20%	0,40%	8%	2%	15%
Китай	15,8	15,6	0,2	19,7	5,00%	2%	10%	2%	14%
Індія	113,5	33,5	80	51,6	0,90%	0%	0%	1%	80%
Індонезія	47	7,5	39,5	4,3	1,00%	0%	0%	6%	20%
Корея	56	52,7	3,3	91,8	13,50%	0,40%	9%	0,20%	100%
Мексика	45,1	19,7	25,4	31,3	6,90%	1%	2%	3%	100%
Нігерія	150	15,6	134,4	10,1	0,00%	0%	0%	0%	0%
Філіппіни	35,1	9,9	25,4	10,7	9,20%	0%	0%	3%	3%
Південна Африка	40,4	8,4	32	9,2	36,00%	4%	55%	9%	88%
Тайланд	38,9	29,9	9	27,8	7,40%	2%	14%	1%	100%
Туреччина	61	42,4	18,6	30,7	0,00%	0,20%	0,20%	1%	100%
В'єтнам	19,1	16,2	2,9	7,7	1,10%	1%	24%	8%	44%
Канада	16,8	15,9	0,9	13,9	9,50%	8%	90%	29%	100%
ЄС27	13,5	13,2	0,3	8,4	11,30%	6%	100%	14%	100%
Японія	19	19	0	12,1	6,20%	7%	100%	6%	100%
США	4,9	5,3	-0,4	4,1	4,50%	0,30%	59%	0,30%	61%
Швейцарія	52,6	35,7	16,9	30,1	17,50%	3%	100%	11%	100%
Норвегія	135,2	51,3	83,9	36,2	30,60%	9%	100%	13%	100%
Росія	11,1	12,2	-1,1	14,7	3,20%	0,20%	100%	4%	100%

Продовження дод. Б
Таблиця Б.2

**Показники аграрного виробництва та експорту в країнах з різним
рівнем розвитку**

	1990	2000	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Країни з високим доходом											
Частка аграрного сектору у ВВП	2,0	1,9	1,4	1,4	1,3	1,4	1,5	1,5	1,6	1,5	1,4
Частка аграрного експорту в товарному експорті країн	11,3	7,9	7,6	8	9,1	9	9,4	9,5	9,7	9,8	9,7
Індекс продуктивності тваринництва *	88,8	98,6	102,1	103,4	102,3	103,8	104,1	103,8	104,4	104,4	104,4
Індекс урожайності *	87,4	98,9	98,0	100,9	103,5	100,8	101,7	99,7	106,1	106,1	106,1
Частка агропродовольчого експорту в товарному експорті країн,	8,6	6,1	6,2	6,6	7,7	7,4	7,7	7,9	8,1	8,2	8,2
Індкс виробництва продуктів харчування	87,4	98,5	100,8	103,8	105,1	104,6	105,3	104,7	107,8		
Країни з низьким та середнім доходом											
Частка аграрного сектору у ВВП	20,2	12,9	10,2	10,2	10,2	9,9	9,9	9,7	9,7	9,6	9,5
Частка аграрного експорту в товарному експорті країн	16,3	9,2	8,5	8,8	9,8	9,1	9,0	9,5	9,7	10,2	11,1
Індекс урожайності *	61,9	84,5	107,5	113,0	112,7	117,3	124,2	125,8	131,0		
Індекс продуктивності тваринництва*	54,0	84,9	108,1	111,5	114,6	117,9	120,3	124,0	125,1		
Індкс виробництва продуктів харчування	58,6	84,6	108,2	112,9	114,2	118,3	122,8	125,6	129,2		
Найменш розвинуті країни: класифікація ООН											
Частка аграрного сектору у ВВП	34,2	29,9	27,7	27,7	27,5	26,9	26,3	27,8	27,0	26,1	25,4
Частка аграрного експорту в товарному експорті країн	..	10,2	10,1	9,8	9,5	10,8	9,6	9,5
Індекс виробництва продуктів харчування	60,8	81,5	108,6	114,9	119,9	127,1	129,6	132,9	136,7		
Індекс урожайності *	60,6	80,4	109,0	115,9	121,5	128,5	131,4	134,4	138,5		
Індекс продуктивності тваринництва *	59,7	81,0	106,5	112,0	114,7	122,4	124,7	128,1	129,2		
Світ											
Частка аграрного сектору у ВВП	8,0	5,2	4,0	4,0	3,9	3,9	4,0	3,9	4,0	3,9	3,8
Частка аграрного експорту в товарному експорті країн	13,7	8,9	8,4	8,7	9,8	9,6	9,9	10,1	10,2	10,3	10,7
Індекс продуктивності тваринництва *	68,0	90,2	105,8	108,3	109,8	112,5	114,1	116,2	117,1		
Індекс урожайності *	68,1	87,9	105,2	110,2	110,5	113,5	118,9	119,7	125,1		
Частка аграрного експорту в товарному експорті країн,	3,1	1,8	1,5	1,4	1,4	1,6	1,8	1,6	1,6	1,5	1,5
Індекс виробництва продуктів харчування	67,1	88,6	106,1	110,3	111,6	114,3	117,8	119,6	123,0		

• (2004-2006 = 100)

Джерело: побудовано за даними Світового банку [232]

Додаток В
Експорт до ЄС-28 продуктів харчування, напоїв та тютюнових
виробів з усіма країнами за межами ЄС, 2006, 2015 рр.

Партнери ЄС	2006		2015	
	млн євро	Частка, %	млн євро	Частка, %
Екстра-ЄС-28	57 359	100,0	113258	100,0%
Країни-кандидати	1 046	1,8%	4 188	3,7%
Чорногорія	77	0,1%	166	0,1%
Колишня Югославська Республіка Македонія,	184	0,3%	304	0,3%
Албанія	213	0,4%	340	0,3%
Сербія	288	0,5%	781	0,7%
Туреччина	784	1,4%	2 598	2,3%
Андорра	199	0,3%	253	0,2%
Білорусь	378	0,7%	882	0,8%
Боснія і Герцеговина	533	0,9%	738	0,7%
Фарерські острови (ДК)	50	0,1%	84	0,1%
Гібралтар (Великобританія)	94	0,2%	147	0,1%
Косово (згідно з Резолюцією 1244/99 Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй)	61	0,1%	196	0,2%
Молдова	103	0,2%	209	0,2%
Росія	5 957	10,4%	4 475	4,0%
Сан-Марино	30	0,1%	12	0,0%
Україна	840	1,5%	1 145	1,0%
Ватикан, штат Місто	5	0,0%	4	0,0%
Колишня Сербія та Чорногорія (до 2006 року)		0,0%		0,0%
Співдружність Незалежних Держав	7 747	13,5%	7 516	6,6%
Додатковий ЄС-27		0,0%		0,0%
Європейські країни, не входять до ЄС-28	16 073	28,0%	23 497	20,7%
Африка	7 722	13,5%	17 432	15,4%
Ангола	531	0,9%	831	0,7%
Камерун	143	0,2%	298	0,3%
Центральноафриканська Республіка	12	0,0%	21	0,0%
Чад	20	0,0%	58	0,1%
Конго	86	0,1%	236	0,2%
Демократична Республіка Конго	124	0,2%	222	0,2%
Екваторіальна Гвінея	65	0,1%	171	0,2%
Габон	117	0,2%	263	0,2%
Сан-Томе і Принсіпі	11	0,0%	25	0,0%
Бурунді	6	0,0%	10	0,0%
Коморські острови	8	0,0%	14	0,0%
Джибуті	29	0,1%	80	0,1%
Еритрея	9	0,0%	3	0,0%
Ефіопія	31	0,1%	193	0,2%
Кенія	61	0,1%	269	0,2%
Мадагаскар	42	0,1%	53	0,0%
Малаві	13	0,0%	13	0,0%
Маврикій	96	0,2%	204	0,2%

Продовження дод. В

Партнери ЄС	2006		2015	
	млн євро	Частка	млн євро	Частка
Мозамбік	41	0,1%	81	0,1%
Руанда	7	0,0%	12	0,0%
Сейшельські острови	75	0,1%	83	0,1%
Сомалі	7	0,0%	31	0,0%
Уганда	20	0,0%	38	0,0%
Танзанія	66	0,1%	87	0,1%
Замбія	2	0,0%	13	0,0%
Зімбабве	4	0,0%	20	0,0%
Алжир	1 240	2,2%	2 947	2,6%
Єгипет	593	1,0%	2 124	1,9%
Лівія	391	0,7%	1 145	1,0%
Марокко	506	0,9%	1 143	1,0%
Судан	191	0,3%	170	0,2%
Туніс	296	0,5%	592	0,5%
Ботсвана	0	0,0%	3	0,0%
Лесото	0	0,0%	1	0,0%
Намібія	14	0,0%	30	0,0%
Південна Африка	556	1,0%	1 408	1,2%
Свазіленд	1	0,0%	5	0,0%
Бенін	99	0,2%	273	0,2%
Буркіна-Фасо	58	0,1%	118	0,1%
Кабо Верде	72	0,1%	102	0,1%
Кот-д'Івуар	248	0,4%	586	0,5%
Гамбія, The	31	0,1%	47	0,0%
Гана	176	0,3%	369	0,3%
Гвінея	66	0,1%	158	0,1%
Гвінея-Бісау	19	0,0%	35	0,0%
Ліберія	33	0,1%	58	0,1%
Малі	68	0,1%	180	0,2%
Мавританія	121	0,2%	213	0,2%
Нігер	40	0,1%	58	0,1%
Нігерія	606	1,1%	1 221	1,1%
Св. Єлена, Вознесенька і Трістан-да-Кун'я (Велика Британія)	14	0,0%	3	0,0%
Сенегал	256	0,4%	444	0,4%
Сьєрра-Леоне	21	0,0%	53	0,0%
Йти	90	0,2%	142	0,1%
Америка	16 157	28,2%	26 054	23,0%
Бермудські острови (Великобританія)	18	0,0%	18	0,0%
Канада	1 853	3,2%	2 918	2,6%
Гренландія (DK)	84	0,1%	121	0,1%
Сен-П'єр і Мікелон (FR)	4	0,0%	8	0,0%
Сполучені Штати	11 368	19,8%	17 286	15,3%
Ангілья (Великобританія)	5	0,0%	2	0,0%
Антигуа і Барбуда	11	0,0%	12	0,0%
Аруба (Н.Л.)	60	0,1%	65	0,1%

Продовження дод. В

Партнери ЄС	2006		2015	
	млн євро	Частка	млн євро	Частка
Багамські острови	33	0,1%	28	0,0%
Барбадос	28	0,0%	34	0,0%
Британські Віргінські острови (Великобританія)	9	0,0%	7	0,0%
Кайманові острови (Великобританія)	8	0,0%	11	0,0%
Куба	120	0,2%	348	0,3%
Домініка	4	0,0%	9	0,0%
Домініканська республіка	151	0,3%	278	0,2%
Гренада	6	0,0%	7	0,0%
Гаїті	46	0,1%	49	0,0%
Ямайка	41	0,1%	67	0,1%
Монтсеррат (Великобританія)	0	0,0%	1	0,0%
Колишні Нідерландські Антильські острови	98	0,2%	в/д	в/д
Сент-Кітс і Невіс	4	0,0%	4	0,0%
Сент-Люсія	10	0,0%	14	0,0%
Сент-Вінсент і Гренадини	7	0,0%	8	0,0%
Тринідад і Тобаго	61	0,1%	110	0,1%
Острови Теркс і Кайкос (Великобританія)	2	0,0%	4	0,0%
Віргінські острови США (США)	10	0,0%	10	0,0%
Країни Латинської Америки	2 358	4,1%	5 031	4,4%
Беліз	11	0,0%	16	0,0%
Коста-Ріка	37	0,1%	69	0,1%
Сальвадор	25	0,0%	39	0,0%
Гватемала	31	0,1%	83	0,1%
Гондурас	21	0,0%	45	0,0%
Мексика	515	0,9%	1 034	0,9%
Нікарагуа	16	0,0%	19	0,0%
Панама	137	0,2%	241	0,2%
Аргентина	61	0,1%	145	0,1%
Болівія	8	0,0%	24	0,0%
Бразилія	443	0,8%	1 217	1,1%
Чилі	86	0,1%	448	0,4%
Колумбія	113	0,2%	302	0,3%
Еквадор	68	0,1%	91	0,1%
Фолклендські острови (Великобританія)	3	0,0%	11	0,0%
Гайана	14	0,0%	20	0,0%
Парагвай	16	0,0%	44	0,0%
Перу	44	0,1%	220	0,2%
Сурінам	45	0,1%	79	0,1%
Уругвай	38	0,1%	140	0,1%
Азія	15 402	26,9%	42 324	37,4%
Казахстан	135	0,2%	294	0,3%
Киргизстан	14	0,0%	28	0,0%
Таджикистан	37	0,1%	15	0,0%
Туркменістан	14	0,0%	54	0,0%
Венесуела	383	0,7%	196	0,2%

Продовження дод. В

Партнери ЄС	2006		2015	
	млн євро	Частка	млн євро	Частка
Узбекистан	61	0,1%	136	0,1%
Китай (крім Гонконгу)	885	1,5%	8 110	7,2%
Гонконг	735	1,3%	3 390	3,0%
Макао	19	0,0%	83	0,1%
Японія	3 717	6,5%	4 912	4,3%
Монголія	15	0,0%	50	0,0%
Північна Корея	5	0,0%	4	0,0%
Південна Корея	965	1,7%	2 162	1,9%
Тайвань	653	1,1%	1 182	1,0%
Афганістан	62	0,1%	49	0,0%
Бангладеш	63	0,1%	283	0,2%
Бутан	0	0,0%	1	0,0%
Британська територія в Індійському океані (Великобританія)	0	0,0%	в/д	в/д
Індія	263	0,5%	460	0,4%
Іран	173	0,3%	640	0,6%
Мальдіви	16	0,0%	37	0,0%
Непал	7	0,0%	14	0,0%
Пакистан	129	0,2%	231	0,2%
Шрі Ланка	77	0,1%	78	0,1%
Бруней-Даруссалам	5	0,0%	6	0,0%
Камбоджа	20	0,0%	68	0,1%
Індонезія	266	0,5%	583	0,5%
Лаос	8	0,0%	14	0,0%
Малайзія	272	0,5%	792	0,7%
М'янма / Бірма	3	0,0%	30	0,0%
Філіппіни	236	0,4%	814	0,7%
Сінгапур	841	1,5%	1 949	1,7%
Тайланд	383	0,7%	1 076	1,0%
Тимор-Лешті	1	0,0%	4	0,0%
В'єтнам	176	0,3%	998	0,9%
Вірменія	41	0,1%	78	0,1%
Азербайджан	106	0,2%	200	0,2%
Бахрейн	96	0,2%	188	0,2%
Грузія	60	0,1%	208	0,2%
Ірак	100	0,2%	445	0,4%
Ізраїль	664	1,2%	1 368	1,2%
Йорданія	234	0,4%	715	0,6%
Кувейт	309	0,5%	635	0,6%
Ліван	365	0,6%	1 004	0,9%
Палестина	4	0,0%	45	0,0%
Оман	149	0,3%	443	0,4%
Катар	109	0,2%	389	0,3%
Саудівська Аравія	1 348	2,4%	4 650	4,1%
Сирія	328	0,6%	128	0,1%
Об'єднані Арабські Емірати	1 091	1,9%	2 961	2,6%

Закінчення дод. В

Партнери ЄС	2006		2015	
	млн євро	Частка	млн євро	Частка
Ємен	142	0,2%	321	0,3%
Океанія і південні полярні регіони	1 450	2,5%	3 358	3,0%
Австралія	1 119	2,0%	2 663	2,4%
Острів Різдва (АУ)	0	0,0%	в/д	в/д
Кокосові (Кілінг) острови (АС)	0	0,0%	в/д	в/д
Острови Херд і Макдональд (АС)	0	0,0%	в/д	в/д
Острів Норфолк (АУ)	в/д	в/д	0	0,0%
Нова Зеландія	147	0,3%	379	0,3%
Фіджі	1	0,0%	4	0,0%
Нова Каледонія (FR)	85	0,1%	163	0,1%
Папуа-Нова Гвінея	3	0,0%	12	0,0%
Соломонові острови	0	0,0%	0	0,0%
Вануату	0	0,0%	2	0,0%
Гуам (США)	4	0,0%	10	0,0%
Кірібаті	:		1	0,0%
Маршаллові острови	0	0,0%	1	0,0%
Федеративні Штати Мікронезії	:		0	0,0%
Науру	0	0,0%	0	0,0%
Північні Маріанські острови (США)	0	0,0%	0	0,0%
Палау	0	0,0%	0	0,0%
Американське Самоа (США)	0	0,0%	0	0,0%
Острови Кука (Н. З.)	в/д	в/д	0	0,0%
Французька Полінезія (FR)	86	0,1%	113	0,1%
Ніуе (Н. З.)	0	0,0%	в/д	в/д
Піткернські острови (Великобританія)	0	0,0%	в/д	в/д
Самоа	0	0,0%	0	0,0%
Токелау (Н. З.)	1	0,0%	0	0,0%
Тонга	0	0,0%	0	0,0%
Тувалу	0	0,0%	0	0,0%
Уолліс і Футуна (FR)	2	0,0%	4	0,0%
Малі віддалені острови США (США)	0	0,0%	0	0,0%
Антарктида	0	0,0%	0	0,0%
Буве-Айленд (НО)	0	0,0%	0	0,0%
Південна Джорджія та Південні Сандвічеві о-ви (Великобританія)	0	0,0%	в/д	в/д
Французькі південні території (FR)	0	0,0%	4	0,0%
Африканська, Карибська та Тихоокеанська група держав, що підписали Угоду про партнерство	4 991	8,7%	10 110	8,9%
Асоціація держав Південно-Східної Азії	2 210	3,9%	6 330	5,6%
Середземноморські басейни		0,0%		0,0%
Північноамериканська угода про вільну торгівлю	13 736	23,9%	21 239	18,8%
Організація країн, що експортують нафту	6 615	11,5%	16 735	14,8%
Динамічні азіатські економіки (DAEs)	3 850	6,7%	10 550	9,3%

Джерело: розраховано та складено за даними Євростату [208].

Додаток Д

Додаток Д1

Кореляція агроекспорту на 1 зайнятого в сільському господарстві та світових показників в межах групи методів непрямой підтримки аграрного експорту

Валові заощадження (% від ВНД)	К	,630	Документи для імпорту, кількість	К	-,803	товарн. Імп., %	Зн.	,000	продуктивності логістики: загальна	Зн.	,000	Латинської Америки	Зн.	,000	Безпечні санітарні послуги, % сільськ. населення	К	,958
	Зн.	,028		Зн.	,002											Індекс виробництва продуктів харчування	К
Частка СГ угідь від території, %	К	-,856	Частка внутрішн. кредиту, наданого фінансовим сект., % ВВП	К	,696	Прямі іноземні інвестиції, чистий притік (% від ВВП)	К	-,657	Індекс продуктивності логістики: якість торгівлі та транспортної інфраструктури	Зн.	,000	Експорт товарів у країни з високими доходами	К	-,924	Частка сільського населення, % загальної чисельності	К	-,941
	Зн.	,000		Зн.	,012		Зн.	,020								Зн.	х61
Частка імпорту СГ сировини в товарному імпорті, %	К	-,666	Внутрішній кредит приватному сектору банками, % від ВВП	К	,597	Прямі іноземні інвестиції, чистий відтік (% від ВВП)	К	-,683	Індекс продукт. логістики: легкість у розміщенні товарів за конкурентними цінами	К	,876	Експорт товарів до країн арабського світу	К	,949	Темп зростання сільськ. Нас., %	К	-,655
	Зн.	,018		Зн.	,040		Зн.	,014								Зн.	,000
Частка сільське господарства у ВВП, %	К	-,621	Частка виробництва електроен. з відновл. джерел, від загального обсягу без гідроел., %	К	,924	Частка валових внутрішніх інвестицій у ВВП, %	К	-,599	Індекс продуктивності логістики: можливість відстеження партій	К	,857	Податкові платежі (кількість)	К	-,950	Самозайнятість, % від загальної зайнятості	К	-,946
	Зн.	,031		Зн.	,000		Зн.	,039								Зн.	,000
Частка пасовищ від території, %	К	,675	Частка зайнятих у сільськ. госп., %	К	-,953	Валовий основний капітал у ВВП, %	К	-,659	Індекс продуктивності логістики: компетенція та якість логістичних послуг	К	,806	Податки на дохід, прибуток та приріст капіталу, % доходу	К	,686	Субсидії та інші трансферти, % від витрат	К	,974
	Зн.	,016		Зн.	,000		Зн.	,020								Зн.	,000
Коеф. ліквідних резервів до банк. активів, %	К	,727	Частка витрат у ВВП, %	К	,720	Частка валових заощаджень у ВНД, %	К	,623	Експорт товарів до країн з низьким і середнім рівнем доходів у регіоні, %	К	,960	Податок на прибуток, % доходу	К	-,829	Час, необхідний для виконання договору (днів)	К	,724
	Зн.	,007		Зн.	,008		Зн.	,031								Зн.	,002
Врожайність зернових, кг/га	К	,931	Частка зовн. балансу товарів та послуг у ВВП, %	К	-,713	Частка валових заощаджень у ВНД, %	К	,796	Експ. до країн Африки на південь від Сахари	К	,895	Непрямі податки (% доходу)	К	-,720	Час, необхідний для реєстрації майна (днів)	К	-,935
	Зн.	,000		Зн.	,009		Зн.	,796								Зн.	,000
Зобов'язання центрального уряду тощо (% ВВП)	К	,845	Частка спожитих добрив від вироблених, %	К	-,001	Частка витрат на кінцеве споживання та ін. (% від ВВП)	К	,002	Експ. до країн Південної Азії	К	,894	Інші податки, що сплачуються підприємствами (% доходу)	К	-,930	Час, необхідний для початку бізнесу (днів)	К	-,955
	Зн.	,001		Зн.	,997		Зн.	,002								Зн.	,000
Вартість експорту, дол. США за контейнер	К	,962	Частка експорту продуктів харчування у тов. експ., %	К	,910	Доступ до покращених джерел води, % сільського населення	К	,951	Експ. до країн Близькому Сході та в Північній Африці	К	,592	Соціальні внески, % доходу	К	-,955	Час експорту (днів)	К	-,902
	Зн.	,000		Зн.	,000		Зн.	,000								Зн.	,000
Експорт товарів та послуг, трлн дол. США	К	,858	Частка імпорту харчових продуктів у товарн. Імп., %	К	,887	Індекс виробництва тваринництва	К	,887	Експ. до країн Африці	К	,913	Відкрита дефекація, % сільськ. населення	К	-,955	Час вирішення неплатоспроможності (років)	К	-,946
	Зн.	,000		Зн.	,000		Зн.	,000								Зн.	,000
Вартість імпорту, США за контейнер	К	,960	Частка імпорту харчових продуктів у товарн. Імп., %	К	,887	Індекс продуктивності логістики: митного оформлення	К	,887	Експ. до країн Африці	К	,913	Забезпечення питною водою, % сільськ. населення	К	-,955	Час на сплатити податків (години)	К	-,963
	Зн.	,000		Зн.	,000		Зн.	,000								Зн.	,000
Дефіцит їжі (ккал на людину/день)	К	-,959	Частка імпорту харчових продуктів у	К	,965	Індекс продуктивності логістики: митного оформлення	К	,857	Експ. до країн Африці	К	,913	Базові санітарні послуги, % сільськ. населення	К	,955	Частка аграрної прод. в товарн. експ.	К	,839
	Зн.	,000		К	,965		К	,857								К	,913

Додаток Ж

Додаток Ж.1

Кореляційна матриця показників України в межах групи методів непрямої підтримки аграрного експорту

Table with columns for Series Name and years 2004 through 2016. The table contains a wide range of economic indicators such as savings, agricultural machinery, trade balance, and government expenditure.

**Показник щільності зв'язку між факторами та питомою вагою
продуктів харчування у товарному експорті**

Показник	Коефіцієнт кореляції
Виснаження природних ресурсів (% від ВНД)	0,15219454
Сільськогосподарські зрошені землі (% від загальної площі сільськогосподарських земель)	-0,597819762
Сільськогосподарська техніка, трактори	-0,518025469
Експорт сільськогосподарської сировини (% експорту товарів)	0,159837182
Імпорт сільськогосподарської сировини (% імпорту товарів)	-0,535209578
Сільське господарство, додана вартість (% ВВП)	0,151480581
Сільське господарство, додана вартість (річний% ріст)	-0,134254076
Пасовища (% земельної ділянки)	0,552057807
Середній розмір гранту на нові зобов'язання зовнішньої заборгованості (%)	0,33570006
Середній грантовий новий зовнішній борг, приватний (%)	0,347099338
Середні відсотки за новими зобов'язаннями зовнішньої заборгованості, офіційні (%)	-0,659570836
Середні відсотки за новими зобов'язаннями зовнішньої заборгованості, приватні (%)	-0,311523693
Середні відсотки за новими зобов'язаннями зовнішньої заборгованості (%)	-0,527451354
Співвідношення капіталу банку до активів (%)	-0,461334198
Коефіцієнт банківських ліквідних резервів до банківських активів (%)	-0,16101589
Врожайність зернових (кг на гектар)	0,863846669
Державний борг, загальна сума (% від ВВП)	0,947474503
Заборгованість центрального уряду тощо (% ВВП)	0,888233594
Претензії до центральної влади (річний приріст у% до загальної суми грошей)	0,692460189
Претензії до інших секторів вітчизняної економіки (% ВВП)	0,482589355
Претензії на приватний сектор (річне зростання у% до загальної суми грошей)	-0,673292495
Претензії на інші сектори вітчизняної економіки (річне зростання в% від широких грошей)	-0,688124009
Вартість експорту (США за контейнер)	0,891311939
Баланс поточного рахунку (% від ВВП)	-0,492929011

Продовження дод. Ж2

Показник	Коефіцієнт кореляції
Митні та інші імпорتنі мита (% податкових надходжень)	-0,462799066
Служба боргу (лише РРГ та МВФ,% від експорту товарів, послуг та первинного доходу)	0,632319949
Процентна ставка на депозит (%)	0,510855703
Документи для експорту (кільк)	
Внутрішній кредит, наданий фінансовим сектором (% ВВП)	0,69764125
Внутрішній кредит приватному сектору (% ВВП)	0,4679858
Внутрішній кредит приватним секторам банками (% від ВВП)	0,381717871
Виробництво електроенергії з відновлюваних джерел, крім гідроелектростанцій (% від загального обсягу)	0,861135324
Зайнятість у сільському господарстві (% від загальної зайнятості) (за зразком оцінки МОП)	-0,943448394
Витрати (% від ВВП)	0,498654434
Зовнішній баланс товарів та послуг (% від ВВП)	-0,442473651
Зовнішня заборгованість (% експорту товарів, послуг та первинного доходу)	0,9300831
Ставки зовнішнього боргу (% від ВНД)	0,936262622
Вміст добрив (% видобутку добрив)	0,957684046
Вміст добрив (кілограм на гектар ріллі)	0,849356388
Витрати кінцевого споживання та ін (% ВВП)	0,720432664
Витрати на кінцеве споживання та ін (річний% ріст)	-0,688252268
Імпорт харчових продуктів (% імпорту товарів)	0,683027649
Індекс виробництва продуктів харчування (2004-2006 рр. = 100)	0,904778502
Прямі іноземні інвестиції, чистий притік (% від ВВП)	-0,275124526
Прямі іноземні інвестиції, чистий відтік (% від ВВП)	0,123224231
Зростання ВВП (річний%)	-0,705806873
ВВП на душу населення (річний%)	-0,694937996
Витрати державного бюджету на кінцеве споживання (% від ВВП)	0,392958428
Витрати державного бюджету на кінцеве споживання (річний% ріст)	-0,326444576
Витрати державного бюджету на кінцеве споживання (постійні 2010 р. Дол. США)	0,628394958
Державні видатки на освіту, загальна (% ВВП)	0,590028652

Продовження дод. Ж2

Показник	Коефіцієнт кореляції
Державні видатки на освіту, загальна (% державних видатків)	0,078505656
Гранти та інші доходи (% доходу)	0,066285396
Валове формування капіталу (% ВВП)	-0,597076553
Валове формування капіталу (річне зростання%)	-0,139474186
Валові внутрішні заощадження (% від ВВП)	-0,720432664
Валове формування основного капіталу (% ВВП)	-0,768669594
Валове формування основного капіталу (річний% ріст)	-0,397504839
Валові витрати у країні (% від ВВП)	0,442473651
Валова економія (% від ВВП)	-0,692874465
Валові заощадження (% від ВНД)	-0,694952672
Витрати на охорону здоров'я, приватні (% від ВВП)	0,85271661
Витрати на охорону здоров'я, громадські (% ВВП)	0,014406502
Витрати на охорону здоров'я, громадські (% державних видатків)	-0,645846079
Витрати на охорону здоров'я, громадські (% від загальних витрат на охорону здоров'я)	-0,824920504
Витрати на охорону здоров'я, загальна (% від ВВП)	0,593537564
Витрати на споживання готових споживачів (річний% ріст)	-0,748722356
Витрати на споживання готових споживачів на душу населення (річна%)	-0,750609138
Витрати споживання кінцевого споживання та ін. (% Від ВВП)	0,703156474
Витрати споживання кінцевого споживання та ін. (Річне зростання%)	-0,628453519
Покращений джерело води, сільські (% сільського населення з доступом)	0,90593762
Страховання та фінансові послуги (% від експорту комерційних послуг)	0,192777248
Страховання та фінансові послуги (% від імпорту комерційних послуг)	-0,046962444
Страховання та фінансові послуги (% від експорту послуг, шт.)	0,19874897
Страховання та фінансові послуги (% імпорт послуг, шт.)	-0,03364054
Процентні платежі за зовнішнім боргом (% експорту товарів, послуг та первинного доходу)	0,887443019
Процентні платежі за зовнішнім боргом (% від ВНД)	0,909552283
Земля під виробництво зернових (гектари)	0,352342434
Індекс виробництва тваринництва (2004-2006 = 100)	0,33447383

Продовження дод. Ж2

Показник	Коефіцієнт кореляції
Індекс ефективності логістики: Ефективність процесу митного оформлення (1 = низька до 5 = висока)	0,609111401
Індекс продуктивності логістики: загальна (1 = низька до 5 = висока)	0,79193092
Індекс продуктивності логістики: якість торгівлі та транспортної інфраструктури (1 = низький до 5 = високий)	0,73957378
Індекс продуктивності логістики: частота, з якою відправлення доставляється вантажоодержувачу в межах запланованого або очікуваного часу (1 = низький до 5 = високий)	0,57548427
Індекс продуктивності логістики: легкість у розміщенні товарів за конкурентними цінами (1 = низька до 5 = висока)	0,661788582
Індекс продуктивності логістики: Можливість відстеження та відстеження партій (1 = низька до 5 = висока)	0,805851722
Індекс продуктивності логістики: компетенція та якість логістичних послуг (1 = низький до 5 = високий)	0,697050131
Торгівля товарами (% від ВВП)	-0,295846113
Імпорт товарів з країн з низьким і середнім рівнем доходів поза межами регіону (% від загального обсягу імпорту товарів)	0,907074662
Імпорт товарів з країн з низьким та середнім рівнем доходів у регіоні (% від загального імпорту товарів)	-0,89308018
Імпорт товарів з країн з низьким і середнім рівнем доходів у країнах Африки на південь від Сахари (% від загального обсягу імпорту товарів)	0,13557539
Імпорт товарів з країн з низьким і середнім рівнем доходів у Південній Азії (% від загального обсягу імпорту товарів)	0,925569478
Імпорт товарів з країн з низьким і середнім рівнем доходів на Близькому Сході та Північній Африці (% від загального обсягу імпорту товарів)	0,63284962
Імпорт товарів з країн з низьким і середнім рівнем доходів у Латинській Америці та Карибському басейні (% від загального обсягу імпорту товарів)	0,630420947
Імпорт товарів з країн з низьким і середнім рівнем доходів у Європі та Центральній Азії (% від загального обсягу імпорту товарів)	-0,89308018
Імпорт товарів з країн з низьким і середнім рівнем доходів у Східній Азії та Тихому океані (% від загального обсягу імпорту товарів)	0,891384652
Імпорт товарів з країн із високими доходами (% від загального обсягу імпорту товарів)	0,760513154
Імпорт товару з економік арабського світу (% від загального обсягу імпорту товарів)	0,91717916
Імпорт товару в економіку, що звітує, залишковий (% від загального обсягу імпорту товарів)	-0,289985764

Продовження дод. Ж2

Показник	Коефіцієнт кореляції
Імпорт товару в економіку, що звітує (поточна сума долара США)	0,24999475
Імпорт товарів (поточний дол США)	0,241962
Експорт товарів до країн з низьким і середнім рівнем доходів поза межами регіону (% від загального обсягу експорту товарів)	0,908901804
Експорт товарів до країн з низьким і середнім рівнем доходів у регіоні (% від загального експорту товарів)	-0,383763307
Експорт товарів до країн з низьким і середнім рівнем доходів у країнах Африки на південь від Сахари (% від загального обсягу експорту товарів)	0,664242696
Експорт товарів до країн з низьким і середнім рівнем доходів у Південній Азії (% від загального обсягу експорту товарів)	0,868352466
Експорт товарів до країн з низьким і середнім рівнем доходів на Близькому Сході та в Північній Африці (% від загального обсягу експорту товарів)	0,857679542
Експорт товарів до країн з низьким та середнім рівнем доходів у Латинській Америці та Карибському басейні (% від загального обсягу експорту товарів)	-0,858038824
Експорт товарів до країн з низьким і середнім рівнем доходів у Європі та Центральній Азії (% від загального обсягу експорту товарів)	-0,383763307
Експорт товарів до країн з низьким і середнім рівнем доходів у Східній Азії та Тихому океані (% від загального обсягу експорту товарів)	0,436869159
Експорт товарів у країни з високими доходами (% від загального обсягу експорту товарів)	-0,186162278
Експорт товарів до країн арабського світу (% від загального обсягу експорту товарів)	0,88235173
Експорт товару в економіку, що звітує (поточна сума долара США)	0,325195978
Експорт товарів (поточний дол США)	0,320795655
Багатосторонній борг (% від загального обсягу зовнішнього боргу)	0,457983276
Обслуговування багатостороннього боргу (% державного та державного гарантованого обслуговування боргу)	0,176302627
Багатосторонній обслуговування боргу (TDS, поточний дол США)	0,599262186
Чисте придбання фінансових активів (% ВВП)	
Чисте виникнення зобов'язань, загальна сума (% від ВВП)	-0,635975981
Чисті інвестиції в нефінансові активи (% ВВП)	0,60505448
Чиста інвестиція в нефінансові активи (поточний ЗКУ)	0,506077751
Чисте кредитування (+) / чисте запозичення (-) (% від ВВП)	0,599560431
Інші податки (% доходу)	-0,21758392

Продовження дод. Ж2

Показник	Коефіцієнт кореляції
Інші податки, що сплачуються підприємствами (% від комерційної вигоди)	-0,012575498
Витрати на охорону здоров'я поза персоналом (% від приватних витрат на охорону здоров'я)	-0,239036379
Люди, що використовують щонайменше основні послуги питної води, сільські (% сільського населення)	-0,269876671
Сільське населення, яке використовує щонайменше базові санітарні послуги, (% сільського населення)	-0,033202375
Зростання населення (річний темп, %)	0,110691026
Співвідношення показників бідності на рівні 1,90 долара США на день (2011 р.) (% Населення)	0,068436913
Співвідношення показників бідності на рівні 3,20 долара США на день (2011 рр. ДПП) (% населення)	0,589198551
Співвідношення показників бідності на рівні 5,50 долара США на день (2011 р. - ППП) (% населення)	0,740640339
Співвідношення показників бідності у національних показниках бідності (% населення)	-0,039406997
Податок на прибуток (% від комерційної вигоди)	-0,297667006
Реальна відсоткова ставка (%)	-0,16147636
Дохід, без урахування грантів (% від ВВП)	-0,551675081
Сільське населення (% від загальної чисельності населення)	-0,660565017
Зростання сільського населення (річний%)	-0,576202437
Саморобна робота, загальна (% від загальної зайнятості) (за зразком оцінки МОП)	0,445503322
Частка тарифних ліній з міжнародними піками, всі продукти (%)	0,506903801
Частка тарифних ліній з міжнародними піками, основна продукція (%)	0,021428732
Частка тарифних ліній зі спеціальними ставками, всі про	-0,575889303
Індекс ефективності логістики: Ефективність процесу митного оформлення (1 = низька до 5 = висока)	0,609111401
Індекс продуктивності логістики: загальна (1 = низька до 5 = висока)	0,79193092
Індекс продуктивності логістики: якість торгівлі та транспортної інфраструктури (1 = низький до 5 = високий)	-0,835959723
Короткостроковий борг (% експорту товарів, послуг та первинного доходу)	-0,102888554
Короткостроковий борг (% від загального обсягу зовнішнього боргу)	-0,782430392

Продовження дод. Ж2

Показник	Коефіцієнт кореляції
Соціальні внески (% доходу)	-0,625347988
Субсидії та інші трансферти (% від витрат)	-0,318657989
Тариф, застосований, простий середній, всі продукти (%)	-0,778816921
Тарифний тариф, застосовне, просте середнє, основна продукція (%)	0,318037361
Тарифна ставка, застосовувана, проста середня, вироблена продукція (%)	-0,606863762
Тарифна ставка, застосовне, середнє значення, всі продукти (%)	-0,686491808
Тарифна ставка, застосовне, зважене середнє, вироблена продукція (%)	-0,60719899
Тарифна ставка, найбільш вигідна країна, просте середнє, вироблена продукція (%)	-0,740889845
Тарифна ставка, найбільш сприятливий народ, просте середнє, основна продукція (%)	-0,337237268
Тарифна ставка, найбільш сприятливе населення, середнє значення, всі товари (%)	0,617551518
Тарифна ставка, найбільш сприятлива країна, середнє значення, вироблена продукція (%)	-0,740614664
Тарифна ставка, найбільш сприятливе населення, середнє значення, основна продукція (%)	0,123906667
Податкові платежі (кількість)	-0,894588632
Податкові надходження (% від ВВП)	0,72354531
Податковий дохід (поточний ЗКУ)	0,948314064
Податки на експорт (% податкових надходжень)	-0,476330488
Податки на експорт (поточний LCU)	-0,026692066
Податки на прибуток, прибуток та приріст капіталу (% доходу)	-0,373736365
Податки на прибуток, прибуток та приріст капіталу (% від загальних податків)	-0,740582935
Час, необхідний для виконання договору (днів)	0,33353575
Час, необхідний для реєстрації майна (днів)	-0,909214382
Час, необхідний для початку бізнесу (днів)	-0,93126642
Час, витрачений на вирішення вимог державного регулювання (% часу вищого менеджменту)	0,987613943
Час експорту (днів)	-0,703355871
Час готувати і платити податки (години)	-0,808814704
Загальний обсяг природних ресурсів (% від ВВП)	-0,076074765
Загальна ставка податку (% від комерційного доходу)	-0,906075113
Зовнішня торгівля (% від ВВП)	-0,226621419

Додаток 3

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

15. Парадигма креативного менеджменту в глобальній економіці: Монографія / за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2016. – 231 с. (0,6 д.а., особисто автору належить 0,2 д.а.: підрозділ 2.1. «Еволюція концепції менеджменту міжнародних компаній» / М.В. Кузьмінов, О.М. Сидоренко, О.С. Тітова. – С. 112-121).

У наукових фахових виданнях України:

16. Кузьмінов М. В. Розвиток системи підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економіки / М. В. Кузьмінов // Ринок цінних паперів. – 2016. – №. 11/12. – С. 12-18 (0,5 д.а.).

17. Кузьмінов М. В. Розвиток системи підтримки експорту в умовах трансформації глобальної економіки / М. В. Кузьмінов // Стратегія розвитку України. – 2017. – №. 2. – С.141-146 (0,5 д.а.).

18. Кузьмінов М. В. Розвиток системи підтримки експортної діяльності сільськогосподарських компаній / М. В. Кузьмінов // Економіка та підприємництво: зб. наукових праць. – Київ : КНЕУ, 2016. – Вип. 36–37. – С. 239–247 (0,5 д.а.).

19. Кузьмінов М. В. Євроінтеграційний потенціал реструктуризації експорту сільськогосподарської продукції України / М. В. Кузьмінов // Стратегія розвитку України. – 2017. – №. 1. – С. 88–92 (0,5 д.а.).

У зарубіжному виданні та науковому фаховому виданні України, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах:

20. Кузьмінов М. В. Експортний потенціал сільськогосподарської продукції України в ЄС / М. В. Кузьмінов // Scientific letters of academic society of Michal Baludansky. – 2017. – №5(1). – С. 76–78 (0,4 д.а.)

21. Kuzminov M. Determination of agricultural export features in developing countries / M. Kuzminov // Технологічний аудит та резерви

виробництва (Index Copernicus, DOAJ, EBSCO, Google Scholar, ICI Journals Master List, Ulrich's periodicals). – 2017. – № 5/5(37). – С. 49–54 (0,5 д.а.).

В інших наукових виданнях:

22. Кузьмінов М. В. Потенціал експорту сільськогосподарської продукції Китаю / М. В. Кузьмінов // Вчені записки: зб. наукових праць. – Спецвипуск. – К.: КНЕУ, 2016. – С. 53-60 (0,5 д.а.).

23. Кузьмінов М. В. Розвиток експорту сільськогосподарської продукції Китаю / М. В. Кузьмінов // Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті: Зб. матеріалів X Міжнародної наукової конференції «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» (м. Київ, 22 вересня 2016 р., дистанційна). – Режим доступу: <http://chinal.com.ua> (0,2 д.а.).

24. Кузьмінов М. В. Компліментарність торгівлі сільськогосподарською продукцією між Україною та ЄС / М. В. Кузьмінов // «Суспільство, економіка та економічна наука в XXI столітті»: Зб. матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 21-22 квітня 2017 р., очна). – С.232–234 (0,1 д.а.).

25. Кузьмінов М. В. Розвиток підтримки експортної діяльності аграрних компаній Китаю / М. В. Кузьмінов // Перспективи соціально-економічного та політичного розвитку КНР в XXI столітті: Зб. анотацій виступів XI наукової конференції «Китайська цивілізація: традиції та сучасність» (м. Київ, 26 вересня 2017 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://chinal.com.ua> (0,1 д.а.).

26. Кузьмінов М. В. Розвиток стратегій аграрного експорту в країнах, що розвиваються / М. В. Кузьмінов // «Менеджмент XXI століття: проблеми та перспективи»: Матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Умань, 19-20 жовтня 2017 р.). – 2017. – Умань: ВПЦ «Візаві». – С. 78-81 (0,2 д.а.).

27. Кузьмінов М. В. Мотивація і політика підтримки експорту / М. В. Кузьмінов // «Актуальні проблеми та перспективи розвитку

економіки України»: Зб. матеріалів Міжнародної конференції молодих науковців аспірантів, здобувачів та студентів (м. Луцьк, 2 листопада 2017 р.). – С. 215-217 (0,2 д.а.).

28. Глобальна економіка: навч. посібник / за заг. ред. д.е.н., проф. Д. Г. Лук'яненка. – К.: КНЕУ, 2017. – 164 с. (особисто автору належить 0,3 д.а., підрозділ «Глобалізація ринків товарів і послуг» / М. В. Кузьмінов. – С. 57-59).

**УМАНСЬКА РАЙОННА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

пл.Соборності 1, м.Умань, 20300, тел/факс: (04744) 3-32-24, тел. (04744) 3-33-78

E-mail: info@uman-rda.gov.ua Код ЄДРПОУ 04061292

02.01.2017 № 01-9/927

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Кузьміна Миколи Вікторовича на тему
«Розвиток системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній»
спеціальність 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні
відносини

Довідка видана у підтвердження того, що аналітичні матеріали, висновки та пропозиції дисертаційної роботи М.В.Кузьміна «Розвиток системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній» щодо узагальнення теоретико-методологічних засад розвитку системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній в умовах трансформації глобальної економічної системи та обґрунтування на основі адаптації успішного зарубіжного досвіду пріоритетних напрямів удосконалення системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній України будуть використані в діяльності Уманської районної державної адміністрації.

Зокрема положення щодо використання переваг виходу на ринок ЄС та сприятливих для українських аграрних компаній умов експорту; контролю безпеки харчових продуктів, безпеки та гігієни кормів; впровадження комплексної підтримки захисту довкілля; розвитку взаємовигідного державно-приватного партнерства та створення платформи для взаємного діалогу між експортерами аграрної продукції, будуть впроваджені Управлінням агропромислового розвитку Уманської районної державної адміністрації в процесі забезпечення на районному рівні реалізації державної політики в галузі сільського господарства і прогнозів розвитку галузей агропромислового виробництва, а також надання методологічної допомоги сільськогосподарським підприємствам з економічних питань.

Голова державної адміністрації

Є. М. Данченко

ПРИВАТНО-ОРЕНДНЕ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКЕ ПІДПРИЄМСТВО
«УМАНСЬКИЙ ТЕПЛИЧНИЙ КОМБІНАТ»

Вих. № 663 від 15.07.16

Спеціалізованій вченій раді
Д.26.006.02 ДВНЗ «Київський
Національний Економічний
Університет ім. Вадима Гетьмана»

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кузьміна Миколи Вікторовича
«Розвиток системи підтримки експортної діяльності компаній»
виконаного на кафедрі міжнародного менеджменту ДВНЗ «Київський
Національний Економічний Університет ім. Вадима Гетьмана»

У доповідній записці Кузьміна М.В. «Формування стратегій експортоорієнтованого розвитку підприємств АПК України» надано порівняльний аналіз організаційних структур управління експортоорієнтованих сільськогосподарських підприємств, характеристику європейського досвіду стимулювання агроекспорту, а також здійснено позиціонування України на світовому і європейському аграрному ринках.

Ці матеріали мають значний потенціал практичного використання у процесі розробки та обґрунтування стратегії виходу на міжнародний ринок сільськогосподарської продукції. І будуть використані у практичній роботі приватно-орендного сільськогосподарського підприємства «Уманський тепличний комбінат».

Директор ПОСП «Уманський
тепличний комбінат»

М.В.Гордій

ТОВАРИСТВО З ОБМЕЖЕНОЮ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЮ
„ПРОМЕТЕЙ”

20336, Черкаська область, Уманський район, с.Аполянка, вул. Набережна, 5
код ЗКПО 05492628 п/р 26009490346150 в ЧОУ АТ "Ощадбанк" м.Черкаси, МФО 354507
тел/факс. 04744-9-25-43, тел. 04744-9-25-35

Вих. № 147 від 12.09 2016 року

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження

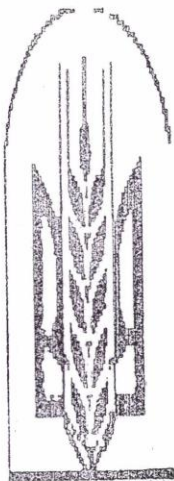
Кузьміна Миколи Вікторовича

«Розвиток системи підтримки експортної діяльності компанії»

виконаного на кафедрі міжнародного менеджменту ДВНЗ «Київський

Національний Економічний Університет ім. Вадима Гетьмана»

Аналітичні оцінки з визначення і обґрунтування географічних пріоритетів розвитку експорту сільськогосподарської продукції, а також рекомендації стосовно потенціалу використання засобів його державної підтримки надані Кузьміновим М.В. мають практичну цінність і використовуються у діяльності ТОВ «Прометей» Уманського району, Черкаської області при формуванні планів виробництва та збуту сільськогосподарської продукції.

Директор

ТОВ «Прометей»

Мальченко В.П.

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО УМАНСЬКИЙ
«АГРОШЛЯХБУД»**

20392 Черкаська область, Уманський р-н, с. Піківець, вул.Уманська,150, тел/факс (04744) 3-31-43;
3-33-00 Ідентифікаційний код (ЄДРПОУ) – 03582422

№ 217
«02» березня 2016 р.

Спеціалізованій вченій раді
Д 26.006.02 ДВНЗ «Київський
національний економічний
університет імені Вадима
Гетьмана»

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертаційного дослідження
Кузьміна Миколи Вікторовича
«Розвиток системи підтримки експортної діяльності компанії»
виконаного на кафедрі міжнародного менеджменту
ДВНЗ «Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана»

Аналітичні матеріали «Зарубіжний досвід регулювання експорту сільськогосподарської продукції», надані Кузьміновим М.В. містять науково обгрунтовані положення і рекомендації стосовно застосування тарифних і нетарифних інструментів у форматі вимог світової організації праці, використовуються у діяльності Приватного акціонерного товариства Уманський «Агрошляхбуд».

Генеральний директор

Г.С. Грановський

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної
роботи ДВНЗ "Київський
національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана"
д.с.н., професор

Т.Є.Оболенська
_____ 2017 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи ДВНЗ
"Київський національний
економічний університет імені
Вадима Гетьмана"
д.с.н., професор

Л.Л. Антонюк
_____ 2017 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Розвиток системи підтримки експортної діяльності аграрних компаній»
Кузьмінова Миколи Вікторовича
в навчальний процес в ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Деканат факультету міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» підтверджує, що ряд наукових положень кандидатської дисертаційної роботи Кузьмінова М. В., які були отримані особисто автором, використовуються в процесі викладання нормативної дисципліни для студентів бакалаврських програм спеціальності 051 Економіка спеціалізації Міжнародна економіка, зокрема:

- *Тренінг-курс «Міжнародна економічна діяльність України»* (визначено галузеві і геостратегічні пріоритети розвитку аграрного експорту України, проаналізовано експортну діяльність українських аграрних компаній на світовому ринку, охарактеризовано євроінтеграційний потенціал підтримки експорту сільськогосподарської продукції України, обґрунтовано напрями модернізації системи державної підтримки експорту аграрних компаній України).

Кузьмінов М. В. є автором підрозділу «Глобалізація ринків товарів і послуг» навчального посібника «Глобальна економіка» (КНЕУ, 2017), який використовується в навчальному процесі університету.

Декан факультету міжнародної
економіки і менеджменту,
к.е.н., доцент

Ю.М. Солодковський